

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

1950–2007 GENEL SEÇİMLER BAĞLAMINDA
SİYASAL TEMSİL: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Muhterem ALTIN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Mazhar BAĞLI

DİYARBAKIR

2010

ÖZET

Temsili demokrasilerde yurttaşlar siyasi haklarını doğrudan doğruya değil, kendi seçtikleri temsilciler aracılığıyla kullanırlar. Bu durum yurttaş ile seçmiş olduğu vekili arasında bir siyasal temsil ilişkisi meydana getirir. Bu nedenle siyasal temsil, temsili demokrasinin işleyişi bakımından en önemli hususlardan biridir. Çünkü bir ülkede temsilin gerçekleşme derecesi ve niteliği aynı zamanda o ülkedeki demokrasinin niteliğini ve kalitesini de ortaya koyar.

Türkiye çok partili demokrasiye 1950 yılında geçmiştir. Aslında Türkiye’de demokrasi deneyiminin Osmanlı dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardı ve bu geçmiş ülkede demokrasi adına önemli bir birikim meydana getirmişti. Fakat bu birikime rağmen başlayan demokratik süreç, sorunlu bir süreçti. Demokrasiyi içine tam olarak sindiremeyen kesimler olduğu gibi iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesine alışık olmayan ve bunu kabullenmekte zorlananlarda vardı. Bu yüzden 1950’de başlayan demokratik süreç gelişimini tamamlayamadan, başladıktan on yıl sonra askeri müdahaleye maruz kalarak kesintiye uğradı. Demokrasiye yönelik bu tür müdahaleler belli aralıklarla ve çeşitli şekillerde günümüze kadar devam etti.

Türkiye’de zaman zaman müdahalelere maruz kalarak kesintiye uğrayan ve ülkenin diğer sosyal ve ekonomik şartlarından etkilenen demokratik sistem, sağlıklı bir seçmen-vekil ilişkisi geliştiremedi. Bunun sonucunda da her dönemde bir siyasal temsil sorunu var olageldi

Siyasal temsil sorununun ortaya çıkmasının ve devam etmesinin birden fazla nedeni vardır. Demokratik sistemin maruz kaldığı müdahaleler, siyasi partilerin sık sık kapatılması, uygulanan seçim sistemleri, insanların yaşamını etkileyen sosyoekonomik durum, siyasal katılma yollarının ve araçlarının azlığı, yeterli olmayan sivil toplum örgütlenmesi, seçmenlerin etkin olmadığı adaylık süreçleri gibi faktörler tüm ülkede siyasal temsili etkileyen nedenlerdir. Tüm bu nedenlerin yanında birde siyasal temsili etkileyen bölgesel faktörler de vardır. Bu faktörlere verilebilecek en iyi örnek Türkiye’nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uzun süre hâkimiyetini sürdüren ve siyasette etkin olan ağalık, şeyhlik, din adamlığı benzeri yapılarıdır.

Ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde siyasal temsilin, diğer nedenlerin yanı sıra ağalık, şeyhlik, din adamlığı benzeri yapıların da etkisinde kalarak olumsuz etkilenmesi, bu bölgelerde, Türkiye’nin diğer bölgelerine nazaran daha ciddi sorunlara

yol açmıştır. Bu bölgelerde temsil sorunun yaşanması, zaten var olan sorunların biraz daha büyüyerek devam etmesinde de etkili olmuştur.

İşleyen bir demokratik sistemde yurttaşların hiçbir yapının etkisi altında kalmadan tercihlerini özgür iradeleri ile kullanmaları, siyasal katılmada bulunmak için fırsat ve imkânlarla sahip olmaları ve en iyi şekilde temsil edilmeleri gerekir.

Anahtar kelimeler: Diyarbakır, demokrasi, siyasal temsil, seçim, vekâlet, siyasal katılma, yoksulluk, eğitim, sivil toplum.

ABSTRACT

In representative democracies, citizens do not use their political rights directly but through the representatives they have elected. This constitutes a relationship of political representation between the citizen and their deputy. Thus, political representation is one of the most important elements in terms of function of representative democracy. Because, the degree and quality to which the representation realizes also manifests the quality of the democracy in that country.

Turkey introduced the multi-party democracy in 1950. In fact, Turkey had an experience of democracy that went back to the Ottoman period, and that experience had created a significant background in terms of democracy. However, despite that background, the process of democracy was problematic. There were some who could not fully digest democracy as well as those who were not accustomed to handing down of power through elections and had difficulty in accepting that. For that reason, the democratic process that started in 1950 was interrupted by a military coup only ten years after it was introduced, long before it could complete its development. That kind of interventions to democracy continued in certain forms and in certain intervals to the present time.

The democratic system of Turkey, which was interrupted by interventions from time to time and also affected by other social and economical conditions, failed to develop a healthy relationship between the voter and deputy. As a result, there has always been a problem of political representation.

There is more than one reason why the problem of political representation emerged and continued. The interventions the democratic system exposed, frequent closing of political parties, the election systems in effect, the socio-economical situation that affected the people's life, the deficiency of the ways and tools of political participation, insufficient association of the civil society, and the candidacy process that the voters were not effective at are the reasons that affect the political representation throughout the country. Beside all these, there are also regional factors that affect the political representation. The best example of those factors is the structure dominated by aghas, sheikhs or mullahs for a long time especially in the Eastern and Southeastern Anatolia Regions of Turkey.

Since the political representation was negatively affected by, beside others, such structures as aghas, sheikhs or mullahs, it has resulted in more serious problems in the Eastern and Southeastern Anatolia Regions than the other parts of Turkey. The representation problem in the mentioned regions has caused an augmentation in the already existing problems.

In a functional democratic system, citizens must be making their preferences with their free will and without the influence of any structure; having the opportunities to participate in politics; and represented in the best way.

Keywords: Diyarbakir, democracy, political representation, election, deputy, political participation, poverty, education, civil society.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhterem ALTIN tarafından hazırlanan ‘‘1950–2007 Genel Seçimler Bağlamında Siyasal Temsil: Diyarbakır Örneği’’ adlı bu çalışma Sosyoloji Anabilim Dalı’nda jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : .....

Üye : .....

Üye : .....

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2010

.....
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bir ülkedeki yönetim biçiminin o ülkenin vatandaşları tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi devletin meşruluğu ve devamı açısından önemli ve gereklidir. Ancak bir rejim veya yönetim biçiminin benimsenmesi ve desteklenmesi için bu rejimin halkın sorunlarını çözebilmesi ve insanların bu şekilde yönetilmekten memnun etmesiyle mümkündür. Bu bakımdan Türkiye'nin demokrasiye geçmesinden bu yana altmış yıl geçmesine karşın hala Türkiye demokrasisinin çeşitli yönleriyle tartışılıyor olması incelenmeye değer bir konudur. Bu altmış yıllık sürede birkaç kez askeri müdahalelere maruz kalmış bu sistem hala yerli yerine oturamamış ve ileri demokratik ülkelerin seviyesine bir türlü ulaşamamıştır. Günümüzde bile çeşitli şekillerde demokratik olmayan müdahalelere maruz kalan demokrasinin neden bu durumda olduğuna cevap aramak gerekir. Bu soruya cevap arandığında elbette bu olanların birden fazla nedenden kaynaklandığı görülecektir

Bu çalışmada genel anlamda Türkiye demokrasisinin sorunlarına değinilmekle beraber, esas olarak siyasal temsil sorunu üzerinde durulmuştur. Temsili demokrasi olan Türkiye demokrasisinin birçok dönemde bir temsil sorununu bünyesinde barındırdığı, çeşitli nedenlerle vatandaşları yeterince ve gerektiği gibi temsil edemediği, günümüzdeki olumlu gelişmelere rağmen hala bu sorunun devam ettiği tespiti yapılmıştır. Yine bu sorunu ortaya çıkaran nedenler çeşitli başlıklar altında ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı yapmam için beni cesaretlendiren ve yönlendiren başta tez danışmanı hocam Doç. Dr. Mazhar BAĞLI olmak üzere, değerli bilgilerinden yararlandığım Sosyoloji bölümündeki tüm hocalarıma teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Muhterem ALTIN

Ocak 2010

İÇİNDEKİLER	Sayfa no
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
TUTANAK.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	
1.1.Araştırmanın Konusu.....	3
1.2.Araştırmanın Amacı.....	3
1.3.Araştırmanın Önemi.....	4
1.4.Araştırmanın Kapsamı.....	5
1.5.Veriler Toplama Yöntemi.....	6
2.BÖLÜM: DEMOKRASİ	
2.1.Demokrasi kavramı.....	7
2.2.Demokrasi Çeşitleri.....	8
2.3.Demokraside Temsil.....	10
2.3.1.Siyasal Temsil.....	11
2.3.1.1.Siyasal Temsilde Vekâlet	13
2.3.1.1.a Temsili Vekâlet.....	14
2.3.1.1.b.Parti Vekâleti.....	14
3.BÖLÜM: TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ, SİYASAL TEMSİL VE VEKÂLET	
3.1.Türkiye’de Demokrasi: Demokrasinin Gelişimi, Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Yasal Çerçevesi.....	16
3.1.1.Demokrasinin Gelişimi.....	16
3.1.1.a.Osmanlı Dönemi.....	16
3.1.1.b.Cumhuriyet Dönemi.....	18
3.1.2.Demokrasiye Geçiş.....	21

3.1.3. Demokrasinin Yasal Çerçevesi.....	23
3.2. Türkiye’de Siyasal Temsil.....	25
3.3. Türkiye’de Vekâlet.....	27
3.4. Seçim.....	29
3.4.1. Türkiye’de Genel Seçimler.....	31
3.4.2. Türkiye’de Genel Seçimlerin Siyasal Temsil Açısından Önemi.....	33
3. 5. Türkiye’deki Egemenlik Anlayışı ve Siyasal Temsil.....	34

4.BÖLÜM: SİYASAL TEMSİLİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

4.1. Siyasi Parti Rejiminin Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri...37	
4.2. Mevcut Seçim Sisteminin Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri.....	41
4.3. Sosyoekonomik Yapının Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri.....	47
4.3.1. Siyasal Temsili Etkileyen Sosyal Yapılar ve Bu Yapılardan Gücünü Alan Milletvekilleri.....	48
4.3.1.a. Sosyal Yapının Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri.....	56
4.3.1.b. Ağa, Şeyh ve Eşraf Gibi Ailelere Mensup Olmayan Diyarbakır Milletvekilleri ve Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri.....	60
4.3.2. Yoksulluk.....	62
4.3.3. Eğitim Seviyesi.....	67
4.3.4. Örgütlenme ve Sivil Toplum.....	74
4.4. Milletvekili ve Seçmen Arasındaki İlişkilerin Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri.....	78
4.4.1. Milletvekili Adaylarını Belirleme Süreci.....	78
4.4.2. Milletvekillerinin Seçmen Sorunlarına Karşı İlgileri.....	81

5.BÖLÜM: SONUÇ.....	86
----------------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	91
----------------------	-----------

KISALTMALAR

- AB: Avrupa birliği
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP: Anavatan Partisi
AP: Adalet Partisi
a.g.e. :Adı geçen eser
a.g.m: Adı geçen makale/metin
a.g.r. :Adı geçen rapor
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
DEHAP: Demokratik Halk Partisi
D.Ü. :Dicle Üniversitesi
DP: Demokrat parti
DSP: Demokratik Sol Parti
DTP: Demokratik Toplum Partisi
DYP: Doğru Yol Partisi
FP: Fazilet Partisi
HADEP: Halkın Demokrasi Partisi
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
STK: Sivil Toplum Kuruluşu

GİRİŞ

Günümüz dünyasında var olan devletlerin büyük bir kısmı kendilerini demokratik devletler olarak tanımlamaktadır. Ancak gerçekte tam anlamıyla demokrasiyi bir yönetim ve yaşam biçimi olarak hayata geçiren devlet sayısı ise azdır. Çünkü birçok devlet demokrasiyi benimsemiş olduğunu belirtmesine karşın hala işlevsel bir demokratik sistem kuramamıştır.

Bazı devletler demokrasiyi bütün kurumlarıyla yerleştirmeye çalışırken, demokrasinin yerleştiği devletler ise zaman süreci içerisinde demokratik işleyişte ortaya çıkan sorunları gidermeye çalışmakta ve demokrasilerini bir adım daha ileriye götürme çabasını sürdürmektedirler.

Bu bakımdan demokrasiyi anayasal bir norm olarak kabul etmiş bulunan Türkiye, hem demokratik sistemini yerleştirmeye ve hem de var olan demokrasisini daha işlevsel bir hale getirmeye çalışmaktadır. Özellikle son yıllarda AB üyelik sürecinde atılan adımlar, Türkiye'nin demokratik sistemini tartışmaya açmış ve demokrasinin daha ileri bir seviyeye ulaşması yolundaki çabaları hızlandırmıştır.

Dünyanın ileri demokrasilerine sahip ülkelerinde bile temsili demokrasinin artık toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği noktasından hareketle, daha ileri adımların ve siyasal katılma arayışının görüldüğü bir dünyada, Türkiye de demokrasisini her geçen gün biraz daha geliştirmek ve ilerletmek zorundadır. Bunu sağlamının yolu da Türkiye'deki demokratik kurumları tartışmaktan ve mevcut sistemin aksayan yönlerini ortadan kaldırmaktan geçmektedir.

Türkiye demokrasisinde tartışılması gereken hususlardan biri de hem geçmişte, hem de günümüzde mevcut sistemin siyasal temsil noktasında toplumun ihtiyaçlarına cevap verip veremediğidir.

Siyasal temsil bakımından Türkiye'deki demokratik süreç incelendiğinde, demokrasiye geçişin üzerinden altmış yıllık bir süre geçmiş olmasına karşın hala temsil sorunun var olduğu, demokratik sistemin toplumun en önemli sorunlarını çözmede yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bu çalışmada 1950 yılından günümüze kadar geçen sürede Türkiye demokrasisinde siyasal temsil sorununun nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Siyasal temsili etkileyen genel nedenler ortaya konulurken bir yerin sosyal ekonomik ve kültürel yapısının siyasal katılmayı ve dolayısıyla da siyasal temsili etkileyebileceğini

ortaya koyabilmek için Diyarbakır ili örnek olarak seçilmiş ve bu husus Diyarbakır ili örneğinde ele alınmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde araştırmanın metodolojisi, ikinci bölümde demokrasi kavramı, üçüncü bölümde Türkiye'deki demokrasi, siyasal temsil, vekâlet, Türkiye'de siyasal temsili sağlamanın yöntemi olan seçimler ve seçimlerin önemi konuları ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Türkiye'deki egemenlik anlayışı ve siyasal temsil arasındaki ilişkiye de değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise bu çalışmanın ana konusunu oluşturan siyasal temsili etkileyen faktörler incelenmiş ve Diyarbakır iline ait çeşitli veriler kullanılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise varılan sonuçlar özetlenerek çalışma sona erdirilmiştir.

1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, Türkiye'deki mevcut demokratik sistem içerisinde ve genel seçimler bağlamında siyasal temsili etkileyen sosyokültürel faktörlerdir. Temsili demokraside siyasal temsil önemli bir konudur. Çünkü demokrasilerde yönetsel-siyasal sistemin ne üreteceğine ve nasıl çalışacağına yurttaş karar verir.¹ Ancak yurttaşların günümüz koşullarında yönetsel-siyasal sisteme yönelik bu kararlarını her zaman doğrudan bir katılımı vermeleri mümkün değildir. Bu nedenle temsili demokraside oy verme hakkına sahip yurttaşlar seçtikleri temsilciler aracılığıyla yasaların çıkarılmasına, iktidarın belirlenmesine ve hükümet politikalarının oluşturulmasına katılırlar. Vatandaşlar tarafından seçilen temsilcilerin ve bunların içerisinde iktidara gelen hükümetlerin temel görevi toplumun genel beklenti ve çıkarları doğrultusunda yasalar çıkarma ve politikalar geliştirme olmasına karşın, çıkarılan yasalarda ve uygulanan politikalarda her zaman bu temel görevin gözetildiğini söylemek mümkün değildir. Genel olarak Türkiye'de vatandaşları temsil etmek üzere seçilen kişilerin seçildikten sonra, temsilcisi oldukları vatandaşların beklentilerinden uzaklaştıkları, yasama faaliyetlerinde ve hükümet politikalarında vatandaşların çıkarlarını göz ardı ettikleri noktasında yaygın bir tartışma vardır. Seçilen kişilerin seçildikten sonra, temsilcisi oldukları vatandaşların beklentilerinden uzaklaşmaları, hatta bazen vatandaşların şiddetle muhalefet ettiği bazı politikaları dahi sürdürmeleri ve bu süreçte vatandaşların tepkilerinden yeterince etkilenmemeleri araştırılması gereken bir konudur. Bu araştırmada, buradan hareketle Türkiye'de siyasal temsili etkileyen sosyokültürel faktörlerin neler olduğu konusunu ele alınmıştır. Ancak bu konunun araştırılması için Diyarbakır ili örnek olarak seçilmiş ve siyasal temsili etkileyen sosyokültürel faktörler Diyarbakır örneğinde ele alınmıştır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı, Türkiye'de halkın siyasal temsili etkileyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Ancak tüm Türkiye'yi böyle bir tez kapsamında ele alıp incelemek,

---

¹ M.Akif Çukurçayır, (2006), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Kitapevi, Konya, s,39.

birçok bakımdan olanaksız olduğundan bu konu Diyarbakır ili örneğinde ele alınacaktır. Bu amaca bağlı olarak Diyarbakır ilinin sosyal, ekonomik ve toplumsal yapısının halkın siyasal temsilini nasıl etkilediği ve Diyarbakır örneğinde yurttaşların siyasal temsilinin ne derece gerçekleştiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda Türkiye'deki seçim sistemi, aday belirleme yöntemi, siyasi partiler rejimi gibi uygulamaların siyasal temsil üzerindeki etkileri de Diyarbakır ili örneğinden hareketle incelenecektir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Türkiye'deki demokrasi temsili demokrasidir. Temsili demokrasinin varlığından bahsedebilmek için tüm yurttaşlar için temsil yollarının açık olması ve ülkede yaşayan tüm yurttaşların tam olarak temsil edilmeleri gerekir. Bu bakımdan siyasal temsil demokrasi için önemli bir konudur. Demokrasi için önemli olan bu konu Türkiye'deki demokrasi uygulamaları kapsamında da sıkça tartışılan bir konudur. Bu tartışmanın odak noktasını Türkiye' de halkın yeterince temsil edilip edilmediği, halkın istek, düşünce ve eğilimlerinin devlet yönetimine yeterince yansıyor yansımıyor ve Türkiye'de demokrasinin istenen düzeye ulaşmamasının nedenleri oluşturmaktadır. Bu tartışma aynı zamanda Türkiye'de bir demokrasi sorunu olduğunu da ortaya koymaktadır. Demokrasi sorunu içerisinde siyasal temsil önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü yurttaşların temsili için tüm yolların açık olduğu ve yurttaşların tam olarak temsil edildikleri bir demokrasi de sorundan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan halkın siyasal temsilini etkileyen faktörleri konu edinen bu çalışmanın önemini şu şekilde özetlemek mümkündür:

a.Diyarbakır Türkiye'nin önemli bir ilidir ve böyle bir çalışma için iyi bir örnektir. Çünkü bu ilin çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların varlığı aynı zamanda bu ilde bir temsil sorununun varlığına da işaret etmektedir. Bu nedenle bu çalışma halkın temsil düzeyi ile yaşadığı sorunlar arasındaki bağı ortaya koyacak, halkın yeterince temsil edilmemesinin mi sorunlara neden olduğu, yoksa ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların varlığının mı temsil sorununu ortaya çıkardığına dair soruların yanıtlarını verecektir.

b.Bir ülkede demokrasinin yaşaması ve gelişmesi için halkın asgari düzeyde bir demokrasi bilincine sahip olması ve siyasal sürece katılabilecek kadar özgür olması

gerekir. Demokrasi bilincine sahip olan yurttaşlar demokratik sistemde kendilerinin etkin özneler olduklarının farkındadırlar ve politikaya aktif olarak katılma konusunda isteklidirler. Aynı zamanda özgür bir vatandaş yaşamını bizzat biçimlendirme hakkına sahip olan kişidir. Özgür vatandaş yaşamını temsilcilerine bırakmaz, aynı zamanda karar alma sürecine de katılır. Katılma ölçüsünde de özgür olur.² Bu çalışmada yurttaşların sahip olduğu demokrasi bilinci, siyasete olan ilgileri ve siyasal katılma konusundaki durumları da genel seçim sonuçlarından hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

c.Demokrasi ve siyasal temsil açısından en önemli konulardan biri de siyasal katılmadır. Bir ülkenin siyasal yapısı ve katılım için oluşan kurumsallaşma, bireyin katılıma yönelik davranışlarını etkilemeleri bakımından belirleyici bir rol oynarlar. Siyasal partilerin yapısı, eğitim düzeyinin yüksek olması, sivil toplum kurumlarının yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlığı ve nitelikleri, katılım davranışının artması bakımından özel bir öneme sahiptirler.³ Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye'deki seçim sistemi, siyasi parti rejimi gibi genel faktörlerin siyasal temsil ve katılma üzerindeki etkisinin yanı sıra, Diyarbakır ilinin sosyal ve ekonomik yapısından kaynaklanan yerel faktörlerin etkisi de ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Diyarbakır ili örneğinde eğitim, sivil toplum kuruluşları, yoksulluk gibi faktörler de incelenecektir. Bu nedenle bu çalışma aynı zamanda yerel faktörlerin halkın siyasal temsili üzerindeki etkisini de ortaya koyarak demokratik sistemin tam olarak yerleşmesi için yapılması gerekenler konusunda da ilgili kişiler için önemli bir belge olacaktır.

1.4.Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma konu olarak siyasal temsilin gerçekleşme şeklinin ve gerçekleşme derecesinin demokrasi açısından önemli olduğundan hareketle Türkiye'de siyasal temsil ve siyasal temsili etkileyen faktörleri kapsamaktadır. Bu konun ele alınacağı zaman aralığı ise 1950 ile 2007 yılları arasındadır. Araştırmanın konusu olan siyasal temsil bu yıllar arasında yapılan genel seçimler ve bu seçimlerin sonuçları bağlamında ele alınacaktır. Siyasal temsil ve demokratik katılım açısından yerel seçimler önemli olmakla birlikte, araştırma konusunu sınırlandırma ihtiyacından ve genel seçimlerin ele

---

² Çukurçayır, (2006), a.g.e, s,12.

³ Çukurçayır, (2006), a.g.e, s,50.

alınan konuyu açıklama açısından yeterli olacağı düşüncesiyle bu dönemde yapılan yerel seçimlerin sonuçları bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

1.5. Veri Toplama Yöntemi

Bu tez için seçilen konu siyaset sosyolojisi alanına girmektedir. Bu nedenle öncelikle siyaset sosyolojisi ile ilgili kaynaklar taranacak, bu alanda kullanılan kavramların yerli yerinde kullanılması için hazırlık yapılacaktır. İkinci adım olarak Türkiye demokrasi tarihi incelenecek ve demokratik sistemin gelişim süreci incelenecektir. Bununla birlikte demokrasinin günümüzde ulaştığı seviye ve yasal dayanaklar incelenecek, Türkiye demokrasisinin yasal çerçevesi ortaya konulacaktır. Üçüncü adımda ise tezin esas konusunu oluşturan genel seçimler bağlamında siyasal temsil ve siyasal temsil etkileyen faktörler Diyarbakır ili örneğinde ele alınacaktır. Bu faktörlerin ortaya konulması için bu alanda yapılmış olan çalışmalar taranacak ve Diyarbakır ilinin sosyal ve siyasal yapısından kaynaklı faktörlerin yanı sıra Türkiye'deki demokratik sistemin kendisinden ve fiili uygulamalarından dolayı ortaya çıkan ve yurttaşların siyasal temsilini etkileyen faktörler de ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışmalar yapılırken sadece kaynakların taranmasıyla yetinilmeyecek, aynı zamanda Diyarbakır'da siyasetle uğraşan kişilerle, aydınlarla, belediye başkanlarıyla ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle görüşmeler yapılarak halkın mevcut şartlar altında ne derece temsil edildiği sorusunun yanıtı aranacaktır. Hem taranan kaynaklar, hem de yapılan görüşmelerin sonuçları karşılaştırılıp değerlendirilecek ve Diyarbakır örneğinde yurttaşların siyasal temsilini etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.BÖLÜM: DEMOKRASİ

2.1.Demokrasi kavramı

Demokrasi kelime olarak eski Yunanca “Demos” ve “Kratos” kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. İlk kelime “halk” , ikinci kelime ise “iktidar” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “demoskratos” yani, demokrasi “halkın iktidarı” ya da “halkın egemenliği” anlamına gelmektedir. Buradan hareketle de demokrasinin en klasik tanımı şudur: “halkın kendi kendini yönetmesi.” Bu türde bir demokrasi, literatürde “Doğrudan Demokrasi” olarak adlandırılır.⁴ Demokrasi kavramıyla ifade edilen yönetim biçiminin kökeni M.Ö. beşinci yüzyılda Yunanistan’da görülen şehir devletlerine kadar uzanır. Bu çağlarda demokrasi, yurttaş egemenliğine dayanan ve herkesi etkileyen kararlarda tüm yurttaşların söz hakkına sahip olmaları anlamına gelmekteydi.⁵ Pratikte o dönemde sayıca az olan (kadınlar ve köleler dışındaki) özgür yurttaşların doğrudan yönetime katılmasına dayanan demokrasi, günümüzde bu ilk halinden oldukça uzaklaşmış, özünde yönetimde o ülkede yaşayan vatandaşların etkin ve belirleyici olmaları anlamını korumakla birlikte hem teoride hem de pratikte daha geniş bir muhtevaya kavuşmuştur. Herkes tarafından kabul edilen kesin bir demokrasi tanımı olmamakla birlikte bu kavramın günümüzde kazandığı yeni anlam doğrultusunda yapılan bazı tanımlar şunlardır:

Alain Touraine demokrasiyi, pazar ekonomisinin ekonomik biçimini, dünyasallaşmanın da ekinsel anlatımını oluşturduğu bir modernliğin siyasal görünümü olarak tanımlayarak, demokrasinin varlığı için üç boyuttan bahseder. Bu üç boyut özetle, yöneticilerin temsilciliğini yapacağı siyasal eyleyenlerin varlığı, seçmenlerin yurttaş olması ve kendilerini yurttaş olarak kabul etmeleri ve yöneticilerin erkinin sınırlı olmasıdır.⁶ Günümüzde demokrasinin farklı anlamlarda kullanıldığını belirten Aydın ise demokrasiyi, anayasal veya liberal olarak nitelendirilen demokrasi genel olarak bütün yurttaşların ifade ve dini inanç özgürlüğü gibi bazı bireysel ve toplumsal haklarını güvence altına almak üzere çoğunluk iktidarının, belli anayasal kısıtlamalar

⁴ Coşkun Can Aktan, (1999), *21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi*, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999.

⁵ Gordon Marshall, (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara, s,140.

⁶ Alain Touraine, (2002), *Demokrasi Nedir*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, s,17,45,46.

çerçevesinde temsil edilip uygulandığı hükümet biçimi şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Demokrasiyi liberal bakış açısıyla tanımlayan Berzeg'e göre ise demokrasi, siyasi iktidarın kaynağı ve sahibi ile ilgilidir ve iktidarın monarkta, bir zümrede, hatta "millet" adı verilen farazi bir varlıkta değil, halkta olduğunu varsayan yönetim şeklidir.⁸ Anthony Giddens'e göre ise demokrasi bir yandan çıkarların korunması için bir araçtır. diğer yandan tartışmalı konuların yerleşik iktidar biçimlerinden çok diyalog aracılığıyla çözülebildiği ya da en azından ele alınabildiği kamusal bir alan yaratmanın yoludur.⁹

Günümüzde demokrasiye ilişkin kesin evrensel normların bulunmayışı, pratikte hem farklı demokrasi uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmuş, hem de bu uygulamalar doğrultusunda bu kavrama ilişkin birbirinden farklı tanımlar yapılmıştır. Ancak yapılan çoğu tanımda ortak noktalar da bulunmaktadır. Bu ortak noktalar, iktidarların halk tarafından belirlenmesi, serbest piyasa ekonomisinin varlığı, insan haklarının hukuksal güvencelere sahip olması, devletin gücünün hukuksal düzenlemelerle sınırlandırılmış olması, siyasi rekabetin yapılabilmesi ve halkın tercihlerini özgürce kullanabilmesi gibi noktalardır. Bu noktalarda asgari düzenlemelerin ve uygulamaların var olduğu sistemler demokratik sistemler olarak kabul edilmektedir.

2.2. Demokrasi Çeşitleri

Demokrasi eski Yunan şehir devletlerinde ortaya çıktığında tek bir çeşitti ve doğrudan doğruya o şehirde yaşayan özgür yurttaşların toplanıp kendileriyle ilgili kararları almalarına dayanmaktaydı. Ancak zaman süreci içerisinde devletlerin sınırlarının genişlemesi, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan yurttaşların sayıca çoğalması, yönetim süreçlerinin tüm yurttaşların, tüm kararlara anında katılmalarına olanak vermeyecek şekilde karmaşıklaşması gibi nedenlerle birbirinden farklı demokrasi modelleri ortaya çıkmış ve bu nedenle demokrasi kavramı bir ölçüde belirsiz bir hal almıştır. Demokrasi kavramının bir ölçüde belirsizliği ise günümüzde farklı demokrasi

⁷ Mustafa Aydın, (2006), **Siyasetin Sosyolojisi**, Açılım Kitap, İstanbul, s.234.

⁸ Kazım Berzeg, (1997), **Hakları Liberal Demokrasilerde İnsan Algılaması ve Uygulama, Uluslararası Demokrasi, Hukuk ve İnsan Konferansı**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayını, s, 206.

⁹ Anthony Giddens, (2002), **Sağ ve Solun Ötesinde**, Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, s, 22.

anlayış ve uygulamalarının ortaya çıkmasına imkân vermiştir.¹⁰ Farklı demokrasi anlayış ve uygulamalarına dayalı modellerin varlığı beraberinde ayrı olarak isimlendirilen birçok demokrasi çeşidini gündeme getirmiştir. Bu nedenle demokrasi üzerine yapılan çalışmalarda demokrasinin birçok çeşide ayrıldığını ve değişik adlar altında tartışıldığını görmek mümkündür. Ancak bu adlandırma ve sınıflandırmaların temelde yurttaşların yönetime katılımı açısından demokrasiyi iki ayrı modele ayırdığını söylemek mümkündür. Bunlar doğrudan demokrasi ve temsili demokrasidir.

Doğrudan demokrasi bir yerde yaşayan yurttaşların kendilerini ilgilendirecek ya da kendilerini etkileyecek olan kararları, temsilciler olmaksızın doğrudan doğruya kendilerinin aldığı bir demokrasi türüdür. Demokrasinin bu klasik modeli Atina yönetiminin oluşturduğu kadim Grek Şehir devletine (polis) dayanır. M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda Atina'da işleyen bu 'doğrudan demokrasi' modeli çok kere halk katılımının yegâne saf ve ideal modeli olarak gösterilir. Gerçekten de, Atina demokrasisinde yurttaşların siyasi faaliyet düzeyi dikkate değer ölçüde yüksekti. Onlar meclisin düzenli toplantılarına katılmakla kalmıyor, aynı zamanda kamu görevi ve karar alma sorumluluğu üstlenmeye de hazır bulunuyorlardı. Bütün önemli kararlar bütün yurttaşların katıldığı meclis tarafından alınırdı.¹¹ Ancak demokrasinin bu modelinin günümüzde uygulanması toplumların sayıca çok kalabalık hale gelmiş olmaları ve çok geniş alanlarda yaşıyor olmaları nedeniyle uygulanması çok zor hatta bir bakıma imkânsızdır. Günümüzde demokrasinin bu ilk modelinden etkilenmiş örnekler dünyanın bazı küçük bölgelerine uygulansa da doğrudan demokrasinin o ilk modelinin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak demokrasinin saf ve ideal hali olarak görülen bu modele yakın uygulamaların nasıl olabileceğini demokrasi ile ilgili tartışmalarda görmek mümkündür. Doğrudan demokrasinin 20. yüzyılda 'katılımcı demokrasi' olarak adlandırılan ve tartışılan demokrasi modeli günümüzde doğrudan demokrasiye en yakın model gibi durmaktadır. Çünkü doğrudan demokrasiye benzer olarak, katılımcı demokraside de tüm yurttaşların alınan kararlara aktif olarak katılmasını öngörülmektedir. Katılımcı demokrasi fikrine göre bu sistemin uygulanmasında karar alma süreçlerini karmaşıktırıp yavaşlatma gibi pratik bir

¹⁰ Mustafa Erdoğan, (2005) **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, Ankara, s, 238.

¹¹ Erdoğan, (2005) a.g.e. s,238.

zorluk bulunsa da, bu demokrasi çeşidinin aktif katılım ilkesi çerçevesinde bireyi gruba bağlama gibi bir gücü de bulunmaktadır.¹²

Günümüzde geçerli olan ve yaygın olarak uygulanmakta olan demokrasi modeli temsili demokrasidir. Dar anlamda halkın temsilcilerini özgür iradesiyle seçmesi anlamına¹³ gelen temsili demokrasi, egemenliğin sahibi olan milletin, bunun kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devrettiği bir yönetim biçimidir. Egemenliğin gerçek sahibi olan millet, bu hakkının kullanılmasını kamusal nitelikli bir genel siyasal vekâletle yani temsili vekâletle parlamentoya devretmektedir.¹⁴ Demokrasinin bu modeli milli egemenlik anlayışının gelişmesiyle ortaya çıkmış bir modeldir. Milli egemenlik anlayışı millet tanımına dayanır. Bu anlayışın dayandığı tanıma göre millet kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve soyut bir varlıktır. Yine bu anlayışa göre egemenlik tek tek vatandaşlara ait değil, asli ve soyut bir bütün olarak millete aittir. Milleti manevi bir varlık olarak ele alan milli egemenlik anlayışı, milletin kendiliğinden bir irade açıklaması yapamayacağını, bu irade açıklamasının ancak temsilciler aracılığıyla yapılabileceğini ve dolayısıyla da temsilcilerin ortaya koyduğu iradenin bütün milletin iradesi olacağını öngörür.¹⁵

2.3. Demokraside Temsil

Ülkelerde yaşayan insanların sayıca çoğalmaları ve ülkelerin genişlemesi sonucunda doğrudan demokrasinin olanaksız hale gelmesi üzerine Temsili demokrasi ortaya çıkmıştır. Temsili demokrasi ile birlikte ise ‘temsil’ kavramı ortaya çıkmıştır. Temsil hak ve yetkilerin kullanılması ve korunmasına ilişkin istencin, asıl sahibi tarafından yerine geçecek bir başka süjeye bırakılmasıdır. İstenç (irade) gerçek sahibi yerine bir başka öznenin kişiliğinde tezahür edecektir. Vekil asılının istenci ile bağlıdır ve asılının istencinin sınırları içinde tasarrufta bulunabilir. İstenci aşan tasarruflar asılı bağlamaz. Özel hukukta bu sınırlar sözleşmeyle (akitle) çizilirken, kamusal hukukta anayasa tüzük v.b. siyasal düzenlemelerle belli edilir.¹⁶

¹² Marshall, (1999), a.g.e. s, 393.

¹³ Aktan, (1999), a.g.m.

¹⁴ Celal Fatih Türe, (2000), **Temsili Vekâlet İlkesi Çerçevesinde Türkiye’de Seçmen-Milletvekili İlişkisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s, 47.

¹⁵ Türe, (2000), a.g.e. s, 30–31.

¹⁶ Saim Sezen, (2000), **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, s, 41.

Temsil kavramını, temsilcinin yerine getireceği görev ve vekâleti veren asılın bu vekâleti temsilciye verişteki amacına göre ikiye ayırmak mümkündür. Temsilin birinci şekli hukuki temsildir. Hukuki temsil sınırları özel hukukla belirlenmiş ve daha çok asılın kişisel hukukunu korumak için verilen bir vekâlettir. Burada yetki sahibi olan kişi herhangi bir kimseyi kendisi için temsilci olarak seçebilir ve o kişiye kendi adına çeşitli işlemler yapma yetkisini verebilir. Aynı zamanda yetki sahibi kişi vekil olarak belirlediği kişiden bu vekâleti istediği zaman alabilir.

Temsilin ikinci şekli ise siyasal temsildir. Esas olarak temsili demokrasi ile birlikte gündeme gelen temsil biçimi de budur. Siyasal temsil ile hukuki temsil arasında bazı benzerlikler bulunsa da siyasal temsil birçok bakımdan hukuki temsilden ayrılır. Hukuki temsil bireysel işlemlerle ilgili iken siyasal temsil yönetim, iktidar ve yasama ile ilgilidir. Bu yönüyle siyasal temsil, temsili demokrasinin en önemli aracıdır.

2.3.1.Siyasal Temsil

Çağdaş demokrasilerin hepsi esas itibariyle temsili demokrasilerdir. Yani temel siyasi kararları doğrudan doğruya halk değil, onu temsil etmek üzere seçilen siyasi organlar (parlamento ve hükümet) almaktadır.¹⁷ Bu durum karşımıza siyasal temsil kavramını çıkarmaktadır. Kamusal bir göreve ilişkin olan ve global toplumda kamu görevlerinin yapılması amacıyla topluluk üyelerinin istenciyle belirlenen siyasal temsil, siyasal erke (siyasal iktidara) sahip devlet (global toplum) örgütlenmesinde söz konusudur. Egemenliğin kullanım hakkının, kullanılması yöntemlerinden biridir. Egemenlik hakkının doğrudan kullanılmadığı durumlarda ortaya¹⁸ çıkan bir kurumdur. Ancak temsili demokrasinin önemli kavramlarından biri olan siyasal temsil kavramını hemen tanımlamak oldukça zordur. Çünkü siyasal temsile ilişkin çok sayıda yaklaşım bulunmakta ve her yaklaşım siyasal temsili kendisine göre tanımlamaktadır. Ülkede yaşayan ve oy kullanma hakkına sahip yurttaşların, seçtikleri temsilciler aracılığıyla yasaların oluşturulmasına ve hükümet politikalarının belirlenmesine katılmasını sağlayan bir süreç olarak nitelendirilebilecek olan siyasal temsile ilişkin farklı yaklaşımlara göre yapılan tanımlardan hareketle siyasal temsil şöyle tanımlanabilir: Siyasal temsil, diğerleri adına eylemde bulunmak ve eylemleri ile diğerlerini bağlamak; veya diğerleri adına eylemde bulunmak ve eylemlerinin sonuçlarından sorumlu olmak;

¹⁷ Erdoğan, (2005) a.g.e. s, 281.

¹⁸ Sezen, (2000), a.g.e. , s, 42-44.

veya toplumun tüm özelliklerini olduğu yansıtmak, ancak karar alma sürecine katılmadan toplumun çıkarlarını sadece ifade etmek; veya toplumu sembolize etmektir.¹⁹ Bu tanım daha çok siyasal temsili gerçekleştirmek üzere seçilen temsilcilerin görevlerinden hareket etmekte ve siyasal temsil sürecinde, toplumun temsilcilerinden beklentilerine göre şekillenmektedir. Siyasal temsil görevinin yerine getirilmesi esnasında, bu tanımda belirtilen hususların biri ya da bir kaç gerçekleşebilir. Çünkü siyasal temsil, günümüzün demokratik sistemlerinde çok önemli bir konu olmakla birlikte, seçmen olan yurttaşların beklentilerinden, ülkenin ekonomik ve sosyal durumundan, kültüründen ve ihtiyaçlarından etkilenerek anlam kazanmakta ve bazı işlevleri yerine getirmektedir. Demokraside, siyasal temsilden amaç ülkeyi yönetmek için siyasi iktidarı ele geçirme yarışına her türlü düşünce ve ideolojinin kısıtlanmaksızın örgütlenerek katılabilmesi ve her türlü düşüncenin ve tüm toplumsal katmanların parlamentoda (meclislerde) ve demokratik platformlarda temsil edilebilmesi, seslerini duyurabilmesi, hak ve çıkarlarını savunabilmesidir. Bu da toplumda örgütlenme, düşünce, basın-yayın vb. temel özgürlüklerin bulunmasıyla mümkündür. Aksi halde siyasi iktidar yarışına belirli siyasi ve ideolojik görüşlerin, örgütlerin girdiği, dolayısıyla belirli kesimlerin yönetimde seslerini duyurdukları ve temsil edildikleri yönetim biçimlerinde, çoğulculuktan dahası demokrasiden bile söz edilemez.²⁰ Bu genel amacın yanında demokratik bir sistemde siyasal temsilin şu işlevleri de yerine getirmesi beklenir:

Siyasi devşirme: Siyasal temsil hem ulusal hem de yerel düzeyde seçime bağlı olarak var olan görevler için müstakbel politikacıların devşirilmesi için bir mekanizma görevi görür. Politikacılar yerel düzeyde seçmenlerden yeterli desteği alıp üstlendikleri görevi başarılı bir şekilde yerine getirdiklerinde daha üst görevlerde seçmenleri temsil etmeye aday olabilmektedirler.

Rekabet ve katılım: Siyasal temsilin ikinci işlevi temsilcilerin üstlenmek istedikleri görevler için bir dizi kamusal yarışmalar sağlamasıdır. Kamusal seçimler yaratıkları rekabet ve tartışma ortamıyla büyük sayılardaki taraftarların gönüllü katılımı

¹⁹ Birsen Örs, (2006), *Siyasal Temsil*, s,18, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:35.

²⁰ Nesrin Demir, *AB'de Demokrasi*

(<http://sagem.pau.edu.tr/dersnotlari/DEMOKRAS%C4%B0%20KAVRAMI%20VE%20AB'de%20DEMOKRAS%C4%B0%20Nesrin%20DEM%C4%B0R.pdf>, (20.03.2009)

için fırsatlar yaratırken aynı zamanda taraftarlara siyasi süreçte oy vermekten daha büyük bir rol oynama imkânı da sağlamaktadır.

Devlet yönetiminde Duyarlılık ve Sorumluluk: Siyasal temsil devlet yönetiminde duyarlılığı geliştirirken bir yandan da sorumluluğu da geliştirmektedir. Bu sorumluluk siyaset oluşturmakla görevli olanların genel kamunun istek ve çıkarlarına duyarlı olmasını gerektirmektedir. Aynı zamanda temsili sistem siyasal liderlerin politikalarıyla seçmenlerin çoğunluğunu tatmin etmeleri için güçlü bir uyarım sağlar.

Halka karşı sorumluluk: Siyasal liderler temsil ettikleri halka karşı sorumludurlar. Bu sorumluluk siyasal temsilin özünde her zaman vardır ve belli aralıklarla yapılan seçimler aracılığıyla bu sorumluluk denetlenmektedir.

Meşrulaştırma: Temsili kurumlar ve süreçler hükümetler tarafından kendi yönetimlerine destek sağlamak ve sistemi idame etmek amacıyla da kullanılmaktadırlar. Başka bir deyişle siyasal temsil devleti yönetenlerin yetkilerinin ve icraatlarının meşrulaştırılmasında da başlıca araçtır.

Rızanın mobilizasyonu: Siyasal temsili gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıkan parlamentolar aynı zamanda hükümetlerin planlarını ve icraatlarını kamuya mal ederek, kamunun rızasını sağlama gibi bir işlevi de yerine getirmektedir.²¹

Günümüzün temsili demokrasilerinde siyasal temsilin gerçekleştiğini söyleyebilmek için bu işlevlerin yerine getiriliyor olması önemlidir. Çünkü siyasal temsil günümüzde toplumu oluşturan bireylerin devlet yönetimine katılmasını sağlayan en önemli araçtır. Eğer temsilciler ve temsili kurumlar kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirmiyorlarsa burada siyasal temsilden ve dolayısıyla demokrasiden bahsetmek çok zor olacaktır.

2.3.1.1.Siyasal Temsilde Vekâlet

Doğrudan demokrasinin uygulanma imkânının kalmadığı günümüzde siyasal temsil vekâlet kurumu aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çünkü temsili demokraside siyasal temsil ancak vekâlet yoluyla gerçekleşebilir. Günümüzde emredici vekâlet, temsili vekâlet, mikrokozmetik vekâlet, parti vekâleti ve sembolik vekâlet gibi değişik vekâlet türleri bulunmakta ve bu vekâlet türleri değişik yönleriyle tartışılmaktadır. Ancak

---

²¹ Erdoğan, (2005) a.g.e. s, 285–286.

aşağıda bu türlerin tamamı yerine Türkiye’de fiilen var olan temsili vekâlet ve parti vekâleti ele alınmıştır.

2.3.1.1.a. Temsili Vekâlet

Temsili vekâlet milli egemenlik ilkesiyle bağlantılı bir temsil türüdür. Milli egemenlik teorisini benimsemiş olan demokrasilerde temsili vekâlet ön plana çıkmaktadır. Çünkü egemenliği tek tek bireylere değil bir bütün olarak millete verilmiş bir hak olarak gören milli egemenlik teorisini hayata geçirecek olan, temsili vekâlettir. Temsili vekâlette temsilcinin belirli bir seçim bölgesindeki seçmenlerce seçilmesi kendisini seçenlerle arasında bir vekâlet ya da temsil ilişkisi meydana getirmez. Buna karşılık, temsilci yalnız seçildiği seçim çevresindekilerin değil, bütün milletin temsilcisi ve vekilidir. Vekâlet bireysel değil millidir. Vekâlet bir bütün olarak millet tarafından, yine bir bütün olarak Millet Meclisine verilmiştir. Çünkü egemenlik bölünmez ve devredilmez bir bütün olarak millete aittir. Bu nedenle milli irade anayasa hükümlerine uygun olarak toplanmış olan temsilciler aracılığıyla mecliste tecelli eder. Temsilci birey olarak milli iradeyi ifade edemez; yalnızca üyesi olduğu mecliste milli iradenin tecellisine ve açıklanmasına katılır. Seçmenlerin de, milli iradenin gerçekleşmesine başkaca katılma imkânı yoktur.²² Temsili vekâlette milli egemenlik teorisine uygun olarak temsilcilere geniş bir hareket alanı bırakılmış ve seçildikten sonra onlar üzerinde seçmenlerin etkisi son derece azaltılmıştır. Çünkü temsili vekâlette Temsilciler seçildikten sonra, seçmenlerin talimat ve emirleriyle hareket etmez. Yönetime ilişkin konularda kendi düşünce, bilgi ve vicdani kanaatine göre karar verir. Bunun sonucu olarak da, davranışlarından ötürü hukuken sorumlu olmayıp, yasama dönemi bitmeden azledilebilmeleri mümkün değildir.²³

2.3.1.1.b. Parti Vekâleti

Kendini politik bir etiketle tanımlayan, yasal ve meşru yollardan, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan politik topluluğa²⁴ politik parti denir. Çağdaş

²²Tevfik Gülsoy, (2006), *Milletin Temsili*, http://www.akader.info/KHUKA/2006_eylul/2.pdf (19.05.2008)

²³ Gülsoy, (2006), a.g.m.

²⁴ Ali Yaşar Sarıbay, (2001), **Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Basım, Yayım Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul, s. 6.

politik hayatın en önemli kurumlarından birisi olan²⁵ politik partiler siyasi temsilin gerçekleşmesinde giderek önemli bir rol oynamakta ve bireysel olarak yerine getirilen vekâletin yerini parti vekâleti almaktadır. Günümüzde partisiz bir demokrasiyi düşünmek mümkün değildir. Temsili demokrasilerde partiler toplumun farklı kesimlerinin çıkar ve değerlerinin ifade edilmesinde ve temsil edilmesinde önemli bir işleve sahiptirler. Bu yönüyle partiler hem demokrasiyi ayakta tutan ve çalıştıran, hem de kendi varlıklarını bu rejime borçlu olan kurumlardır.²⁶

Parti vekâletinin günümüzde demokrasi açısından vazgeçilmez hale gelmesinin birkaç önemli sebebi vardır. Bu sebeplerden ilki politik partilerin halkın seçimlere etkin katılımını sağlamaları ve halka tercih yapmada kolaylık sağlayarak somut olarak temsil edilme olanağı sunmalarıdır. İkinci sebep partilerin yönetenler ile yönetilenler arasında seçimlerin dışında da sürekli bir etkileşim imkânı ortaya çıkarmalarıdır. Üçüncü sebep ise partilerin sağlıklı bir demokrasinin gelişmesi açısından gerekli olan yurttaşlık kültürünün oluşmasında, gelişmesinde ve pekişmesinde önemli bir rol oynamalarıdır.²⁷

Günümüz demokrasilerinde politik partilere yurttaşların vekâletini vermeyi sağlayan en önemli araç seçimlerdir. İktidara geldiklerinde yapacaklarını parti programı şeklinde hazırlayarak topluma sunan ve toplumun desteğini kazanmaya çalışan politik partiler seçimlerde bu programlarının yanı sıra kendi aday listeleri ile birlikte seçmenlerin karşısına çıkmaktadırlar. Bu durumda seçilen temsilciler nadiren kişisel yetenekleri ve vasıfları nedeniyle seçilmektedirler; daha yaygın olarak onlar bir partinin piyadeleri olarak görülmekte ve partinin kamusal imajı veya programları nedeniyle desteklenmektedirler.²⁸ Bu şekilde seçimi kazanan partinin seçim kampanyası esnasında açıkladığı programını gerçekleştirmek üzere halktan yetki aldığı varsayılır. Seçimi kazanan bireysel olarak kişiler değil partidir. O halde siyasi temsilin aracı da bireysel olarak politikacılar değil partinin kendisidir. Vekâlet parti tarafından yerine getirilecektir. Artık seçilen temsilciler kendi bireysel tercihlerine göre değil daha çok parti politikaları doğrultusunda görev yapacaklardır.

²⁵ Ali Yaşar Sarıbay, (2008), **Politik Sosyoloji**, Everest Yayınları, İstanbul, s, 171.

²⁶ Sarıbay, (2001), a.g.e., s, 1.

²⁷ Sarıbay, (2001), a.g.e., s, 16, 17.

²⁸ Erdoğan (2005) a.g.e. s, 283.

3.BÖLÜM: TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ, SİYASAL TEMSİL VE VEKÂLET

3.1. Türkiye’de Demokrasi: Demokrasinin Gelişimi, Demokrasiye Geçiş ve

Demokrasinin Yasal Çerçevesi

3.1.1.Demokrasinin Gelişimi

Türkiye çok partili demokratik hayata 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimle geçiş yapmıştır. Ancak demokrasiye geçişin başladığı bu tarih öncesinde demokrasi fikrinin uzun bir gelişim dönemi vardır. Bu gelişim dönemini Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere iki ayrı dönem şeklinde ele almak mümkündür.

3.1.1.a.Osmanlı Dönemi

Türkiye’de demokrasi fikrinin ortaya çıkışını Osmanlı Devletinin Çöküş dönemine kadar götürmek mümkündür. Uzun yıllar padişahın mutlak otoritesiyle yönetilen Osmanlı devletinin zayıflayarak çöküş sürecine girmesi üzerine başlayan ıslahat hareketleri kapsamında dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle Padişahın yetkilerinin sınırlandırılması ve anayasal uygulamalara geçilmesi fikirleri ortaya atılmıştır. Demokrasiye geçiş amacıyla yapılmamış olmasına karşın ikinci Mahmut ile Ayanlar arasında 29 Eylül 1808 tarihinde imzalanan Sened-i İttifak ile ilk defa padişahın yetkisi tartışma konusu yapılmış ve paylaşılmıştır. 19.yy.’ da dünyada meydana gelen değişimler Osmanlı devletini de etkilemiş ve 3 Kasım 1839 tarihinde demokrasinin gelişimi açısından önemli bir yere sahip olan Gülhane Hatt-ı Humayunu (Tanzimat Fermanı) ilan edilmiştir. Bu ferman, padişahın mutlak egemenliğinden taviz vermemekle birlikte, devletin uyruklarına eşit haklar tanıyacağını, halkın can, mal ve namus güvenliğini sağlayacağını belirtmesi ve bunu ilke kez halk önünde ilan etmesi bakımından önemlidir. Aslında hem Tanzimat Fermanı, hem de bu dönemde yayınlanan diğer fermanlar bozulan devlet işleyişini bir düzene sokmak, yabancıların devletin iç işlerine müdahalesini önlemek ve padişahın sarsılan otoritesini yeniden tesis etme amacına yöneliktir. Ancak bu reformlar beklenen amaca hizmet etmemiştir. Fakat bu reformlar, siyasi rejimin değişmesini savunan yeni bir muhalefetin oluşmasını sağlamıştır. Yani söz konusu reformlar, Osmanlı İmparatorluğu’nda padişahın egemenlik ve yetkisinin sınırlanarak mutlak monarşiden meşrutiyete geçilmesini savunan ve bunu da başaran bir aydın zümrenin ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁹

---

²⁹ Türe, (2000), a.g.e. s, 137

Batıda özellikle de Fransız devriminin gündeme getirdiği düşünce ve değişimlerden etkilenen Osmanlı aydınlarının çabası ve dünyada meydana gelen değişimlerin de katkısıyla padişah İkinci Abdülhamit'in onayıyla 23 Aralık 1876 yılında Kanun-i Esasi ilan edilmiş ve birinci meşrutiyet dönemi denilen dönem başlamıştır. İlan edilen bu Anayasaya göre halkın seçtiği temsilcilerden oluşan bir meclis kurulacaktır. 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de kurulması öngörülen meclis 19 Mart 1877'de toplanmıştır. Bu meclis kısa bir süre sonra padişah tarafından fesh edilerek, yeni bir meclis oluşturulmuştur. Ancak bu meclisler özellikle dış politika konusunda padişahla ters düşmüş ve padişaha muhalefet etmişlerdir. Bunun üzerine padişah Abdülhamit 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın tüm faaliyetlerini durdurmuştur.

1878 yılında Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sonucunda toplumda oluşan muhalefetin etkisiyle İkinci Abdülhamit 1908 yılında yeni bir seçim yapılmasını ve meclisin yeniden açılmasını kabul etmiştir. Bunun üzerine İkinci Meşrutiyet dönemi başlamış ve 1876 tarihli Anayasa'da 1909 yılında önemli değişiklikler yapılmıştır. Anayasa'da yapılan bu değişiklikler sonucunda parlamentoya önemli yetkiler tanınmış ve Osmanlı devlet yönetiminin mutlak monarşiden 'meşruti monarşi'ye³⁰ dönüşmesini sağlamıştır.

1908 yılında başlayıp 1918 yılında fiilen sona eren İkinci Meşrutiyet dönemi, demokrasi deneyimi açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti parlamenter sistem, seçim, siyasi parti, askeri darbe gibi olaylarla tanışmıştır. 1908 yılında yapılan seçime İttihat ve Terakki Cemiyeti ile liberal görüşlü Ahrar Fırkası katılmış, seçimleri ise İttihat ve Terakki Cemiyeti kazanmıştır. 8 Ağustos 1909'da Kanun-i Esasi üzerinde yapılan bazı değişikliklerle padişahın yetkileri önemli ölçüde azaltılmıştır. Yapılan değişikliklere göre, artık hükümet meclise karşı sorumluydu. Meclisten güvenoyu alamayan vekillerin ve hükümetin görevi sona erecekti. Meclis başkanını padişah değil, meclis kendisi seçecekti. Padişahın meclisi kapatma yetkisi vardı. Ancak padişahın meclisi kapatması halinde üç ay içerisinde yeni seçimlerin yapılması zorunlu tutulmuştu. Tüm bu değişikliklerin sonucunda ortaya çıkan, parlamenter sistem uygulamasıydı. Bu dönemde demokrasi deneyimi açısından önem

³⁰ Meşruti monarşilerde hükümdar, yetkilerinden bir kısmını öteki organ ve makamlara devrederek, devlet yönetiminde tek kişi olma özelliğini yitirmiştir. Meşruti monarşilerin genellikle anayasayla belirlenen bir siyasal rejimleri vardır. Bu rejimin işleyişinde, hükümdar yanında, en az onun kadar önemli olan başbakan, bakanlar kurulu, parlamento ve bağımsız yargı organları bulunur. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Monar%C5%9Fi> (04.05.2008)

taşıyan diğer bazı gelişmeler ise toplantı özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerden bazılarının anayasaya eklenmiş olması ve oluşan özgürlük ortamında Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi fikir akımlarının ortaya çıkarak toplumda çoksesliliğin oluşmasıdır. Demokrasi adına önemli deneyimlerin yaşandığı bu dönem Osmanlı Devletinin birinci Dünya Savaşında yenilmesine kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan bu reformlar, demokratik bir yönetime geçmek amacıyla çok imparatorluğun parçalanmasını önlemeye yönelik çabalardır. Ancak bu reformlar sonucunda seçimlerin yapılması, devlet yönetiminde söz sahibi olan bir parlamentonun oluşması ve halkın seçimler yoluyla yönetime katılması demokrasinin gelişmesi açısından önemli adımlar olmuştur.

3.1.1.b.Cumhuriyet Dönemi

Demokrasi deneyimi açısından Osmanlı Devletinin fiilen yıkıldığı 1918 yılından, Cumhuriyetin ilanına kadar geçen ara dönemde yaşanan gelişmeler son derece önemlidir. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi gelişmelerinden önce bu dönemde değerlendirilmesi gerekir. Bu dönem Anadolu topraklarının yabancı devletler tarafından işgal edilmeye başlandığı ve işgallerin sona erdirilmesi için Kurtuluş Savaşının verildiği dönemdir. Hem Kurtuluş Savaşının hazırlık döneminde, hem savaşın fiilen verildiği esnada halkın kararı ve iradesi önemsenmiş, hazırlık çalışmaları halkın seçmiş olduğu kişilerden oluşan kongrelerle ve kongrelerden çıkan kararlarla yürütülmüştür. Savaşın yürütülmesi içinde, önce İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın açılması sağlanmış, ancak bu meclisin dağıtılması üzerine Ankara'da TBMM açılmıştır. Kurtuluş Savaşına ilişkin kararların önce kongreler, ardından da TBMM tarafından alınması, millet egemenliğinin ön plana çıktığını ve milletin kendi kaderi ile ilgili kararları temsilcileri aracılığıyla almaya başladığını göstermektedir. Demokratik sayılabilecek bu uygulamalar sonraki dönemlerde demokrasiye geçiş için önemli bir deneyim ve birikim oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise aslında demokrasiden bahsedilmediği gibi demokratik bir rejimin hedeflendiği de açıkça dile getirilmemiştir. Ancak daha cumhuriyetin kuruluş aşamasından başlanarak, Osmanlı devleti zamanında başlayan demokrasiye zemin hazırlayıcı adımların doğrudan, demokrasiye geçiş amacına yönelik olmasa da atılmaya devam edildiğini söylemek mümkündür. Bu adımlar 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM'nin açılması ve Kurtuluş Savaşının TBMM eliyle

yürütülmesi, 1921 anayasasında hâkimiyetin millete ait olduğunun vurgulanması ve 29 Ekim 1923 yılında devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olarak ilan edilmesidir. Tüm bu adımlarla birlikte önce saltanatın, ardından da halifeliğin kaldırılması devlet yönetiminde egemenliğin halkın temsilcisi olan TBMM tarafından daha etkin olarak kullanılmasını sağlamıştır. Tüm bu adımlar demokrasiye geçiş amacıyla atılmamış olsalar da sonuçta Türkiye'nin ileriki tarihlerde demokrasiye geçmesine olumlu katkı sağlamışlardır.

1923 yılında yapılan seçimlerde Mustafa Kemal'e muhalif olan kişilerin tasfiye edilmesi ve ikinci meclisin yaptığı reformlara karşı halkta oluşan muhalefet 17 Kasım 1924 yılında kurulan 'Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası' etrafında örgütlenmiştir. Demokrasinin gelişimi açısından önemli bir gelişme olan bu parti Mustafa Kemal'in yaptığı reformlara karşı olmak ve Şeyh Sait ayaklanmasına destek olmakla suçlanarak 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Gerek Mustafa Kemal'e muhalif kişilerin tasfiye edilerek ikinci mecliste yer almalarının engellenmesi, gerekse muhaliflerin rağbet ettiği bu partinin kapatılması devleti yönetenlerin demokrasiye geçiş konusunda henüz bir çaba içerisinde olmadıklarının göstergesidir. Bu partinin kapatılmasından 1930 yılına kadar geçen sürede Mustafa Kemal tarafından kurulan ve devlet yönetimini elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Fırkası dışında herhangi bir parti kurulma imkânı bulamamıştır. Çünkü bu dönem batılılaşma adına birçok uygulamanın gerçekleştirildiği ve muhalefete izin verilmediği bir dönem olmuştur.

1930 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal'in izni ve bilgisi dâhilinde onun yakın arkadaşı olan Fethi OKYAR tarafından 'Cumhuriyetçi Serbest Fırka' kurulmuştur. 12 Ağustos 1930 yılında kurulan bu parti Cumhuriyet Halk Fırkası'na göre daha liberal görüşlere sahipti. Başlangıçta hem Mustafa Kemal'in hem de Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından desteklenen bu parti kısa süre içerisinde giderek halk tarafından desteklenmeye başladı. Tek partinin yönetiminden bıkmış olan geniş halk kesimlerinin Serbest Fırka'ya olan desteği, bu partiyi kurduran Mustafa Kemal'i ve Halk Fırkası'nı rahatsız etmeye başladı. Bu rahatsızlık 17 Kasım 1930 tarihinde bu partinin de kapatılmasıyla son buldu. Böylelikle Cumhuriyet döneminde Halk Fırkası dışında kurulan ikinci partide ancak üç ay varlığını sürdürebilmişti. Daha önce kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi, Serbest Fırkanın da kapatılması devlet yönetimini elinde bulunduran CHF'nin gerçekten ülkede demokrasi isteyip

istememediğinin tartışılmasına neden olmuştur. Bazılarına göre bu dönemde hala devlet yönetimini elinde bulunduran seçkinler demokrasi istememekte bu nedenle kendi kurdukları bir partiye dahi tahammül edememektedir. Kongar, bu durumu şöyle açıklamaktadır. ‘‘Aslında Serbest Fırka denemesi, devletçi seçkinlerin, güdümlü bir demokrasi yoluyla gelenekçi liberal düşünceleri denetleme çabasıydı. Fakat iktidarda bulunan devletçi seçkinler güdümlü bir karşıtlığı bile kabul edebilecek hoşgöründen yoksun olduklarından, deneme yürümedi.’’³¹ Erdoğan ise, Serbest Fırka’nın kurdurulmasını demokrasi yolunda atılmış bir adımdan ziyade Cumhuriyet rejiminin reformist ve iktisadi politikalarının yarattığı hoşnutsuzluk ve muhalefete bir tür boşalma ve rahatlama sağlama amacına yönelik bir adım olarak değerlendirmektedir. Yine Erdoğan’a göre Serbest Fırka’nın ardından diğer muhalefet partilerinin de kapatılmış olması çoğulcu demokrasiye geçilmesinin gerçekten istenmediğini göstermektedir.³² Köker ise bu konu ile ilgili çalışmasının sonunda, 1930’lu yıllarda formülasyonunu kazanan Kemalizm ideolojisinin 19. yy pozitivisminin etkisi altında bulunduğunu, 19. yy pozitivisminin tarihsel ilerleme fikrinin ise otoriter ve demokratik olmayan bir özellik gösterdiğini belirtmektedir. Köker buradan hareketle ‘‘Kemalizm’in batı tipi bir demokrasiyi gelişmenin nihai hedefi olarak benimsediğini ileri sürmek kolay değildir.’’ Diyerek aslında bu dönemde devlete hâkim olan kadroların gerçekten demokrasiye geçme konusunda istekli olmadıkları tezine destek vermektedir.³³

Sonuç olarak Cumhuriyetçi Serbest Fırka denemesinin de başarısızlıkla sonuçlanması demokrasiye geçişi bir süre daha ertelemiş ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın tek parti iktidarının daha uzun süre devam etmesinin yolunu açmıştır. Ancak Cumhuriyet Halk Fırkası’nın kendisi dışındaki hiçbir siyasal oluşuma izin vermeyen tutumu ve otoriter yönetimi 1940’lı yıllarda toplum açısından dayanılmaz boyutlara ulaşmış, toplumda oluşan bu hoşnutsuzluk dünyadaki gelişmelerinde etkisiyle Türkiye’de demokrasiye geçişi zorunlu bir hale getirmiştir. Türkiye’yi demokrasiye geçmeye zorlayan gelişmeleri iki grupta toplamak mümkündür.

Birincisi Halk Fırkası’nın otoriter yönetimi ve uygulamalarının toplumda yarattığı rahatsızlıktır. Atatürk’ün 1938 yılında vefat etmesi üzerine Halk Fırkası’nın

³¹Emre Kongar, (2006), **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, s, 143.

³²Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Deneyimi (1945-1950)* <http://www.liberal-dt.org.tr> (14.05.2008)

³³Levent Köker, (2000), **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, s, 235.

başına İsmet İnönü geçmiştir. Bu dönemde Halk Fırkası'nın sergilediği yönetim halkta derin bir rahatsızlık yaratmış, partinin başında Atatürk'ün olmamasının da etkisiyle bu tepkiler doruk noktasına ulaşmıştır. Halk Fırkası'na karşı oluşan bu muhalefet çok partili demokratik hayata geçişte etkili olmuştur.

İkincisi dünyada meydana gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye'ye etkisidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada baskıcı rejimler yıkılmış bunların yerine daha demokratik rejimlerin kurulması eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu süreçte batı dünyası da Türkiye'yi kendi içine kabul etmek için onu demokratik bir yönetime geçmeye zorlamıştır.

Türkiye'yi demokratik bir yönetime zorlayan bu gelişmelerin etkisiyle halkta oluşan muhalefet, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde de baş göstermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde yer alan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, 12 Haziran 1945 tarihinde meclise bir önerge vererek siyasi düzenin demokratikleşmesiyle ilgili bazı taleplerde bulundular. Bu dört kişinin başlattığı bu hareket daha sonra Demokrat Parti'nin kurulmasıyla son bulacak ve çok partili demokratik yaşama geçişte önemli bir dönüm noktası olacaktır.

3.1.2. Demokrasiye Geçiş

7 Ocak 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden kopan milletvekillerinin önderliğinde Demokrat Parti kuruldu. Bu partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946 da ilk defa iki partinin katıldığı bir genel seçim yapıldı. Bu seçim sonucunda Demokrat Parti'den sadece 62 milletvekili meclise girmesine karşın, bu partinin çoğunluğu elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı yürüttüğü etkili muhalefetin gerçek demokrasinin yolunu açtığını söylemek mümkündür. Çünkü Demokrat Parti'nin muhalefeti karşısında CHP'li başbakan Recep Peker görevinden ayrılmak zorunda kalmış, onun yerine başbakanlığa Hasan Saka geçmiştir. Ancak bir süre sonra Demokrat Parti'nin eleştirilerinden bunalan Hasan Saka'da başbakanlıktan ayrılmış ve Şemsettin Günaltay başbakan olmuştur. Şemsettin Günaltay döneminde kısmen daha liberal politikalar uygulanmış ve 16 Şubat 1950 yılında yeni seçim yasası kabul edilerek genel seçimlere gidilmiştir.

14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimler Türkiye'de yapılan ilk demokratik seçimdir ve demokrasiye geçişin en somut uygulamasıdır. O günün koşullarına göre

serbest bir ortamda yapılan bu seçim Türkiye’de tek parti iktidarına son vermiş ve Demokrat Parti’nin meclis çoğunluğunu elde ederek iktidara gelmesini sağlamıştır. Bu seçim sonucunda Demokrat Parti’den Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan meclis başkanlığına seçilmiş, Adnan Menderes ise başbakan olmuştur. Tüm bunlar siyasal iktidarın ilk defa seçim yoluyla el değiştirmesini sağlamış ve Türkiye’de fiilen demokratik dönemin başlangıcını simgelemiştir.

1950–1960 arası dönemde 1954 ve 1957’de olmak üzere iki kez daha genel seçim yapılmış ve yine Demokrat Parti iktidar olmuştur. Ancak uzun yıllar tek başına iktidarı elinde bulundurmuş olan bazı çevreler bu demokratik uygulamaları daha tam olarak içlerine sindiremediklerinden iktidarı ele geçirmek için demokrasi dışı yöntemlere yönelmeler başlamıştır. Bu süreçte Demokrat Parti iktidarı da çokça eleştirilen bazı uygulamalara yönelmiş ve tüm bunların sonunda demokratik süreci kesintiye uğratan askeri müdahale gerçekleşmiştir. 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri müdahale ile Türkiye’de on yıllık bir geçmişe sahip çok partili demokrasi uygulaması büyük bir yara almıştır. 1961 yılında Başbakan Adnan Menderes ve iki arkadaşının idam edilmesi günümüze kadar geçen sürede sürekli tartışılmış ve demokratik siyaset üzerinde sürekli bir askeri vesayetın oluşmasına neden olmuştur. 1960 darbesinden sonra 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimle başlayan demokratik süreç 12 Mart 1971 tarihinde askeri müdahaleye maruz kalmış ve askerler tarafından verilen muhtıra ile siyaset yeniden askerin kontrolü altına girmiştir. 1973 genel seçimlerine kadar devam eden bu ara dönemde demokrasi alanında elde edilen birçok kazanım yeniden yitirilmiştir. 1973 yılında yeniden başlayan ve askeri müdahaleler yüzünden ağır aksak yürüyen demokratik süreç 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bir kez daha fiilen kesintiye uğramıştır. Bu darbe dönemi de üç yıl sürmüş nihayet 1983 yılında yapılan genel seçimle yeniden sivil hükümetler işbaşına gelmiştir. Ancak 1983 yılından günümüze kadar geçen süreçte de demokratik siyaset, zaman zaman müdahale olarak nitelenen girişimlere maruz kalmıştır. Bu girişimlerden biride, bazılarınca postmodern darbe olarak adlandırılan ve dönemin iktidarının değişmesini sağlayan 1997 yılındaki 28 Şubat Süreci’dir.

1950 yılından günümüze kadar geçen sürede birçok kez genel seçim yapılmış ve siyasi partiler iktidara gelmiştir. Bu seçimler demokrasi adına önemli kazanımlar sağlamasına rağmen günümüzde Türkiye’de demokrasi hala yeterince gelişmemiştir.

Birçok bakımdan Türkiye demokrasisi tartışılmaya devam etmektedir. Türkiye’de demokrasinin tüm çabalara rağmen yeterince gelişmemesinin birden fazla sebebi bulunmaktadır.

Bu nedenlerin başında demokrasiye yapılan müdahaleler gelmektedir. Bugüne kadar bu müdahaleler bazen doğrudan meclisi ve partileri kapatarak askeri bir yönetim kurmak şeklinde gerçekleşmiş, bazen de muhtıra vermek gibi yöntemlerle demokratik sürece müdahalede bulunulmuştur. Bu müdahaleler demokrasinin gelişmesini ve olgunlaşmasını ciddi bir şekilde engellemiştir.

Türkiye’de demokrasinin gelişimini olumsuz etkileyen diğer bir olayda siyasi partilerin sık sık kapatılmasıdır. Siyasi parti kapatmaları, askeri müdahalelerde olduğu gibi demokrasiyi tümüyle askıya almasa da, partilerin demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi açısından taşıdıkları önem dolayısıyla ciddi bir sorun olarak var ola gelmiştir.

Türkiye’de demokrasinin gelişimi önünde bu güne kadar engel oluşturduğu genel olarak kabul edilen bir hususta, tarihi süreç içerisinde oluşmuş seçkinci bürokratik yapı ve bu yapıları besleyen zihniyettir. Türkiye’de var olan bu seçkinci yapılar ileri boyutlardaki bir demokrasiyi kendileri için bağlayıcı bulmakta, demokratik hak ve özgürlükleri rejimi zayıf hale getiren gelişmeler olarak yorumlamakta ve zaman zaman hak ve özgürlükleri genişletici çabalara karşı çıkmaktadırlar. Bu kesimlerin varlığı demokratikleşmeye karşı bir direnç oluşturmakta ve diğer nedenlerle birlikte demokrasinin gelişim hızını yavaşlatmaktadır.

3.1.3. Demokrasinin Yasal Çerçevesi

Türkiye’de demokrasi kavramı anayasalarda 1961 den sonra yer almaya başlamıştır. 1921 ve 1924 tarihli anayasalarda demokrasi kavramına doğrudan bir atıf yoktur. 1921 tarihli anayasanın ilk üç maddesinde devletin yönetim biçimi ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemeler şöyle ifade edilmiştir:

Madde 1- Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2- İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti “Büyük Millet Meclisi Hükûmeti” ünvanını taşır.³⁴

Bu üç maddede de halkın iradesine bir vurgu bulunmasına karşılık doğrudan doğruya demokratik bir yönetime ilişkin açık bir söylem bulunmamaktadır.

Demokrasi kavramına aynı şekilde 1924 tarihli Anayasa’da da yer verilmemiştir. Bu anayasanın konuyla ilgili maddelerinde de tıpkı 1921 tarihli Anayasa’da olduğu gibi hâkimiyetin kaynağı, milletin temsili ve milletin kim tarafından temsil edileceği belirtilmiş, ancak doğrudan demokrasi kavramına yer verilmemiştir. 1924 tarihli Anayasa’nın konu ile ilgili maddeleri şunlardır:

Madde 3- Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir.

Madde 4- Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve Millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.

Madde 5- Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.

Madde 6-Meclis, yasama yetkisini kendi kullanır.

Madde 7- Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.³⁵

Demokrasi kavramı 1961 ve 1982 anayasalarında cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmış ve her iki anayasanın da ikinci maddesinde yer almıştır. Bu her iki anayasada da egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtildikten sonra egemenliğin nasıl kullanılacağı da ayrıca belirtilmiştir. Bu husus 1961 Anayasa’sının dördüncü maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milleti’nindir. Millet, egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.³⁶

34 <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm> (26.10.2008)

35 <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (26.10.2008)

36 <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (26.10.2008)

Bu hususlar hemen hemen aynı ifadelerle 1982 Anayasa'sında da yer almıştır. Bu konuyla ilgili olan 1982 Anayasa'sının altıncı maddesi ise şu şekildedir.

Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.³⁷

Demokrasinin 1961 ve 1982 tarihli anayasalarda cumhuriyetin niteliklerinden biri olarak yer alması demokratik sistemin Türkiye'de yerleşmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Bunlarla birlikte seçim sistemiyle ilgili kanuni düzenlemelerin yapılması ve siyasi partiler kanununun çıkarılması da demokrasinin hukuki dayanağa kavuşması açısından önemlidir. Ancak hem 1961 ve 1982 anayasalarında, hem de bu anayasalara dayanılarak çıkarılan kanunlarda millet egemenliğinin ve demokratik hakların kullanımı konusunda önemli kısıtlamaların getirildiğini de vurgulamak gerekir. 1921 ve 1924 tarihli anayasalarda TBMM halkın yegâne temsilcisi ve halk adına egemenliği kullanacak tek organ olarak tanımlanmışken 1961 ve 1982 tarihli anayasalarda, egemenliğin, anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılacağı belirtilerek meclisin üstünlüğü ve gücü törpülenmiştir. Aynı şekilde çıkarılan siyasi parti kanunları, siyasi partilere bazı hukuki güvenceler vermekle birlikte, partilerin faaliyetleri konusunda önemli kısıtlamalar getirmiş ve bu kanunlara dayanılarak birçok siyasi parti kapatılmıştır.

Türkiye de günümüze kadar demokrasi iki kez fiilen askıya alınmış ve defalarca yasal olmayan müdahalelere maruz kalmıştır. Ancak bu güne kadar Türkiye'de kimse cumhuriyetin niteliklerinden biri olarak sayılan demokratik sistemi askıya almak ya da bu sisteme müdahale etmekten yargılanmamış ve herhangi bir ceza almamıştır. Bu durum tüm söylemlere rağmen Türkiye'de demokrasinin hala gerekli hukuki güvencelere sahip olmadığını ve hukuki anlamda savunmasız olduğunu göstermektedir.

3.2.Türkiye'de Siyasal Temsil

Günümüzde demokrasinin en yaygın biçimi temsili demokrasidir. Türkiye'nin de sistem olarak benimsediği temsili demokrasi şu şekilde tanımlanmaktadır:

³⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm> (26.10.2008)

Temsili demokrasi, klasik teoriye göre egemenliğin sahibi olan milletin bu egemenliğin kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devrettiği bir yönetim biçimidir ve temelde milli egemenlik anlayışına dayanmaktadır. Bu durumda, temsilciler kendilerini seçen seçmenleri değil, fakat bütün bir milleti temsil etmektedirler.³⁸

1982 anayasasının altıncı maddesinde milletin egemenliğini anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanacağı açıkça belirtilerek, temsili demokrasinin benimsendiği ortaya konulmuştur. Türkiye’de temsili sistem günümüzde şu şekilde işlemektedir. Belli aralıklarla³⁹ genel seçimler yapılmaktadır. Bu seçimlerde parti listelerinden veya bağımsız olarak aday olan kişiler milletvekili olarak seçilmekte ve son düzenlemelere göre dört yıl süreyle halkı temsil etmek üzere TBMM’ne gitmektedirler. Türkiye’de yerleşik teamüllere göre TBMM’de salt çoğunluğu elde eden parti başkanına, salt çoğunluğu elde eden bir parti yoksa en fazla milletvekili sayısına sahip olan parti başkanına cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurma görevi verilmektedir. Böylelikle tüm partilere mensup milletvekillerinden oluşan TBMM, milli iradeyi temsilen yasama görevini, mecliste çoğunluğu sağlayan siyasi partinin kurmuş olduğu hükümet de, yine milli iradeyi temsilen ve TBMM’ye karşı sorumlu olarak yürütme görevini üstlenmiş olmaktadır.

Günümüzün gelişmiş demokrasilerinde saf temsili demokrasinin yönetilenlerin siyasal temsilde neden olduğu sorunları en aza indirmek amacıyla, zaman zaman yarı temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi araçlarına başvurulmaktadır. Burada temel amaç seçmenlerin seçtikleri temsilciler üzerindeki etkisini artırmak ve bu temsilcilerin verecekleri kararların temsil ettikleri yurttaşların çıkarlarına uygun olmasını sağlamaktır. Bunun için genel olarak parlamentonun feshi, erken seçim, dilekçe hakkı, istişari referandum, referandum, halkın kanun teklifi gibi yöntemlere başvurulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de temsili demokrasinin yurttaşları temsil etme düzeyini yükseltmeye yönelik olarak bu araçların bazılarının hiç kullanılmadığı, bazılarının da çok nadir ve istisnai durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de bu anlamda çok nadir olarak referanduma başvurulmaktadır. Ancak bazı yasama faaliyetleriyle ilgili olarak zaman zaman Türkiye’de başvuru

³⁸ Gülsoy, (2006), a.g.m.

³⁹ 1982 Anayasasının 77. maddesinde 31.05.2007 tarihinde yapılan son değişiklikle genel seçimlerin dört yılda bir yapılacağı belirtilmiştir.

referandum daha çok ihtiyari olarak başvurulmuş bir yoldur ve siyasal temsilin niteliğini yükseltmekten uzaktır. Bu nedenle Türkiye'deki demokratik sistem halkın siyasal temsilinde çok ciddi sorunlar barındırmakta ve bazen temsil krizleri bile ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki bu siyasal temsil sorunu en başta milletvekili seçmen ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. 1982 Anayasa'sının sekseninci maddesinde milletvekillerinin kendilerini seçen seçmenlerin değil tüm ulusun temsilcileri oldukları belirtilmiştir. Bu ifadeyle milletvekilleri tüm ulusa karşı sorumlu hale getirilmiştir. Ancak tüm milletvekillerinin hem seçmenlerine, hem de tüm ulusa karşı sorumluluklarını yerine getirdiklerini ifade etmek oldukça zordur. TBMM'de görev yaptıkları süre içerisinde halkın ve ülkenin sorunlarıyla yeterince ilgilenmeyen, sorunların çözümü konusunda katkıları görülmeyen, dolayısıyla temsil görevlerini gerektiği gibi yerine getirmeyen milletvekilleri de vardır.

Sonuç olarak Türkiye'deki temsili demokrasi katıksız saf niteliğini hala korumakta ve halkın siyasal temsilinde ciddi sorunlara neden olmaktadır. Türkiye de halk kendi temsilcileri olan milletvekilleri ilgili olarak bir sonraki seçime kadar, mevcut şartlarda gerçek bir denetim ve etkileme imkânına sahip değildir. Nitekim 550 milletvekilinden oluşan TBMM faaliyetleri incelendiğinde gerçekte yasama görevini yerine getiren ve ulusun sorunlarıyla ilgilenen milletvekili sayısının az olduğu görülmektedir. Birçok milletvekili sadece genel kuruldaki oylamalara katılmakla yetinmekte ve mensubu olduğu siyasi parti grubunun isteği doğrultusunda oy kullanma dışındaki faaliyetlere aktif bir katılımında bulunmamaktadır.

3.3. Türkiye'de Vekâlet

Türkiye temsili demokrasiyi benimsemiştir. Temsili demokrasi milli egemenliğe ve temsili vekâlete dayanır. Bu nedenle Türkiye'de hali hazırda geçerli olan temsili vekâlettir. Seçmenler ülke yönetimine seçip yetkilendirdikleri parlamenterler aracılığıyla katılmaktadırlar. Seçmenler ile olanların vekilleri olan parlamenterler arasındaki ilişki anayasa ve siyasi partiler kanunu gibi yasalarla belirlenmiştir.

Temsili vekâlet anlayışının seçmenle temsilci arasında öngördüğü ilişki, başlıca şu hususları içerir:

—Temsilciler, kendilerini seçenleri değil, Tüm milleti temsil ederler. Anayasanın sınırlarını çizdiği çerçevede hareket ederler ve verecekleri kararlarda seçmenlerin görüş ve düşüncelerinden bağımsız olarak toplumun yararını göz önünde bulundururlar.

—Seçmenler temsilcilerin çalışmalarından haberdar kılınır. Faaliyetlerin izlenebilmesi için açıklık temin edilir.

—Temsilcilerin azledilmesi kabul edilmemekle birlikte seçimler, seçmenle temsilci arasındaki ilişkinin ölçülebilmesi açısından büyük önem taşır. Seçimler, temsilciler açısından güven tazeleme ya da güven kaybı olarak sonuçlanabilir.⁴⁰

Türkiye’deki vekâlet sisteminde yukarıdaki üç hususta bulunmaktadır. Türkiye’de de milletvekilleri tüm milletin temsilcisi olarak kabul edilmekte, milletvekillerinin faaliyetleri Meclis televizyonu ve diğer basın araçlarıyla halka duyurulmakta ve ancak milletvekillerinin temsilcilik görevleri yapılan seçim sonucunda sona ermektedir. Bu hususların varlığı aynı zamanda Türkiye’de emredici vekâletin, ya da bu anlama gelecek bir uygulamanın olmadığını da göstermektedir.

Türkiye’deki vekâletin diğer bir özelliği de parti vekâletinin benimsenmiş olmasıdır. Parti vekâleti, özellikle siyasal partilerin günümüzde ulaştıkları belirleyici rolün bir sonucudur. Siyasal partiler belirli bir program çerçevesinde seçimlere katılmakta, seçmenler de çoğunlukla belli bir ideoloji ya da programa bakmak suretiyle oy kullanmaktadır. Dolayısıyla, temsilin aracı bireysel politikacılar değil partiler olmaktadır.⁴¹ Türkiye’de de demokratik seçimlerin yapılmaya başlandığı 1950’den günümüze kadar geçen sürede yapılan hem genel ve hem de yerel seçimlere birden fazla parti katılmıştır. Seçmenler bireysel olarak kendilerini temsil etmek üzere aday olanların kişisel özelliklerinin yanı sıra bu kişilerin mensubu oldukları partilerin program ve vaatlerini de dikkate alarak tercihte bulunmuşlardır.

Ancak son yıllarda Türkiye’de bireysel olarak milletvekillerinden daha çok partilerin siyasal temsilde başlıca araç olmaya başladıklarını söylemek mümkündür. Çünkü nüfusun artması, seçim çevrelerinin büyümesi gibi bazı nedenlerle aday olan kişileri tanımak ve onların kişisel yeterliliklerinden hareketle bir tercihte bulunmak, seçmenler için giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle milletvekilli adaylarının kimler olduklarından ve kişisel özelliklerinden daha çok, seçmenler, parti programlarını,

⁴⁰ Türe, (2000), a.g. e, s, 40.

⁴¹ Gülsoy,(2006) a. g. m.

partilerin ideolojik tutumlarını ve parti liderlerinin konuşmalarını dikkate alarak tercihlerini kullanmaktadırlar. Bu durumda giderek temsili vekâlette milletvekillerinden daha çok partileri önemli bir araç haline getirmektedir.

3.4.Seçim

Seçim, kendilerine memuriyet, temsil yetkisi veya bir vekâlet verilecek, kanuni şartlara uygun kişilerin, bir kısım veya bütün vatandaşlar tarafından tercih ve tespit edilmesi işlemi ve ya toplu bir iradenin birden fazla aday arasında tercihte bulunması⁴² şeklinde tanımlanabilir. Bu terim demokratik sistemlerde egemenliğin esas sahibi olan bireylerin yasaları koymak ve ülkeyi yönetmek üzere aday olan kişiler arasında bir tercihte bulunarak bunlardan bir kısmını belli bir süre yetkilendirme anlamına gelmektedir.

Günümüz temsili demokrasilerinde halkın yönetimini sağlamanın ve ya bu amaca yaklaşmanın birinci yolu belirli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlerdir. Demokratik bir sistemde hükümet etme yetkisinin kaynağı kısaca halk dediğimiz bütün vatandaşlardır. Bu nedenle, bir demokraside vatandaşların bu konudaki irade ve tercihlerini ifade edebilecekleri mekanizmalara ihtiyaç vardır ki bunların başında seçimler gelmektedir.⁴³ Seçimlerin olmadığı bir temsili demokrasi düşünülemez. Çünkü temsili demokrasilerde esas olarak yasa koyucu olan tüm ulustur. Ancak ulus yasanın yaratıcısı olsa bile, yasa koyma işini doğrudan üstlenemez; bunu temsilcileri aracılığıyla yerine getirmek zorundadır.⁴⁴

Temsili demokraside siyasal temsilin en önemli ve vazgeçilmez aracı olan seçimlerin gerçek anlamda bir siyasal temsile olanak vermeleri için, yapılan seçimlerin de demokratik olması gerekmektedir. Seçimlerin demokratikliği bazı şartların varlığına bağlıdır. Bu şartlar seçimlerin özgür, eşit, adil olmaları ve aynı zamanda seçmenlerin iradesinin mümkün olduğunca parlamentoya yansımalarını sağlayacak bir sistemle yapılıyor olmalarıdır.

Seçimlerin özgür veya serbest olması, hem oy vermenin vatandaşlar için bir hak olmasını, hem de seçmenlerin istedikleri tercihleri yapmak hususunda her hangi bir baskı altında olmamalarını gerektirir. Oy vermenin bir hak niteliğinde sayılabilmesi için

⁴² <http://tr.wikipedia.org/wiki/Se%C3%A7im> (11.01.2009)

⁴³ Erdoğan, (2005) a.g.e. s,287.

⁴⁴ Nihat Bulut, (2002), *Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri*, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi. (<http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=10>, (04.04.2009)

siyasal katılmanın gönüllülük esasına dayanması, yani oy vermenin yasal bir zorunluluk olmaması gerekir. Seçimlerin özgür ve serbest olması için gereken diğer bir husus ise seçim süreci boyunca ve özellikle oy verme anında vatandaşların belli bir yönde tercih yapmaya doğrudan doğruya veya dolaylı olarak zorlanmamaları ve oy vermenin gizli olmasıdır.

Seçimlerin eşitliği ise oy hakkının genellik ve eşitliği ile ilgilidir. Oy hakkının genelliği, herkesin seçmen olmasını, yani hiçbir ayırım yapılmaksızın her vatandaşın (tercihan her kişinin) seçimlerde oy verme hakkına sahip olmasını ifade eder. Eşit oy ise herkesin yalnızca bir oya sahip olmasını ve herkesin oyunun eşit değerinde olmasıdır.

Seçimlerin adillliği ise, seçimlerin gerçekte iktidarı değiştirebilir nitelikte olması ile ilgilidir. Bunu için seçimlerin özgür ve eşit şartlarda yapılması, seçimlerin düzenli olması ve seçimlerin ne zaman yapılacağına önceden belli olması gerekmektedir. Bu hususlara ek olarak seçimlerin adil olması için yargı denetiminde yapıyor olması ve seçim süreçlerinin de yasal güvence altında bulunmalıdır. Nihayet, seçim sisteminin belli toplumsal kesimlerin devamlı olarak siyasal sürecin dışında tutulmalarını sağlayacak şekilde ayarlanmış olmaması da adil seçim ilkesinin bir gereğidir.⁴⁵

Seçimlerin demokratik olmasının bağlı olduğu diğer önemli bir hususta seçim sonuçlarının temsilde adaleti sağlayıp sağlayamamasıdır. Temsil adaleti, sistemin çok partililiğe uygun düşmesi ve çok sesliliğe uygun siyasal zemin oluşması açısından son derece önemli ve bu yüzden de vazgeçilmez bir ilkedir.⁴⁶ Demokratik seçim açısından vazgeçilmez olan temsilde adaletin olması ise büyük ölçüde seçimlerde uygulanan seçim sistemlerine bağlıdır. Günümüzde çok sayıda seçim sistemi bulunmakla birlikte bunları üç temel grupta toplamak mümkündür. Bunlar çoğunluk sistemi, nisbi temsil sistemi ve karma sistemdir. Bu sistemlerden her birinin diğerlerine göre üstün ve aşağı tarafları vardır. Önemli olan ülkenin koşullarına en uygun sistemin uygulanarak demokratik bir seçimlerin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Yukarıda yazılanların yanı sıra demokratik bir seçimin şu koşulları da sağlaması gerekir.

—Toplumda önemli bir ağırlığı bulunan grupların parti kurmasına ve seçime katılmasına izin verilmesi.

—Yasama meclisinin bütün üyeliklerinin seçime dâhil edilmesi (seçimle belirlenmesi).

⁴⁵ Erdoğan ,(2005), a.g. e. s,288–289.

⁴⁶ Bulut, (2002), a.g. m.

—Seçim kampanyalarının, adayların görüşlerini ve özelliklerini açıklamalarına ya da seçmenlerin onlarla haberleşme ve görüşmelerde bulunmalarına olanak tanımayan hukuksal ve fiili engellerin olmadığı makul bir ortamda yürütülmesi.

—Oy'un serbest ve gizli olarak kullanılması; oyların açık sayım ve dökümünün yapılması; seçimleri kazanmış bulunan temsilcilerin yeni bir seçim yapıp görev süreleri sona erinceye kadar görevde kalması.⁴⁷

Demokratik bir seçimin belli bazı amaçları da olmalıdır. Demokratik seçimlerden beklenen amaçlar ise;

- Toplumun temel siyasi eğilimlerini yansıtan bir parlamentonun oluşmasını sağlamak,
- Seçmen çoğunluğunun tercihine uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak,
- Yönetim (yasama) işlevi için en uygun nitelikleri taşıyan temsilcilerin seçilmesini sağlamak,
- Güçlü ve istikrarlı bir hükümetin çıkmasını sağlamaktır.⁴⁸

3.4.1. Türkiye’de Genel Seçimler

Türkiye’de genel seçimlerin tarihi Osmanlı dönemine uzanır. Osmanlı devletinde meşrutiyet idaresine geçmek amacıyla 23 Aralık 1876 yılında ‘‘Kanuni Esasi ‘‘ adıyla ilk anayasa kabul edilmiş ve bu anayasanın oluşturulmasını ön gördüğü meclisi seçmek üzere 1877 yılında ilk genel seçimler yapılmıştır. Bu ilk seçimden sonra sonuncusu 1914’te olmak üzere Osmanlı döneminde dört kez daha seçim yapılmıştır. Bu seçimlerden sonra biri 1919 yılında, diğeri ise 1920 yılında olmak üzere iki kez de kurtuluş savaşı döneminde seçim yapılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar geçen sürede ise yedi kez genel seçim yapılmıştır. Bu seçimlerden 1946 yılında yapılan seçim hariç diğer altısı tek partili dönemde gerçekleştirilmiş ve sadece Cumhuriyet Halk Fırkası bu seçimlere katılmıştır. Bu dönemde 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka ve 1930 yılında Serbest Fırka adıyla iki parti kurulmuşsa da bu partiler seçimlere katılmadan kısa süre içerisinde kapatılmışlardır. Bu altı genel seçimde de iki dereceli seçim yöntemi uygulanmıştır. Yani oy kullanma hakkına sahip kişiler milletvekillerini doğrudan doğruya seçememiş, milletvekilleri ancak onların seçtiği ikinci seçmenlerin oylarıyla

⁴⁷Emine Yavaşgel, *Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil*, <http://www.siyasaliletisim.org>, (28.10.2008)

⁴⁸ Yavaşgel, a.g.m.

belirlenmiştir. Yine bu altı genel seçimde demokratik bir seçimde bulunması gereken şartların hiçbirisi yerine getirilmemiştir. Bu nedenle bu seçimler demokratik seçimler olarak nitelendirilemez.

1946 yılında yapılan genel seçim ise bazı yönleriyle bu altı seçimden ayrılır. 1946 seçimleri cumhuriyet döneminde birden fazla partinin katıldığı ilk seçimdir. Bu seçimden önce tek dereceli seçim esasını getiren 4918 No.lu Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilmiş ve seçimler 21 Temmuz 1946 yılında bu kanuna göre yapılmıştır. Bu seçime Cumhuriyet Halk partisinin yanı sıra yeni kurulmuş olan Demokrat Parti de katılmış ve 62 milletvekili ile meclise girmiştir. Ancak bu seçimi de demokratik bir seçim olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu seçimde yargı denetimi ve gizli oy ilkesi uygulanmamış, pek çok yerde baskı ve hile yoluyla seçim sonuçlarının değiştirildiği iddiaları ortaya atılmıştır. Ancak bu seçim demokratik bir seçim olmasa da Türkiye’de demokrasiye geçiş açısından son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Cumhuriyet tarihinde ilk defa iktidar partisinin karşısında güvence altında bir muhalefet grubu ortaya çıkmış ve bunun sonucunda da dört yıl sonra iktidarın barışçı bir biçimde el değiştirmesi yolu açılmıştır. Yine ilk defa bu seçimde, öteden beri iktidarını fiilen halka borçlu olmayan CHP mensupları, vatandaşlara kendilerini kabul ettirebilmek için seçim propagandası turlarına çıkmışlardır. Böylece siyasal iktidarın kaynağının halk iradesi olduğu kabul edilmiştir.⁴⁹

Türkiye’de genel olarak demokratik olarak kabul edilen seçimler 1950 yılından sonra yapılan seçimlerdir. Bu tarihten 2007 yılına kadar geçen sürede on beş kez genel seçim yapılmıştır. Bu seçimler içerisinde elbette en önemlisi 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimdir. Çünkü bu seçim cumhuriyet tarihinde yapılan ilk serbest-demokratik seçimdir. İlk kez bu seçimde yargı denetimi ve gizli oy ilkesi uygulanmış ve yine ilk kez bu seçimle iktidar el değiştirmiştir. Türkiye’de cumhuriyet 1923 yılında ilan edilmesine karşın gerçek anlamını ancak bu seçimden sonra kazanmıştır. Çünkü gerçek bir cumhuriyet hem toplumsal-kültürel hem de siyasal anlamda çoğulculuğu gerektirir. Türkiye’de bu oluşum ilk gerçek semeresini 14 Mayıs 1950’de vermiştir. Cumhuriyet Türkiye’de vatandaşın politikaya-yani kendi kaderine- ağırlığını koyması ilk defa bu

---

⁴⁹ Erdoğan, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Deneyimi (1945-1950)* <http://www.liberal-dt.org.tr> (14.05.2008)

tarihte gerçekleşmiş, tek parti yönetimi döneminde sadece adından söz edilen ‘ulusal egemenlik’ de böylece gerçek anlamını bulmuştur.⁵⁰

1950 yılından sonra Türkiye’de demokratik süreç birkaç kez askeri müdahalelerle kesintiye uğramasına ve seçilmiş hükümetlerin bu yolla iktidardan düşürülmelerine karşın, bu ara dönemler kısa sürmüş ve yeniden demokratik seçimler yapılmıştır. Türkiye’de yapılan seçimler, bu seçimlerde uygulanan sistemler ve seçim sonuçları gibi birçok bakımdan tartışılmış ve tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda daha çok cevabı aranan sorular ise yapılan seçimlerin temsilde adaleti sağlayıp sağlamadıkları ve seçimlerin sonucuna göre bir temsil eksikliğinin olup olmadığıdır.

3.4.2. Türkiye’de Genel Seçimlerin Siyasal Temsil Açısından Önemi

Türkiye’de seçimler genel ve yerel olmak üzere ikiye ayrılır. Yerel seçimlerle mahalli idareler denilen belediyelerin başkan ve meclis üyeleri, il genel meclisi üyeleri ile mahalle ve köy muhtarları seçilir. Yerel seçim sonucunda belirli görevler için seçilen kişilerde o görevlerle sınırlı olmak üzere seçmenlerden yetki almış olup, onları temsilen bu görevleri belli bir süre için yerine getirmektedirler. Genel seçimler sonucunda ise en başta yasama organı olan ve milli iradeyi temsil ettiği kabul edilen TBMM üyeleri seçilmektedir. Yürütme organı olan hükümet ise TBMM’de çoğunluğu sağlayan parti tarafından kurulmakta ve meclise karşı sorumlu olarak görev yapmaktadır. Genel seçimlerin siyasal temsil açısından önemi tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Türkiye’de anayasa değişiklikleri başta olmak üzere tüm kanunlar TBMM tarafından çıkarılmaktadır. Tüm yargı ve yürütme organları faaliyetlerini TBMM tarafından çıkarılan bu kanunlara uygun olarak yürütmek zorundadırlar. Bu bakımdan ulus adına siyasal temsil görevini yerine getiren TBMM aynı zamanda çıkardığı yasalarla tüm kurumların işleyişine yine ulus adına yön vermektedir. Dolayısıyla genel seçimler yerel seçimlerden farklı olarak Türkiye’de milli iradeyi ortaya çıkaran, temsili kurumlar olan TBMM ve hükümetin oluşumunu sağlayan seçimlerdir. Genel seçimlerin siyasal temsil açısından önemini birkaç açıdan ortaya koymak mümkündür.

Birincisi Türkiye’de mevcut şartlarda genel seçimler halkın siyasal katılımını sağlayan en önemli araçtır. Elbette demokratik sistemlerde siyasal katılmanın tek yolu seçimler değildir. Demokratik sistemlerde seçimlerin yanı sıra vatandaşlar bir parti

⁵⁰ Mustafa Erdoğan, *Türk Demokrasisinin Doğum Tarihi: 14 Mayıs*, <http://www.liberal-dt.org.tr> (21.05.2008)

örgütünün, bir sosyal kuruluşun ya da bir grubun içerisinde de bulunarak siyasal faaliyette bulunabilirler. Ya da parlamento üyeleriyle, liderlerle görüşerek, miting ve protesto gösterilerine katılarak tercihlerini ortaya koyabilir ve bu yollarla da siyasal katılım gerçekleştirebilirler.⁵¹ Ancak Türkiye’de bu yollarla siyasal katılımında bulunan kişi sayısı, seçimlerde oy kullananların yanında oldukça azdır. Bu nedenle genel seçimler Türkiye’de siyasal katılmanın en önemli en yaygın ve en kolay yoludur.

İkincisi genel seçimler hem meclisi ve siyasal iktidarı belirleyen en önemli siyasal katılma aracıdır, hem de bunları denetlemenin en etkin yoludur. Türkiye’de bazı demokrasilerde uygulanmakta halkın vetosu, temsilcilerin azli, politik grev gibi meclisi ve hükümeti etkilemeye ve denetlemeye yönelik yöntemler bulunmamakta ve kullanılmamaktadır. Sadece çok istisnai durumlarda referanduma başvurulmaktadır. Dolayısıyla halkın bir kere seçilmiş olan parlamentoyu ve kurulmuş olan hükümeti denetleme imkânı hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Bu nedenle halk ancak seçimler aracılığıyla beğenmediği milletvekilini bir daha seçmeyebilmekte ve iktidarı değiştirebilmektedir.

Üçüncüsü ve en önemlisi bütün demokrasilerde olduğu gibi Türkiye’de de demokrasinin en önemli güvencesi seçimlerdir. Seçimlerin olmadığı bir temsili demokrasi düşünülemez. Seçimler demokrasinin varlığının birinci koşuludur. Türkiye’de de demokratik sistemin en önemli dayanağı belli aralıklarla yapılan, şekli ve zamanı yasalarla güvence altına alınan seçimdir. Nitekim Türkiye’de meclise ve hükümete halkın desteğinin azaldığının ortaya çıktığı durumlarda, ya da demokratik sistemin işleyişinde bir sorun yaşandığında genel olarak önerilen çözüm seçim olmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’nin mevcut şartlarında demokratik sistemin en önemli dayanağı seçimlerdir. Milli irade seçimler aracılığıyla ortaya çıkmakta ve siyasal temsil seçimlerle oluşan parlamento ve parlamentodan çıkan hükümet aracılığıyla yerine getirilmektedir.

3.5. Türkiye’deki Egemenlik Anlayışı ve Siyasal Temsil

Türkiye’de demokrasi milli egemenlik teorisine göre şekillenmiştir. Anayasada ‘egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir’ denilerek milli egemenlik teorisinin

⁵¹Münci Kapani, (2008), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s, 153.

benimsendiği açıkça ifade edilmiştir. Milli egemenlik teorisine göre, belli bir zamanda ülkede yaşayan insanların kişiliklerinden ayrı bir manevi kişiliği olan millet, egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibidir. Egemenlik (üstün iktidar), şüphesiz ki onu açıklayacak, ifade edecek bir iradenin varlığını gerektirir. Millet fizik bir varlığa sahip olmasa da, bir manevi kişi olarak kendine özgü bir iradeye sahiptir. Egemenlik, bu milli iradede ifadesini bulur ve onun tarafından seçilen temsilciler vasıtasıyla kullanılır.⁵² Bu anlayışa göre seçmenin, seçilenle ilişkisi ise seçim işi bitinceye kadardır. Seçilen (milletvekili, senatör) seçildikten sonra artık milletin temsilcisidir. Kendisini seçen seçmen kitlesinin değil, milletvekili olarak yaptığı tüm yasama çalışmalarında millet adına, milletin çıkarını düşünerek davranır. Davranışlarında bağımsızdır ve dokunulmazlığı vardır. Seçmen onu denetleyemez, çekilmeye zorlayamaz, azletmeye yetkili değildir. Ancak bir sonraki seçimde yeniden değerlendirme yetkisi vardır. O zamana kadar yapacağı bir şey yoktur.⁵³ Milli egemenlik kuramına dayalı olarak geliştirilen bu anlayış egemenliğin sahibi olarak tek tek bireyleri değil, manevi bir varlık olarak milleti görmektedir. Teorik olarak tutarlı görünen bu anlayış, uygulamada siyasal temsili olumsuz etkileyebilecek bazı sonuçlara da neden olabilmektedir. Egemenliğin sahibi olarak bireylerden daha üstün bir varlık olarak milleti gören bu anlayış, seçilen temsilcileri de kendilerini seçen seçmenlerin değil milli iradenin temsilcisi olarak görmektedir. Bu durum seçimden hemen sonra seçmenin vekili üzerindeki etkisini azaltmakta, hatta vekili seçmen açısından ulaşılamaz bir noktaya yerleştirmektedir.

Milletvekillerinin seçmen olan yurttaşlar karşısında bu kadar yüksek bir yere yerleştirilerek, seçmenlerden bağımsız hale getirilmesi, milletvekillerine çok rahat hareket imkânı sağlarken seçmenin demokratik katılımı önünde bir engele dönüşmekte ve yurttaşların siyasal temsilini kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır.

Çünkü bu anlayışa göre milletvekili seçildikten sonra artık tek tek bireylerin, seçildiği seçim çevresinin ve hatta kendisine oy vermiş seçmenlerin temsilcisi değil, tüm milletin temsilcisidir. Dolayısıyla vekil artık kendisini seçerek parlamentoya göndermiş olan kişilerin çıkarlarını değil milli çıkarları düşünmek zorundadır. Oysa bir ülkede ‘milletin çıkarı’ ile ‘seçmenlerin çıkarı’ birbirinden ayrı değildir. Vekillerin seçmenlerin çıkarlarını gözetmeleri, emredici vekâlet gibi olmasa da her türlü faaliyetlerinde temsilcisi oldukları yurttaşların istek ve beklentilerini dikkate almaları

⁵² Kapani, (2008), a.g.e. s,78.

⁵³ Sezen, (2000), a.g.e. , s, 43.

gerekmektedir. Aksi takdirde vekillerin yurttaşların istek ve düşüncelerini dikkate almaksızın siyasal faaliyete bulunmaları siyasal temsili olumsuz etkileyecek hatta yok edebilecektir.

Bu açıdan Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında mevcut şartlarda millet egemenliği anlayışı ve pratikteki uygulamalarının siyasal temsili olumsuz olarak etkilediği söylenebilir. Çünkü Türkiye'de milletvekilleri ve iktidarlar sık sık kendilerinin milli iradenin temsilcileri olduklarını vurgulamakta, halkın büyük kısmının benimsemediği icraatları da milli çıkarların bir gereği olarak yaptıklarını iddia edebilmektedirler. Vekillerin milli iradenin temsilcisi olarak görülmeleri onlara vatandaşlardan çok daha üstün bir paye vermekte, zaten vekil ile seçmen arasında birçok bakımdan var olan uzaklığı daha da artırmakta ve vekili ulaşılmaz bir kişi haline getirmektedir.

Milli egemenlik anlayışının Türkiye şartlarında siyasal temsili olumsuz etkileyen diğer bir tarafı da, seçilen vekillerin seçildikten sonra anayasal bir düzenleme ile kendilerini seçen seçmenlerin değil tüm ulusun temsilcisi olarak anılmaları ve vekillerin seçmenlerinden tamamen bağımsız hareket edebilme serbestisi kazandırmasıdır. Türkiye'de seçilen bir milletvekilinin seçmenler tarafından azledilmesi ya da verilen vekâletin geri alınması mümkün değildir. Örneğin bir daha ki seçimde seçilme kaygısı taşımayan bir milletvekilinin kendisini seçen insanlara hizmet etmesi için onu zorlayacak hiçbir yaptırım yoktur. Çünkü mevcut şartlarda bir milletvekili seçildikten sonra seçmenlerden bağımsız hale gelmekte ve bir daha ki seçimde seçilme kaygısı dışında vatandaşlara hiçbir ihtiyacı kalmamaktadır.

4.BÖLÜM: SİYASAL TEMSİLİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

4.1. Siyasi Parti Rejiminin Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri

Türkiye’de siyasi partilerin kökenlerinin Osmanlı dönemine dayandığını söylemek mümkündür. Osmanlı toplumunda ortaya çıkan politik cemiyetler meşrutiyet döneminde daha da gelişerek birer politik parti durumuna dönüşmüşlerdir. Bunun en iyi örneği İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Önceleri gizli olarak faaliyetlerini sürdüren bu politik cemiyet İkinci Meşrutiyet döneminde açık bir örgüt haline gelmiş ve 1913 yılında politik parti olma kararını almıştır.⁵⁴ Cumhuriyet döneminde ise kurulan ilk politik parti Cumhuriyet Halk Fırkası’dır. Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan sonra 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 Serbest Fırka kurulmuştur. Ancak Türkiye’de politik partilerin önem kazanması çok partili demokratik sisteme geçişle başlamıştır. 1946 yılında başlayan çok partili demokratik düzene geçiş süreci 14 Mayıs 1950 yılında yapılan ilk demokratik seçimlerle ciddi bir anlam kazanmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye’de politik partiler demokratik düzenin vazgeçilmez birer parçası haline gelmiş bu nedenle siyasi partilerle ilgili yasal düzenlemelere gidilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de 1961’den önce siyasi partiler, dernekler çerçevesinde yapılmış, kapatılmaları idari kararlarla veya sıradan yargı kararlarıyla gerçekleştirilmiştir. Partilerin kurulmalarına ve örgütlenmelerine ilişkin genel esaslar ilk kez 1961 Anayasasıyla anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Ardından 1965 yılında kabul edilen 648 sayılı Siyasi Partiler Yasasıyla partilerin kuruluşlarından faaliyetlerine ve kapatılmalarına kadar tüm detaylar düzenlenmiştir.⁵⁵ Yapılan bu yasal düzenlemeler siyasi partilere yasal ve anayasal bazı güvenceler sağlamanın yanı sıra onlara önemli kısıtlamalarda getirmiştir. Siyasi partilerle ilgili yapılan düzenlemelerde birçok detay kanunla düzenlenmiş ve partiler disiplin altına alınmaya çalışılmıştır. Özellikle 1982 Anayasası ve ondan sonra çıkarılan siyasi partiler kanunu tam olarak yasaklayıcı bir anlayış benimsemiş ve siyasi partilerin faaliyet alanlarını önemli ölçüde daraltmıştır.

⁵⁴ Sarıbay, (2001), a.g.e., s,36

⁵⁵ Muhammed Bozdağ, (2004) , **Türkiye’de Siyasi Parti Kapatma**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s, 81.

Türkiye’de siyasi partilere yönelik olarak uygulanmakta olan rejim demokratik sistemin vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanan partilerin gerçekte bu fonksiyonlarını yerine getirmeleri önünde çok ciddi bir engel olmuştur. Çünkü yapılan yasal düzenlemeler siyasi partileri sistem yanlısı ve sistem karşıtı olmak üzere iki kategoriye ayırmış, özellikle mevcut devlet sistemine eleştirel yaklaşan ve bazı alanlarda değişim vaat eden partilerin faaliyetlerine izin verilmemiştir. Sistem karşıtı olarak tanımlanan faaliyetleri yapmaya devam eden ya da sistem için tehlikeli görülen partiler ise genellikle kapatılmıştır.

Politik partiler günümüzde demokratik sistemin vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir. Çünkü temsili demokrasilerde toplumun farklı kesimlerinin değer ve çıkarları politik partiler tarafından birleştirilerek bir programa bağlanmakta ve bu toplum kesimleri partiler aracılığıyla temsil edilmektedirler. Bu nedenle politik partiler demokrasilerde siyasal temsili sağlayan en önemli kurumlardır. Bu kurumların sahip oldukları anayasal güvenceler ve imkânlar o ülkedeki demokrasinin niteliğini gösteren en önemli göstergelerden bazılarıdır. Bu açıdan Türkiye’deki duruma bakıldığında siyasi partilerin çok dar bir alana sıkıştırıldıkları, bu alanı zorlayan partilerin ise kapatıldıkları görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’de hem siyasal temsilin hem de demokratik sistemin yerleşmesi önündeki en önemli engellerden biri siyasi partilerin kapatılmasıdır.

Türkiye’de çok partili demokratik sisteme geçilmesinden 2007 yılına kadar geçen sürede yirmi altı siyasi parti kapatılmıştır. Kapatılan bu partiler arasında çok büyük oy potansiyeline sahip ve iktidar olmuş partiler bulunduğu gibi, hiç iktidara gelememiş küçük partilerde bulunmaktadır. Çünkü Türkiye’deki siyasi parti rejimi temelde yasakçı ve devleti korumaya yönelik olarak belirlenmiştir. Her ne kadar partiler için demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları denilmişse de pratikte partiler pek önemsenmemiş ve kapatılmaları önüne ciddi engeller konulmamıştır. Türkiye’de siyasi partilere dava açma ve onları kapatarak faaliyetlerine son verme son derece kolaydır. Bu konudaki prosedür şöyle işlemektedir.

Siyasi partilerin tüm faaliyetleri Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından izlenmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından suç işlediklerine inanılan partiler hakkında, yine başsavcı tarafından bu partilerin temelli olarak kapatılması ve bazı parti yetkililerine siyaset yasağı konulması talebiyle Anayasa Mahkemesi’ne

başvuru yapılmaktadır. On bir kişiden oluşan ve kararlarına karşı Türkiye’de başka bir itiraz mercii bulunmayan anayasa mahkemesi yargıçları tarafından partilerin durumu değerlendirilmekte ve sonuçta on bir kişilik yargıç grubundan yedisinin oyuyla partilerin kapatılmasına karar verilmektedir.

Demokratik sistemin en önemli unsuru olan siyasi partilerin halkın iradesine kendisini bağlı hissetmeyen ve tamamen atanmışlardan oluşan bir kurul tarafından kapatılabilmesi siyasal temsil önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır. Parti kapatma aynı zamanda seçimleri anlamsız hale getirmekte ve halkın tercihini de yok etmektedir. Zira halkın icraatlarını beğendiği ve yüksek oranda oy vererek iktidara getirdiği siyasi partiler hakkında da rahatlıkla dava açılabilen ve bu kurul tarafından istenmesi halinde kapatılabilmektedir. Bu kapatmalara bazı hukuki gerekçeler bulunsa da aslında anayasa mahkemesinin yedi üyesinin kanaati milyonlarca seçmenin siyasal temsil aygıtı olan bir siyasi partinin varlığına fiilen son vermektedir. Bu durum kapatılma ile yüz yüze kalan partinin programına ve onun belirlediği adaylara oy veren seçmenlerin siyasal temsilini de ortadan kaldırmaktadır.

Siyasi partilerin kapatılmasının siyasal temsil üzerindeki etkilerini Diyarbakır ili örneği üzerinden ele aldığımızda karşımıza daha net bir tablo çıkmaktadır. Şöyle ki Diyarbakır ilinde yaşayan halkın oy verdiği partiler birçok kez kapatma ile yüz yüze kalmışlardır. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde Diyarbakır ilinde en yüksek oyu almış olan Demokrat Parti 20 Haziran 1960 yılında, Diyarbakır ilini beş milletvekili ile temsil eden Halkın Emek Partisi 14 Temmuz 1993 yılında, 1995 seçimleri sonucunda Diyarbakır ilini beş milletvekili ile temsil eden Refah Partisi 16 Ocak 1998 tarihinde, 1999 seçimleri sonucunda Diyarbakır ilini dört milletvekili ile temsil eden Fazilet Partisi ise 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.⁵⁶ 2002 genel seçimleri sonucunda Diyarbakır ilini dokuz milletvekili ile, 2007 seçimleri sonucunda ise altı milletvekili ile temsil eden Adalet ve Kalkınma Partisi’ne iktidarda iken kapatma davası açılmış, ancak Anayasa Mahkemesi 30 Temmuz 2008 tarihinde verdiği kararla bu partiye kapatma yerine hazine yardımından mahrum etme cezası vermiştir. Yine 2007 seçimlerinde bağımsız olarak seçilen Diyarbakır milletvekillerinin katıldığı Demokratik Toplum Partisi’ne de kapatma davası açılmış, yaklaşık iki yıl devam eden bu dava 11 Aralık 2009 tarihinde bu partinin de kapatılmasıyla

⁵⁶ <http://www.samanyoluhaber.com/haber-94900.html> (09.02.2009)

sonuçlanmıştır. Aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin bu kararıyla siyaset yasağı getirdiği iki milletvekilinden biri Diyarbakır milletvekili olmuştur. Bunun sonucunda Diyarbakır ilinde bir kısım oyların meclise yansımaması sonucunda oluşan temsil eksikliğine, milletvekillerinin sayısal eksikliği de eklenmiştir. Dolayısıyla 2007 yılında Diyarbakır milletvekillerinin yer aldığı iki partiye de kapatma davası açılmış ve bu partilerden biri daha kapatılmıştır. Hem bu iki partiye kapatma davalarının açılarak birisinin kapatılması, hem de tarihi süreç içerisinde Diyarbakır halkı tarafından tercih edilen siyasi partilerin sık sık kapatılmaları bu ilde yaşayan seçmenlerin siyasal temsilini olumsuz etkilemiştir. Çünkü burada yaşayan seçmenlerin oy vererek kendisini temsil etme yetkisi verdiği partilerin sürekli olarak kapatılması halkta temsil edilme hissini yok ettiği gibi, halkın demokratik sisteme olan güvenini de sarsmaktadır. Seçmenlerin adayların yanı sıra program ve vaatlerini de oylayarak kendilerini temsil etme yetkisi verdiği siyasi partilerin kapatılması Türkiye'nin demokratik sistemini birçok bakımdan olumsuz etkilemiş ve etkilemektedir. Ancak siyasal temsilin bu şekilde kesintiye uğratılması sosyal politik ve ekonomik birçok sorunu olan Diyarbakır gibi illerde daha da önemli sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin insanların bir kısmının sorunlarını çözme ve taleplerini dile getirme noktasında, şiddete başvurmalarında ya da meşru ve demokratik olmayan araçlara yönelmelerinde parti kapatma ve diğer şekillerde siyasal temsil kanallarının kapatılmasının etkisi göz ardı edilmemelidir.

Demokratik sistemlerde siyasal temsil ile siyasi partiler arasında kaçınılmaz bir ilişki vardır. Modern demokrasilerde toplumun seçimler aracılığıyla başarılı şekilde temsil edilebilmesinin demokratik biçimde yapılmış, seçimlere serbestçe katılabilen çok partili siyasal sistem içerisinde mümkün olabileceği görülmüştür.⁵⁷ Bu nedenle çok partili demokratik sisteme geçilmesinden 2009 yılına kadar sürede yirmi yedi siyasi partinin kapatıldığı, varlıklarını sürdüren partilerin ise katı yasaklarla dar bir alana sıkıştırıldığı Türkiye'de siyasi partilerin temsil fonksiyonlarını tam olarak yerine getirdiklerini söylemek mümkün değildir.

---

⁵⁷ Bozdağ, (2004), a.g.e. s,233.

4.2. Mevcut Seçim Sisteminin Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri

Seçim sistemi, siyasal parti ve adaylara verilen oyları milletvekilliğine dönüştüren hukuksal düzenlemelerin bütünüdür.⁵⁸ Seçim sistemi geniş anlamda seçimlerin bütün niteliklerini kapsarken dar anlamda ise Türkiye’de oyları parlamento sandalyelerine dönüştürmekte uygulanan yöntem anlamında kullanılmaktadır.⁵⁹

Günümüz demokrasilerinde siyasal katılmanın en yaygın ve en geçerli yolu hala seçimlerdir. Bu bakımdan seçimlerin demokrasi açısından gereği ve önemi tartışmasızdır. Ancak bir ülkede sadece seçimin yapıyor olması demokrasi için her zaman yeterli olmayabilir. Demokratik bir seçimden bahsedebilmek için bu seçimin bazı niteliklere sahip olması gerekir. Bu niteliklerin başında da yapılan seçimlerin vatandaşların tercihlerini ortaya koyması ve çıkan sonucun da seçmenlerin tercihine uygun olmasıdır. Seçim donucunun seçmenlerin tercihini yansıtması ise uygulanmakta olan seçim sistemi ile ilgilidir. Diğer bir deyişle yapılmakta olan seçimlerin vatandaşların siyasal temsiline olanak vermesi için, bu seçimlerde ülkenin şartlarına uygun, demokratik ilkeler açısından kabul edilebilir bir seçim sisteminin de uygulanması gerekir. Bu bakımdan bir seçim sisteminin seçilmesi, anayasa ya da kanun koyucunun önündeki en önemli siyasal tercihlerden biridir. Çünkü seçim sistemi, başta siyasal partilerin sayısı olmak üzere, siyasal sistemin birçok unsurunu derinden etkiler.⁶⁰ Nitekim seçim sisteminin demokratik açıdan sahip olduğu bu hayati konum nedeniyle tarihsel süreç içerisinde hem dünyada hem de Türkiye’de değişik seçim sistemleri uygulanmış, ancak bu alandaki tartışmalar sona ermediği gibi, en iyi seçim sistemi de bulunamamıştır.

Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişten günümüze kadar geçen sürede uygulanan seçim sistemlerini üç grup altında toplamak mümkündür. Bunlar çoğunluk sistemi, nisbi temsil sistemi ve karma sistemdir.

Türkiye’de 1945 yılı sonunda çok-partili hayata geçilmesinden sonra yapılan dört milletvekili genel seçimi (1946, 1950, 1954,1957) listeli (çok-isimli) basit çoğunluk

⁵⁸Mehmet Ö. Alkan, (2006), *Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri* Anayasa Yargısı Dergisi 23.cilt, s, 133-165

⁵⁹ Ergun Özbudun, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2768.pdf> (13.02.2009)

⁶⁰ Özbudun, a.g.m.

usulüyle gerçekleştirilmiştir.⁶¹ Ancak bu sistem partilerin aldıkları oy ile parlamentodaki sandalye sayısı arasında önemli dengesizlikler yaratmıştır. 1950–1957 seçimlerini kazanan Demokrat Parti, 1950 yılında yapılan seçimde oyların % 52.27'sini almış buna karşılık mecliste 415 sandalye elde etmiştir. Bu partinin aldığı % 52.27'lik oya karşılık elde ettiği temsil oranı % 85,2'dir. 1954 seçimlerinde aynı parti oyların %57.06'sını almış ve mecliste 541 sandalye elde etmiştir. Bu kez partinin aldığı % 57.06'lık oya karşılık elde ettiği temsil oranı % 92,8'dir. 1957 seçimlerinde ise Demokrat Parti oyların % 47,9'unu alıp mecliste 424 milletvekiliği elde etmiştir. Demokrat partinin bu seçimde elde ettiği % 47,9'luk oya karşılık elde ettiği temsil oranı % 69,6'dır.⁶² Görüldüğü gibi bu üç seçimde de Seçimi kazanan Demokrat Parti aldığı oy oranının çok üstünde parlamentoda üye bulundurmıştır. Buna karşılık seçimlerde ikinci parti olan CHP'nin mecliste elde ettiği sandalye sayısı almış olduğu oy oranının çok altında kalmıştır. Bu durum temsilde adalet ilkesi adına önemli tartışmalara neden olmuştur.

1961–1980 arası dönemde yapılan seçimlerde ise nisbi temsil sistemi uygulanmıştır. 1961 Anayasası dönemi, bir önceki döneme tepki olarak, nispi temsil sisteminin benimsendiği ve dolayısıyla temsil adaletinin amaçlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde bir önceki dönemin aksine büyük partilerin yanı sıra çok sayıda küçük parti de mecliste temsil edilmiştir. 1961 seçimlerinde dört parti, 1965 seçimlerinde altı parti, 1969 seçimlerinde sekiz parti, 1973 seçimlerinde yedi parti, 1977 seçimlerinde ise altı parti uygulanan seçim sisteminden yararlanarak mecliste sandalye elde etmişlerdir.⁶³ Ne var ki bu sistemin uygulanması sırasında, ilk zamanlarda olmasa bile, 1970'lerden sonra koalisyon hükümetleri dönemi başlamış ve bunun sonucunda ciddi hükümet krizleri yaşanmıştır. Küçük partiler aldıkları oyların ve temsil güçlerinin çok üstünde pazarlık gücüne sahip olmuşlar ve kurulan koalisyon hükümetlerinde önemli bakanlıklar elde etmişlerdir.⁶⁴

1961–1980 yılları arasında uygulanan nisbi temsil sistemi ile küçük partilerde parlamentoda temsil olanağı bulmuştur. Halkın temsili açısından olumlu etkileri olan bu sistem bu kez yönetimde istikrar açısından olumsuz sonuçlar doğurmuş ve nitekim bu

⁶¹ Özbudun, a.g.m

⁶² <http://www.tesav.org.tr> (04.01.2010)

⁶³ <http://www.belgenet.net> (04.04.2009)

⁶⁴ Bulut, (2002), a.g.m.

dönem 12 Eylül askeri darbesiyle son bulmuştur. 12 Eylül askeri darbesinden sonra yeniden demokrasiye dönüldüğünde, 1973 sonrasında yaşanan siyasal istikrarsızlıklar gerekçe gösterilerek, bu kez, nispi temsil sistemi barajlı haliyle uygulamaya konmuş ve hem %10 gibi hayli yüksek bir ülke barajı, hem de seçim çevresi barajı öngörülmüştür. Bu sistem zaman zaman büyük partiler lehine revize edilerek, 1995 yılına kadar gelinmiştir.⁶⁵ 1995 yılında ise seçim çevresi barajı kaldırılmış, ancak % 10'luk ülke barajı korunmuştur. 1995 yılından günümüze kadar geçen sürede yapılan genel seçimler d'Hont sayım usulünü ve %10'luk ülke barajını benimsemiş olan seçim sistemiyle yapılmıştır. Günümüzde halen geçerli olan seçim sistemi de 1995 yılında şekillenen bu seçim sistemidir. Hem temsilde adalet, hem de yönetimde istikrar açısından bir hayli tartışmalı olan mevcut seçim sisteminin başlıca özellikleri ise şunlardır:

- a. Çok küçük (2 milletvekili) ile çok büyük (24 milletvekili) seçim çevrelerini içermektedir. Ortalama seçim çevresi büyüklüğü 7 civarındadır.
- b. Parlamentoda mevcut 550 sandalyeyi illere (İstanbul, Ankara ve İzmir dışında illerle seçim çevreleri örtüşüyor) dağıtırken, küçük illeri kayırmaktadır. Küçük iller daha çok kırsal ağırlıklı yörelerde bulunduğundan, kırsal seçmen kayırılmış olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, seçmenleri ağırlıklı olarak bu yörelerde yaşayan partiler parlamentoda aşırı temsil edilmektedir.
- c. Seçim, teknik deyimle "kategorik"tir. Seçmenin tek bir oyu bulunmaktadır ve bu oyla ancak birinci tercih ettiği partiyi destekleyebilmektedir. Partiler arası açık ve yasal ittifak olanağı, sistemden dışlanmış durumdadır.
- d. Partiler seçim çevrelerinde sandalyeler kazansalar bile, parlamentoda temsil edilebilmeleri için ülke genelinden az %10 oy almaları gerekmektedir.
- e. Bu ülke barajını aşan partiler her seçim çevresinde aldıkları oy oranına bağlı olarak o seçim çevresindeki mevcut sandalyeleri d'Hondt sayım kuralına göre paylaşmaktadırlar.⁶⁶

Bu özelliklere sahip mevcut seçim sisteminin ana karakterini belirleyen %10'luk ülke barajı güçlü iktidarlar yaratarak, yönetimde istikrarı ön plana çıkarma iddiasındadır. Ancak yönetimde istikrar adına temsilde adalet ilkesini önemli ölçüde ihlal eden bu uygulama gerçekte bazen yönetimde de istikrar sağlamamıştır. 1995 ve

⁶⁵ Bulut, (2002), a.g.m.

⁶⁶ Seyfettin Görsel, (2004), *Seçimler ve temsil adaleti*, Görüş:2004, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı, s, 32-37, <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/58/58.pdf>, (02.04.2009)

1999 seçimleri dikkate alındığında, ne tam bir temsil adaletinden söz etmek mümkündür, ne de istikrarlı yönetimlerden. 1995 seçimlerinde geçerli oyların yaklaşık % 15'i parlamentoda temsil imkânı bulamazken, parlamentoya beş parti girmiş ve Türkiye bu dönemde defalarca hükümet krizi yaşamıştır. 1999 seçimlerinde parlamentoya giren parti sayısı yine beştir ve parlamento aritmetiği ancak üç partinin bir araya gelerek hükümet kurmasına yetmiştir. Bu seçimlerde parlamentoda temsil imkânı bulamayan oyların oranı ise % 20'lere dayanmıştır⁶⁷ Daha çok yönetimde istikrar sağlama iddiasında olan bu seçim sistemi ancak 2002 ve 2007 seçimlerinde tek parti iktidarına olanak sağlayan bir sonuç doğurmuştur. Ancak bu seçim sistemi bazı dönemlerde yönetimde istikrarı sağlamışsa da temsilde adaleti hiçbir zaman sağlayamamış ve siyasal temsili olumsuz etkilemiştir. Bu seçim sistemiyle yapılan seçimlerde her defasında seçmenlerin önemli bir bölümünün oyları seçim sonucunu belirlemede etkisiz kalmış, başka bir anlatımla vatandaşların büyük bir bölümünün tercihi dikkate alınmamıştır. Aşırı yüksek olan % 10 barajı sonucunda, 1995 ve 1999 seçimlerinde her defasında iki parti (HADEP ve MHP ile HADEP ve CHP) yüksek oy oranlarına rağmen (% 5–9) barajın altında kaldılar ve parlamentoda temsil edilemediler. Bu partilerin aldıkları oylara daha küçük partilerin aldıkları oylar eklendiğinde seçmenlerin % 20'ye yakın bölümünün oyunun çöpe gittiği görülmektedir.⁶⁸ Seçmenlerin % 20'sinin parlamentoda temsil edilmemesi yönetimde istikrar adına da olsa kabul edilebilir değildir. Çünkü bu durum temsilde büyük bir eksikliğe neden olmaktadır.

Mevcut seçim sistemi ile yapılan 2002 seçiminde ise çöpe giden oy oranı yüzde 46'ya çıkmıştır. Bu durum, temsili demokrasinin temel ilkeleri açısından kabul edilir değildir, hiç bir demokratik ülkede de örneği bulunmamaktadır.⁶⁹

2007 genel seçimlerinde ise parlamentoda temsil olanağı bulan üç partinin toplam oy oranı % 81.73 tür. Bu seçimlerde oyların % 5,2 ikisini alan bağımsızları da çıkardığımızda geriye parlamentoda temsil olanağı bulamayan % 12.95'lik bir oy kalmaktadır. Bu oran 4.574.420 oya tekabül etmektedir.⁷⁰ Bu rakamlar 2002 seçimleriyle kıyaslandığında parlamentoda temsil olanağı bulamayan oy miktarında

⁶⁷ Bulut, (2002), a.g.m.

⁶⁸ Görsel, (2004), a.g.m.

⁶⁹ Görsel, (2004), a.g.m.

⁷⁰ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15 (04.04.2009)

önemli bir düşüş görülmele birlikte sorunun tamamen ortadan kalktığını da söylemek mümkün değildir. Çünkü dört milyondan fazla seçmenin tercihlerinin parlamentoya yansımaması önemli bir temsil eksikliğine yol açmaktadır. Kaldı ki bu oranlar Türkiye ortalamasını yansıtmaktadır. Oysa bazı seçim çevrelerinde temsil olanağı bulamayan oy oranı % 50'yi bile geçebilmektedir. Bu konuda örnek verilebilecek yerlerden biri de Diyarbakır ilidir. Bu ilde 1995, 1999 ve 2002 yılında yapılan üç genel seçimde de oyların % 50'sinden fazlası, % 10'luk ülke barajı nedeniyle mecliste temsil olanağı bulamamıştır.

Mevcut seçim sisteminin siyasal temsil üzerindeki etkisi Diyarbakır örneğinde incelediğinde ise şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır.

1995 yılı genel seçimlerinde, HADEP Diyarbakır'da oyların % 46.31'ni, RP oyların % 18.80'nini, ANAP oyların % 13.82'sini, DYP ise oyların % 10.83'ünü almıştır. Buna karşılık HADEP % 10'luk ülke barajını aşamadığı için hiç milletvekili çıkaramamış, Buna karşılık RP 5, ANAP 3, DYP ise 2 milletvekili çıkarmıştır.⁷¹ Diyarbakır ilinde parlamentoya giremeyen diğer partilere giden oylar da HADEP' in oylarına eklendiğinde bu ildeki oyların % 56.53'nün parlamentoya yansımadağı ortaya çıkmaktadır. Başka bir anlatımla Diyarbakır ili bu seçimde seçmenlerin çoğunluğu olan % 56.55'nün tercihine göre değil, % 43.45' in tercihleri doğrultusunda temsil edilmiştir. Böylelikle Diyarbakır halkının yarıdan fazlası seçmediğı, tercih etmediğı kişiler tarafından temsil edilmiştir.

1999 genel seçimlerinde de Diyarbakır açısından tablo değişmemiştir. Yine HADEP oyların % 45.90'mı, FP oyların % 14.57'sini, DYP oyların % 11.19'unu, ANAP oyların % 11.13'ünü ve DSP oyların % 4.98'ini almıştır. HADEP % 10'luk ülke barajını aşamadığı için yine milletvekili çıkaramamış, buna karşılık FP 4, DYP 3, ANAP 3 ve DSP 1 milletvekili çıkarmıştır.⁷² Bu seçimde de HADEP' in aldığı oylarla birlikte Diyarbakır'da mecliste temsil olanağı bulamayan oy oranı % 58.12'dir. Bu oran yine çok yüksek bir oran olup, Diyarbakır ilinde ciddi bir temsil eksikliğine neden olmuştur.

2002 genel seçimlerinde ise Diyarbakır ili açısından tablo daha da çarpıcıdır. Bu seçimlerde DEHAP Diyarbakır'da oyların % 56.13'ünü, AKP oyların % 15.96'sını, CHP ise oyların % 5.92'sini almıştır. DEHAP' in % 10'luk baraj nedeniyle milletvekili

⁷¹ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12&il_id=101 (04.04.2009)

⁷² http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13&il_id=21 (04.04.2009)

çıkaramadığı bu seçimde, Diyarbakır ilinden seçilmesi gereken on milletvekilinden sekizini AKP, ikisini ise CHP çıkarmıştır.⁷³ Bu kez Diyarbakır ilinde temsil olanağı bulamayan oy oranı % 78.12'dir. Dolayısıyla Diyarbakır ilini temsil etmek üzere TBMM'ye giden milletvekillerinin toplam oy oranı % 21.88 gibi çok düşük bir orandır.

2007 yılında yapılan son genel seçimde ise yukarıdaki tablo büyük ölçüde değişmiştir. Bu seçimde HADEP- DEHAP çizgisinin devamı olarak görülen DTP % 10'luk ülke barajını normal yolla aşamama ihtimaline karşı seçime bağımsız adaylarla girmiştir. Bağımsız adaylar Diyarbakır'da almış oldukları % 47.01 oranındaki oylara karşılık 4 milletvekili, AKP ise almış olduğu % 40.90 oranındaki oylara karşılık 6 milletvekili çıkarmıştır.⁷⁴ Bu seçimde mecliste temsil olanağı bulamayan Diyarbakırlı seçmenlere ait oy oranı % 12.09'dur. Bu oran önceki üç seçim sonucuyla kıyaslandığında oldukça düşük bir orandır. Ancak hala bir temsil eksikliğinin devam ettiğini de göstermektedir.

1995 yılından bu yana yürürlükte olan % 10'luk ülke barajı ve d'hont sayım kuralına göre işleyen seçim sistemi, yönetimde istikrar ve temsilde adalet dengesini sağlayamamıştır. Bu sistem bazı dönemlerde güçlü iktidarların ortaya çıkmasına neden olup, yönetimde istikrarı sağlamışsa da, temsilde adaleti hiçbir zaman sağlayamamıştır. Zaten bir seçim sistemine yönetimde istikrar sağlama misyonunu yüklemek de oldukça tartışmalıdır. Bir seçim sisteminin, (seçim hukukunun) amacının istikrarlı yönetimi sağlamak olarak dile getirilmesi, seçimin amacı açısından anlamsız ve daha işin başında demokratik değerlere ve sürece aykırıdır. Hiç bir seçim yasasının amacı istikrarlı yönetim kurmak olmamalıdır. Seçim yasalarının ve sistemlerinin olsa olsa tek bir amacı olabilir, temsilde adaletin en ideal şekilde sağlanacağı bir yönetim uygulamak. Siyasal istikrar veya güçlü bir yönetim kurulması, seçimler sonrasında oluşan parlamentonun sorunu ve çözmesi gereken bir konudur. Seçim yasaları toplumun bütün farklı görüşlerini parlamentoya yansıtılabildiği oranda demokratiktir.⁷⁵ Mevcut seçim sisteminin yaratmış olduğu temsil adaletsizliğinin temelinde de bu sisteme temsilde adaleti sağlamaktan çok yönetimde istikrarı sağlama misyonunun yüklenmiş olmasıdır. Bu sistem mevcut haliyle temsil eksikliğini yaratarak siyasal temsili olumsuz etkilemeye devam etmektedir.

⁷³ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14&il_id=921 (04.04.2009)

⁷⁴ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15&il_id=1002 (04.04.2009)

⁷⁵ Alkan, (2006), a.g.m.

Mevcut seçim sisteminin yarattığı temsil adaletsizliğinden tüm Türkiye etkilenmiştir. Ancak bazı bölgelerde bu temsil adaletsizliği demokratik sistem açısından kabul edilemez boyutlara ulaşmıştır. Temsil adaletsizliğinin ciddi bir temsil eksikliğine neden olduğu yerlere en iyi örneklerden biri Diyarbakır ili olmuştur. Yukarıda rakamlarla gösterildiği gibi bu ilde 1995, 1999 ve 2002 seçimlerinde çok ciddi temsil sorunu yaşanmıştır. Çünkü bu dönemlerde bu ildeki seçmenlerin büyük çoğunluğunun tercihi siyasete yansımamış ve gerçekte bu seçmenler temsil edilmemişlerdir.

Bu dönem incelendiğinde Diyarbakır ilinin sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarının arttığı ve artan sorunlara gerekli çözümlerin üretilmediği görülmektedir. Özellikle 1990- 2002 yılları arasındaki dönemde Diyarbakır ilinde çok ciddi sosyal olaylar meydana gelmiş, göç, yoksulluk ve şiddet olaylarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Tüm bu olayların tek nedeni temsil eksikliği olmasa da, bu dönemlerde halkın çoğunluğunun desteğine sahip ve demokratik anlamda tam olarak halkı temsil eden milletvekillerinin olmaması, bu sorunların zamanında ve gerektiği gibi çözüme kavuşturulmamasında etkili olmuştur. Dolayısıyla temsil eksikliği bu sorunların tek nedeni olmasa da bu sorunların önemli bir nedeni olmuştur.

Temsil eksikliğinin ciddi bir şekilde hissedildiği bu dönemde dikkat çekici diğer bir gelişme ise devletin yasadışı kabul ettiği oluşumlara olan desteğin artmasıdır. Buradan, yasal zeminlerde temsil edilmeyen, meşru zeminlerde sorunlarına çözüm aranmayan insanların sistemden kopacakları ve devlet düzeninin gayrı meşru kabul ettiği oluşumlara destek verebileceği gibi bir sonuç da çıkarılabilir. Çünkü Parlamentoda tartışılmasına engel olunan veya olanak olmayan her sorunun sokakta ve muhtemelen gayrı meşru biçimde dile getirilmesinin yolu açıktır ki bundan da demokrasi zarar görür.⁷⁶

4.3. Sosyoekonomik Yapının Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri

Bir yerde hâkim olan sosyoekonomik yapı ile orada yaşayan insanların demokratik temsili arasında önemli bir ilişki vardır. İnsanların ekonomik durumları, eğitim düzeyleri, iletişim olanaklarından yararlanabilme kapasiteleri onların siyasal katılma düzeylerini de belirlemektedir. Aynı zamanda insanların yaşam biçimleri, inançları,

---

⁷⁶ Alkan, (2006), a.g.m.

sosyal ilişkileri ve aile yapıları da siyasal temsil açısından önemlidir. Bu çalışmaya konu edilen 1950–2007 arası dönemin uzun bir bölümünde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu görülmektedir. Geleneksel toplumlarda siyaset küçük bir yönetici azınlığın yetkisinde ve tekelindedir. Bunu kimse yadırgamaz, yadırgatıcı olan “haddi olmayanların” sıradan insanların siyasetle uğraşmalarıdır.⁷⁷ Gerçekten de bu bölgelerde siyaset uzun bir süre belli sosyal yapıların etkisi altında kalmış ve ancak bu yapılardan güç alan kişilerin tekelinde devam etmiştir. Siyasette hâkim grupta yer alanlar ise bu geleneksel toplumsal yapı içerisinde yaşama imkânı bulan aşiret reisleri, ağalar, şeyhler ve zenginler olmuştur. Günümüzde bu grupların siyaset üzerindeki tekelleri önemli ölçüde kırılmış olmakla birlikte, bunların uzun yıllar halkı temsil etmelerinin sonuçları ise çeşitli şekillerde devam etmektedir.

4.3.1.Siyasal Temsili Etkileyen Sosyal Yapılar ve Bu Yapılardan Gücünü Alan Milletvekilleri

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yüzyıllardan beri varlıklarını sürdüren önemli sosyal yapılar vardır. Siyaset üzerinde önemli etkileri bulunan bu yapıların başında gücünü aşiretsel yapıdan veya toprak sahipliğinden alan ağalık, gücünü dini yapıdan alan din adamlığı (şeyhlik-melelik), gücünü ailenin geçmişinden alan mirler/ begler ve gücünü ailenin genişliğinden, zenginliğinden ve devlet yönetimindeki etkinliğinden alan eşraflık gelmektedir. Bunların yanında halkın büyük kısmının kırsal kesimde yaşadığı ve eğitim seviyesinin çok düşük olduğu uzunca bir dönemde şehirli olmak da siyasette etkili olmuştur. Bu yapıların varlığı buralarda yaşayan insanların günlük yaşamlarından devletle olan ilişkilerine kadar hemen her alanda etkisini hissettirmiştir. Son yıllarda bu bölgelerde meydana gelen hızlı sosyoekonomik değişimlerden bu yapılarda etkilenmiş ve bunların insanlar üzerindeki etkileri geçmişe oranla önemli ölçüde azalmıştır. Ancak meydana gelen tüm olumlu gelişmelere rağmen bu yapıların siyaset alanındaki gücü eskisi kadar olmasa da değişik şekillerde hala hissedilmektedir. Örneğin bazı milletvekilleri şeyh veya ağa olmasalar da halk onlara bir ağa veya bir şeyh gibi davranmaktadır. Bazen de seçilen milletvekilleri seçildikten sonra adeta bir ağa veya şeyhe dönüşmekte ve seçmenlerle

---

⁷⁷ Alkan , (2006), a.g.m.

olan ilişkileri eski dönemleri andırmaktadır. Bu durum seçmen ve milletvekili ilişkilerinin hala geçmişin etkisinde olduğunu göstermektedir. Çünkü Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede bu bölgelerdeki ağalar, şeyhler, din adamları, eşraf aileleri siyasetin önemli figürleri olmuşlardır. İlk TBMM'den şu andaki TBMM'ye kadar bu bölgeleri temsilen seçilen milletvekillerinin önemli bir kısmı ağa, aşiret reisi, din adamı ve ya tanınmış eşraf ailelere mensup kişiler olmuştur. Bu nedenle bu yapıların burada yaşayan halkın siyasal temsili üzerindeki etkilerini incelemek önemlidir. Bu bölümde adı geçen bu yapılar ve bu yapıların siyasal temsil üzerindeki etkileri Diyarbakır örneğinde ele alınacaktır.

Ağalık

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin en etkin sosyal yapılarından biri ağalıktır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, ‘Kırlık kesimde geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse veya halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen san’⁷⁸ şeklinde açıklanan ağalık kavramının bu bölgedeki anlamı da buna yakındır. Bu bölgelerde iki çeşit ağa vardır. Bunlardan biri aşiret ağası, diğeri ise toprak ağasıdır.

Aşiret ağası gücünü sahip olduğu zenginliğin yanı sıra kendisine bağlı olan aşiret üyelerinin sayısından ve kendisine olan bağlılık derecelerinden de almaktadır. Bu nedenle aşiretin parçalanması, bir kısmının başka yerlere göç etmesi ya da aşiret üyelerinin kendisine olan bağlılıklarının azalması gibi nedenler aşiret ağasının gücünü azaltmakta bazen de yok etmektedir. Nitekim son yıllarda aşiret yapılarında meydana gelen değişimler bu anlamda aşiret ağalığının gücünü önemli ölçüde azaltmıştır.

Aşiretlerde dayanışma ve aşiret liderine bağlılık son derece önemlidir. Bu nedenle aşiret liderlerinin verdiği kararlar fazla sorgulanmadan aşiret üyeleri tarafından kabul edilmekte ve yerine getirilmektedir. Bu şekilde davranmak aşiretin birliği ve gücü için gerekli bir davranış biçimi olarak kabul edilmektedir. Ancak aşiret liderleri kendi aşiretlerinin bu bağlılık ve dayanışma ruhunu bazen de kendi kişisel otoriteleri ve çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Türkiye'nin çok partili demokratik hayata geçmesi ile birlikte seçimler önem kazanmış, vatandaşların sahip olduğu oy değerli olmuştur. Çünkü vatandaşların oylarıyla seçilerek milletvekili olmak saygınlık kazanmak ve devlet aygıtı içerisinde etkili olma olanağı sağlamıştır. Birçok aşiret reisi

⁷⁸ <http://www.tdksozluk.com/index.php?qu=a%F0a&ne=a&Submit=Ara> (09.04.2009)

bu yeni durumdan ustaca yararlanmasını bilmiş, normal şartlarda milletvekili olmak isteyen bir kişinin bin bir çabayla elde edebileceği oyları hiçbir çaba sarf etmeden, sadece aşiretlerine haber salmakla elde etmişlerdir. Bazen aşiret reislerinin kendisi, bazen çocukları, bazen de ailelerinden birisi aday olmuş ve kendi aşiretinin binlerce oyunu alarak milletvekili seçilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hemen her dönemde meclise milletvekili gönderen oy sayısı oldukça çok olan aşiretlerde vardır. Son yıllarda aşiretlerin bu denli yardımlaşma ve birlikte hareket etme davranışlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak yine de yer yer aşiret yapısı ve siyasetteki etkisi hala devam etmektedir.

Ağalığın ikinci çeşidi ise toprak ağalığıdır. Burada ağa geniş ve verimli topraklara sahiptir. Bazen ağa toprakla birlikte çok sayıda köye de sahiptir. Geniş topraklara sahip olmak hemen her dönemde sahibi olan ağaya büyük güç ve etki sağlamaktadır. Bu bakımdan toprak sahipliğine dayalı ağalık aşiret gücüne dayalı ağalıktan daha sağlam ve daha sürekli. Ağaların bu geniş topraklara nasıl sahip oldukları konusu önemlidir. Çünkü bu konu araştırıldığında toprak ağalarının bu toprakları hem elde etmelerini, hem de tapulayarak üzerlerine geçirmeyi devletle olan ilişkilerine borçlu oldukları görülmektedir. Başka bir anlatımla ağalar hem toprak elde etme aşamasında, hem de bu toprakları ekip biçen geniş kitlelere kaptırmamak için her dönem bir şekilde devlete yakın durmuşlar, ya da bizatihi devlet yönetiminde yer almışlardır. Bu ağalar devlet nezdinde bu etkinliklerini sürdürebilmek için seçimleri ve milletvekilliği kurumundan da sonuna kadar yararlanmışlardır. Özellikle geniş topraklara sahip olan ve bu toprakları ekip biçen insanlar üzerinde etkisi olan toprak ağaları aday olup rahatlıkla seçilmiş ve milletvekili sıfatıyla TBMM'ne gitmişlerdir. Günümüzde aşiret ağalığının etkisi önemli ölçüde azalmasına karşın toprak ağalığı önemini hala korumaktadır. Çünkü geniş topraklara sahip olmak, bölgedeki insanlar üzerinde büyük bir etki yarattığı gibi aynı zamanda büyük bir ekonomik güçte yaratmaktadır. Genel olarak iktidar olabilecek partileri tercih eden toprak ağalarının günümüzde siyasetteki ağırlıkları konusunda 1965–1969 tarihleri arasında Diyarbakır milletvekilliği yapmış olan Tarık Ziya Ekinci şöyle demektedir. “Bölgede halkın çoğunluğu tarım sektöründe çalışıyor ve geçimleri toprağa bağlı. Ağalık kurumu da ekonomide güçlü ve siyasette belirleyici güce sahip... Burada toprak dağılımının son derece adaletsiz olduğunu görmek gerekli. Örneğin Türkiye’de 500 dekardan büyük

araziye sahip işletmelerin oranı yüzde 0,7 ve işledikleri arazi miktarı toplam tarımsal arazinin yüzde 11,4'ü iken, Güneydoğu'da bu oranlar 2,1 ve 25,4'tür. Güneydoğu'da topraksız köylülerin oranı yüzde 40'tır. 50 dekadardan küçük araziye sahip yani az topraklı küçük köylülerin oranı ise yüzde 53,1 olup, işledikleri toplam arazi miktarı ancak yüzde 9,9'dur.⁷⁹ Geniş topraklara sahip olan ağaların ailelerinin zamanla büyümesi ve toprağın aile üyeleri arasında paylaşılması bazı toprak ağalarının da gücünü azaltmıştır. Ancak hala bölgede toprağa dayalı gücünü koruyan ağalar da vardır.

Bu çalışmaya konu olan 1950–2007 arası dönem Diyarbakır örneği üzerinden incelendiğinde bu dönemde Diyarbakır ilini temsil etmek üzere milletvekili seçilenler içerisinde ağa olarak bilinen çok sayıda kişinin var olduğu görülmektedir. Güçlerinin bir kısmını sahip oldukları topraklardan, bu topraklar üzerinde yaşayan insanların bağlılığından veya lideri oldukları aşiretten alan ve halk arasında ağa olarak bilinen bazı Diyarbakır milletvekilleri şunlardır:

Mustafa Remzi Bucak

Yusuf Azizoğlu

Mustafa Ekinci

Şeyhmus Aslan

Feyzi Kalfagil

Halit Kahraman

Mahmut Kepolu

Mehmet İskan Azizoğlu

Nurettin Dilek

Mehmet Kahraman

Muzaffer Arslan

Bahattin Karakoç

Kutbettin Arzu

Din Adamlığı

Din bu bölgede her zaman önemli bir faktör olmuştur. Hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde devlet ile halk arasındaki ilişkilerde dinin rolü her

⁷⁹ Jale Özgentürk'ün Tarık Ziya Ekinci ile söyleşisi:
<http://www.kuyレル.com/modules/AMS/article.php?storyid=667> (20.03.2009)

zaman hissedilmiştir. Doğal olarak siyaset kurumunda da din etkili olmuş, seçmenlerin oy verme davranışlarını etkilediği gibi kişilerin seçilmesinde de etkili olmuştur. Bu bakımdan dini yapı hemen her dönemde Diyarbakır halkının siyasal temsili üzerinde etkili olmuştur. Dini yapıdan güç alarak milletvekili seçilen kişileri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar şeyhler ve din adamları (molla/ mele)dır.

Şeyh genellikle tarikat kurucusuna, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimseye ve ya tarikat büyüklerine verilen ad'dır.⁸⁰ Şeyhler tarih boyunca Kürtler arasında etkin bir konuma sahip olmuşlardır. Ancak Osmanlılar zamanında şeyhlerin bu etkinliği tarikat önderliği ve dini alanla sınırlı kalmıştır. Çünkü o dönemlerde bu bölgelerde Osmanlı otoritesine bağlı güçlü beyler bulunmakta ve siyasi olarak toplumu onlar yönetmekte idi. Bu beyler şeyhlerin başında buldukları tarikatlara ve şeyhlere bağlı görünüyorsa da gerçekte şeyhler onların himayesinde idi. Sonraki dönemlerde yaşanan bazı gelişmeler şeyhleri bu bölgede dini liderliğin yanında toplumsal ve siyasi alanda lider durumuna yükselmelerine neden olmuştur. Bu gelişmelerden ilki Osmanlı devlet yapısında gözlenen merkezileşme çabasıdır. 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları devletin gittikçe artan bir şekilde daha merkezi bir anlayışa yönelmesine yol açtı. Bu doğrultuda Kürt beylerinin, Yavuz Sultan Selim'le 1514'teki Çaldıran Savaşı'nda kurdukları Kürtlerin özerkliğine dayalı ilişki bozulmaya ve Kürt beylikleri tasfiye edilmeye başlandı. Botan Beyliği'nin de 1855'te ortadan kaldırılmasından sonra yerel otoritede büyük bir boşluk meydana geldi. Hem Osmanlı devlet yöneticilerinin halktan kopuk yönetim şekilleri, hem de Kürt feodallerinin çoğu kez halkı rahatsız eden uygulamaları dolayısıyla halk tarikat ve tekkeleri zulüm ve haksızlığa karşı bir sığınak olarak gördü. Siyasi otorite boşluğunu tarikatlar doldurmaya başladı.⁸¹ Böylece tarikatların başında bulunan Şeyhler adeta güçlü eski beylerin yerini almaya başladılar. Şeyhlerin bu bölgede önemli siyasi aktörler haline gelmelerini sağlayan ikinci gelişme ise yine Osmanlı'nın merkezileşme çabasıyla bağlantılı olarak beyliklerin ortadan kalkması sonucunda aşiretlerin dağılması ve kendi aralarında çatışmalarıdır. Beyliklerin tasfiye edilmesiyle birlikte o zamana kadar güçlü beyliklerin çatısı altında toplanan aşiretler dağıldılar. Aşiretlerin bu şekilde dağılması beraberinde aşiretler arası çatışmaların artmasına neden oldu. Aşiretler arasında engellenen birçok düşmanlık yeniden hortladı.

⁸⁰ <http://www.tdksozluk.com/s/%FEeyhlik/> (09.04.2009)

⁸¹ Altan Tan, (2009), **Kürt Sorunu**, Timaş Yayınları, İstanbul, s, 461.

Kan davaları ortaya çıkmaya başladı. Bu durum aynı zamanda Osmanlının bölgede tesis etmeye çalıştığı düzene de zarar veriyordu. Merkezden atanan Osmanlı valileri aşiretleri bir otorite altına almakta ve aşiretler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları sona erdirmeye zorluk yaşıyorlardı. İşte tam bu noktada şeyhlerin toplum üzerindeki etkilerinden yararlanma yoluna gidildi. Şeyhler bazen devlet adamlarının da teşvikiyle toplumda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözen, hakemliklerine başvurulmuş kişiler oldular. Bu durum zamanla şeyhlerin sadece dini konularda değil toplumsal ve siyasal konularda da toplumun liderleri durumuna gelmelerine neden oldu.⁸² Bu gelişmelerden sonra şeyhler bu bölgelerde önemli dini ve siyasi aktörler haline geldiler. Şeyhlerin bu konuları Cumhuriyet dönemine kadar devam etti. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, bazı unvanların kaldırılması, tarikat faaliyetlerinin kısıtlanması şeyhleri bir yol ayrımına getirdi. Bu dönemde bazı şeyhler devletin yanında yer aldı, bazıları faaliyetlerini azaltarak kabuğuna çekildi, Şeyh Said gibi bazıları da oluşturulan yeni devlet düzeni ile mücadele etme yolunu seçtiler. Ancak Cumhuriyet döneminde yaşanan hızlı toplumsal ve siyasal gelişmeler bile bu bölgelerde şeyhlerin etkisini azaltmadı.

1950 den sonra başlayan çok partili demokratik süreçte hem şeyhler halk üzerinde var olan etkilerinden yararlanmayı düşündüler, hem de siyasi partiler şeyhlerin halk üzerindeki din kaynaklı güçlerini oy potansiyeline dönüştürme yolunu seçtiler. Yapılmaya başlanan seçimlerde çok sayıda şeyh milletvekili olarak meclise gitmeye başladı. Şeyhler diğer adaylara nazaran en rahat seçilen kişilerdi. Çünkü binlerce bağlıları bulunuyordu ve onlara oy vermeyi dini bir görev olarak görüyordu. 1950' den günümüze kadar geçen sürede Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin hemen her ilinde milletvekili olarak seçilen çok sayıda şeyh bulunmaktadır. Şeyh ailelerine mensup kişilerin milletvekili seçilmeleri günümüzde de devam etmekte ve halen mecliste şeyh ailelerine mensup kişiler bulunmaktadır. 1950–2007 yılları arasında Diyarbakır ilinden seçilen ve şeyh kökenli olarak bilinen kişiler şunlardır:

Abdullatif Ensarioğlu

Eşref Cengiz

Mahmut Altunakar

---

⁸² Hasan Uşak, (2005), **Kürdistan'da Aşiretçilik ve Milliyetçilik**, Aram Yayıncılık, İstanbul, s, 134–144.

Mehmet Salim Ensarioğlu

Seyit Haşim Haşimi

Osman Aslan

Dini yapıdan güç olarak siyaset üzerinde etkili olan ve bazı kişilerin güç olarak milletvekili oldukları ikinci kurum ise din adamı anlamına gelen mollalık veya bu bölgedeki adıyla melalıktır. Mollalar da şeyhler gibi din adamı olmalarına karşın bazı konularda şeyhlerden ayrılırlar. Şeyhlik daha çok tarikatla bağlantılı, babadan oğula geçen ve dini bir eğitim almayı gerektirmeyen dini bir pozisyon iken, mollalık babadan oğula geçmeyen, ciddi bir medrese tahsili gerektiren ve şeyhliğe göre nüfuz alanı daha dar olan dini bir konumdur. Bir dönemin aydınları da denilen melalar medreselerde genellikle on iki yıl kadar süren bir eğitimden sonra yeterlilik gösterip icazet (diploma) alan kişilerdir. Bu eğitimin on iki yıl gibi çok uzun olması nedeniyle ağa ve şeyhlerin çocukları tarafından pek tercih edilmemiş, daha çok yoksul halk çocukları tarafından tercih edilmiştir.⁸³ Bu şekilde mola unvanı alan bazı kişiler zamanla saygın kişiler haline geldiklerinden bu konumdan bazen kendileri yararlanarak siyaset yapmış bazen de molla ailesine mensup kişiler babalarının veya ailelerinin bu pozisyonundan yararlanarak siyasete atılmışlardır. Bu gruba örnek verilebilecek bazı Diyarbakır Milletvekilleri şunlardır:

Mahmut Uyanık

Ömer Vehbi Hatipoğlu

Sebğatullah Seydaoğlu

Yakup Hatipoğlu

Abdülbaki Erdoğmuş

Mehmet Fehmi Uyanık

Mirlik (Beylik)

Mirler (Beyler) Kürt toplumunun en aristokrat kesimidir. Bunlara yerel hükümdarlar da denilebilir. Aşiret reisleri ve sıradan ağalardan farkları, tarihin herhangi bir döneminde siyasi hâkimiyet sağlamış olmaları ve birçok aşiret ve ağadan meydana gelen geniş bir

---

⁸³ Tan, (2009), a.g.e. s,55.

bölgeyi yönetmiş olmalarıdır.⁸⁴ Bu kişilerin siyasi etkinlikleri Osmanlıların son döneminde ortadan kalkmıştır. Ancak bu ailelere mensup kişilerin halk arasındaki saygınlıkları Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu nedenle bu ailelere mensup bazı kişiler ailelerinin geçmişinden kalan bu saygınlıktan güç alarak siyasete atılmış ve halkı temsil etmek üzere milletvekili seçilmişlerdir. Bu gruba örnek verilebilecek bazı Diyarbakır milletvekilleri şunlardır.

Behzat Eğilli

Fuat Atalay

Ferit Bora

Eşraflık

Eşraf bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler⁸⁵ anlamına gelmektedir. Eşraf şehir ve ilçe merkezlerindeki büyük ailelerdir. Bunlar çoğunlukla köy-aşiret kökenli olmakla beraber en az üç-beş kuşak önce her hangi bir nedenle şehre yerleşmiş ve aile fertleri içinde çok sayıda memur, tüccar, âlim ve asker (subay) olan ailelerdir. Çoğunlukla memuriyet ve ellerinde bulundurdukları köylerin geliri ile geçinen bu ailelerine en büyük özellikleri eğitilmiş olmaları, zenginlikleri ve devlet yönetimindeki etkinlikleridir.⁸⁶ Bu özellikleri onlara özellikle Osmanlının son yıllarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük bir etkinlik sağlamıştır. 1950 yılına kadar bu bölgenin birçok kentinde ciddi bir şekilde varlıkları hissedilen bu ailelerin siyasetteki etkileri 1950'den sonraki dönemde de hissedilmiştir. 1950–2007 arası dönemde bu ailelere mensup birçok kişi Diyarbakır'dan milletvekili seçilmiştir. Eşraf denilebilecek ailelere mensup bazı Diyarbakır milletvekilleri şunlardır:

Abdurrahman Ferit Alpiskender

T.Cahit Çubukçu

Sezai Demiray

Hilmi Güldoğan.

Nedim Metin Cizreli

---

⁸⁴ Tan, (2009), a.g.e. s,50

⁸⁵ <http://www.tdksozluk.com/index.php?qu=E%FEraf&ne=a&Submit=Ara> (09.04.2009)

⁸⁶ Tan, (2009), a.g.e. s,51-52

Tarık Ziya Ekinci
 Hayrettin Ozansoy
 Sacit Günbey
 Abdulkadir Aksu
 Vefik Pirinççioğlu

Şehirlilik

Şehirli şehir halkından olan, kentli⁸⁷ insanlar için kullanılan bir tabirdir. Diyarbakır halkının temsilinde görev alan milletvekillerinin önemli bir kısmı şehirli denilebilecek kategoriye mensupturlar. Bu kişiler şehirde doğup büyüdüklerinden genel olarak eğitilmiş, devlet işlerini bilen kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Bu kategoriye mensup kişilere karşı genel olarak bir saygı duyulmuş ve bu kişilerin halkı daha iyi temsil edebilecekleri varsayılmıştır. Diyarbakır ilini temsil etmek üzere 1950–2007 yılları arasında seçilen ve şehirli denilebilecek bazı milletvekilleri şunlardır:

Kamil Tayşi
 Nazım Önen
 Yusuf Kamil Aktuğ
 Mehmet Hüsrev Önal
 Recai İskenderoğlu
 Aydın Turgut Artunç
 Özgür Barutçu
 Nafiz Yıldırım
 İhsan Hamit Tiğrel

4.3.1.a. Sosyal Yapının Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri

Bir yerde hâkim olan sosyal yapıların ve bu sosyal yapılardan beslenen sınıfların siyaseti ve siyasal temsili etkilemesi olağandır. Ancak demokratik toplumlarda siyasete yön veren esas gücün seçmenlerin hür iradesi olması gerektiği ilkesi göz önüne alındığında, bu sosyal yapıların siyaset üzerindeki etkisinin seçmen iradesini devre dışı bırakmayacak bir boyutta kalması gerekir. Bu açıdan bakıldığında Diyarbakır ilini

⁸⁷ <http://www.tdksozluk.com/index.php?qu=%FEehirli&ne=a&Submit=Ara> (09.04.2009)

temsil etmek üzere seçilen milletvekillerinin yarısının belli sosyal sınıflara mensup oldukları görülmektedir. Bu sosyal sınıfların gücü ve belli dönemlerde halkı etkileyebilme durumları dikkate alındığında bu kişilerin siyasal temsil üzerindeki etkilerinin ne olduğu ve bunların seçilmelerinde seçmenlerin hür iradelerinden ne derece bahsedilebileceğinin ortaya konulması gerekir. Burada hâkim olan sosyal yapının ortaya çıkardığı milletvekili profili demokratik bir sistemde bulunması gereken asgari özelliklerle birlikte ele alındığında şu sonuçlara ulaşılabılır.

Diyarbakır ilinde uzun yıllar siyasette etkin olan ve dolayısıyla siyasal temsili etkilemiş olan sosyal yapılar ağalık, şeyhlik, din adamlığı, eşraflık ve şehirliliktir. Bu yapılardan ağa, şeyh, din adamı, gibi sınıflara mensup kişilerin uzun bir süre siyasette yer alarak milletvekili seçilmelerinin demokratik açık bir toplumda olması beklenen, toplumsal mobilite (social mobility) ve yukarı doğru hareketlilik önünde bir engel oluşturduğu söylenebilir. Çünkü bu bölgede aşiret reisleri, toprak ağaları ve şeyhler genel olarak halktan üstün bir konumda görülmüşlerdir. Süreç içerisindeki gelişmeler, son zamanlara kadar halkın büyük bir kısmının da bunların üstünlüğünü kabul ettiğini ve eğer şeyh ya da ağa milletvekili olmak istemişse bunu çok doğal karşıladığını ortaya koymaktadır. “İslamiyet’e Göre Ağalık ve Şeyhlik” adında bir kitap da yazmış olan Mehmet Emin Bozarslan bu bölgedeki ağalık ve şeyhlik sistemini bir kast sistemine benzetmekte ve bunların kendilerini halktan üstün gördüklerini, kendilerini üstün gördükleri içinde çalışmayarak sürekli halkın sırtından geçindiklerini belirtmektedir.⁸⁸ Ağalar ve şeyhlerle ilgili bu tutum ve anlayışlar ağalar ve şeyhler dışında milletvekilliği yapabilecek başka kişilerin eğitim durumları ve yetenekleriyle yükselmelerini engellemiştir. Nitekim konu araştırıldığında yasama faaliyeti yapabilmek için yeterli bir eğitim düzeyine sahip olmayan bazı ağa ve şeyhlerin de çok yüksek oy oranlarıyla seçilerek meclise gittikleri görülmektedir.

Belli sosyal sınıflara mensup kişilerin uzun bir süre bu bölgede halkı temsil etmek iddiasıyla milletvekili olmalarının bir sonucu da demokratik kültürün zamanında ve yeterince gelişmemesi olmuştur. Buralarda halkın karşısına sürekli olarak ağa ve şeyhlerin milletvekili adayları olarak çıkmaları ve halkın demokratik anlamda bir sorgulama yapmasızın bu kişilere oy vermesi, katılımcı bir politik kültürün gelişmesini engellemiş, yöresel nitelikli bir politik kültürün uzun süre hâkim olmasına neden

⁸⁸Mehmet Emin Bozarslan, (2002), **Doğu'nun Sorunları**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, s, 98.

olmuştur. Yöresel nitelikli politik kültürde, birey köy veya kabile grubunun dışında politik sistem denilen daha kapsamlı bir varlığın çok az farkındadır ve ya hiç farkında değildir. Dahası bu tip kültürde birey, ne politik sisteme yönelik muhtemel etkisinin ne de ona karşı yükümlülüklerinin bilincindedir.⁸⁹ 1950 sonrası dönem incelediğinde bu bölgede ağa ve şeyhleri seçen kişilerin sahip olduğu politik bilincin uzun süre bu düzeyde olduğu, milletvekili seçilen ağa ve şeyhlerin ise halkı politik olarak bu düzeyin üstüne çıkarmak için bir çaba sarf ettiklerine dair bir emarede görülmemektedir. Günümüzde birçok gelişmenin etkisiyle halkın politik bilinci büyük ölçüde bu seviyeyi aşmış olmakla birlikte, bu anlayışın tamamen sona erdiğini söylemek ise mümkün değildir. Özellikle bazı kırsal yörelerde hala ağa ve şeyhe oy vermenin gerekli olduğunu düşünen insanlar bulunmaktadır. Şehirlerde ise bu yaşananlarında etkisiyle daha tam anlamıyla katılımcı bir politik kültür seviyesine ulaşamamış, seçmenlerin çoğu ancak uyruk tipi bir politik kültüre sahip olmuşlardır.

Ağa ve ya şeyh olan kişilerin milletvekili olmalarının siyasal temsil üzerindeki bir başka etkisi ise temsil ettikleri yerlerin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü noktasında ortaya çıkmıştır. Bugün bu bölgede var olan sorunların nedenleri içerisinde, toprakların belli kişilerin elinde toplanmış olması ve toprak ağalığı denilen yapının uzun süre varlığını sürdürmesi ile aşiretsel ilişkiler gibi kişilerin özgür davranmalarını engelleyen yapıların varlığı da yer alır. Bu yapılar sorunların nedenleri iken, bu yapılardan güç alan kişilerin aynı zamanda halkın temsilcisi olmaları ve halkın sorunlarını çözmeye görevini üstlenmeleri çelişkili bir durum yaratmıştır.

Ağa, şeyh, mir (bey) veya din adamı olarak bilinen kişilerin milletvekili olmalarının siyasal temsil açısından üzerinde durulması gereken bir sonucu da seçmen ve vekil ilişkileri noktasında ortaya çıkmıştır. Normal demokratik bir sistemde seçmenlerin vekillerinden çeşitli konularda hizmet talep etmeleri, beğenmedikleri bir davranışla karşılaştıklarında vekillerini eleştirebilmeleri ve gerektiğinde onlara hesap sorabilmeleri gerekir. Ancak zaten ağanın hizmetinde olan bir marabanın üstelik milletvekili olmuş bir ağadan hizmet beklemesi veya onu eleştirerek hesap sorması ne derece mümkündür. Ya da kutsallık atfedilen ve bağlıları tarafından hizmetlerinde bulunmanın bir görev olarak görüldüğü, insanların ellerini öpmek için sıraya girdiği

---

⁸⁹ Sarıbay, (2008), a.g.e. s, 83.

şeyh, birde milletvekili olmuşsa, seçmenler ona nasıl hesap soracak ve ya onu nasıl eleştireceklerdir.

Ağa, şeyh gibi bir konumdan dolayı milletvekili seçilebilmenin bir sonucu da gerçekte milletvekilliği yapabilecek kadar bir eğitim düzeyine sahip olmayan kişilerinde bazen seçilmeleri olmuştur. Gerçek anlamda temsil görevini yerine getirebilmek için milletvekili olacak bir kişinin yasama ve diğer faaliyetlerde bulunabilmek için yeterli bir eğitime ve formasyona sahip olması gerekir. Oysa bu yörede bazı kişilerin yeterli eğitime sahip olmadıkları halde, sırf ağa, şeyh ve ya güçlü bir aileye mensup olmanın avantajından yararlanarak milletvekili oldukları da bilinmektedir.

Diyarbakır ilini temsil etmek üzere seçilenlerin büyük bir kısmının ağa, din adamı ve eşraf gibi sınıflara mensup olması bu yapıların siyaset üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu yapıların siyasette etkin olması ise genel anlamda siyasal temsili olumsuz etkilemiştir. Ancak sadece bu sınıflara mensup olmanın iyi bir milletvekili olma önünde engel teşkil ettiğini söylemek mümkün olmadığı gibi, bu sınıflara mensup tüm milletvekillerinin halkı gerektiği gibi temsil etmediklerini söylemekte doğru olmayacaktır. Elbette ağa, şeyh, eşraf, din adamı olarak bilinen milletvekilleri içerisinde eğitilmiş, temsil görevlerini yerine getirmeye çalışan ve dönemlerinde kendilerince önemli gördükleri konularda çaba sarf eden kişilerde vardır. Ancak kimin görevini yerine getirdiği, kimin yerine getirmediği hususunda bir yargıya varmak son derece zor olduğu gibi bu husus, bu çalışmanın da konusu değildir.

Günümüzde ağalık, şeyhlik, eşraflık gibi yapılar önemli ölçüde çözülmüş, bu yapıların gücü eski dönemlerle kıyaslanmayacak kadar azalmıştır. Bu çalışmaya konu olan 1950–2007 yılları arası döneme bakıldığında, bu yapılar birçok alanda hâkimiyetlerini uzun süre sürdürmüşlerse de, 1980 sonrası dönemde bu bölgenin sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimlerden bu yapılarında etkilenerek zayıfladıkları ve özellikle 1990 sonrası dönemde önemli ölçüde güç kaybettikleri görülmektedir. Ancak günümüzde bu yapılar önemli ölçüde çözülmüşseler de, bu yapıların yüzyıllar süren varlıklarının toplum üzerindeki etkileri devam etmektedir. Bu etkilerin başında da adı geçen yapılardan beslenen zihniyet ve feodal davranış biçimleridir. Bu zihniyet ve davranış biçimlerinin değişik şekillerde de olsa varlığını hala sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

4.3.1.b. Ağa, Şeyh ve Eşraf Gibi Ailelere Mensup Olmayan Diyarbakır Milletvekilleri ve Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri

1950–2007 yılları arası dönemde Diyarbakır ilinden milletvekili seçilenlerin yaklaşık yarısı ağa, şeyh, eşraf gibi ailelere mensup iken geriye kalan milletvekilleri bu ailelere mensup olmayan vatandaşlar arasından seçilen kişilerdir. Bu kişilerin milletvekili seçilmelerinde kendi kişisel özellikleri, eğitim durumları, meslekleri, zenginlikleri, ideolojik tutumları, devlete yakınlık veya uzaklıkları, aday oldukları partilerin desteği, bu kişilerin başarılı bürokratlar olması gibi etkenlerden biri veya birkaçı aynı anda etkili olmuştur. Bu nedenle bu kişileri bir grup şeklinde değerlendirmek yerine benzer özelliklerinden hareketle bunları üç gruba ayırmak mümkündür.

Bunlardan birinci grubu zaman süreci içerisinde, geniş bir aileye mensup olmak, zengin olmak, iş adamı olmak, belli bir kesimin desteğine sahip olmak gibi nedenlerle toplum içerisinde belli bir konum elde eden kişiler oluşturur. Bu kişilerden bazıları burada belirtilen durumları nedeniyle partiler tarafından aday gösterilmiş, bazıları da dönemselsel gelişmelerden yararlanarak seçilmişlerdir. Birbirinden oldukça farklı özellikler gösteren bu karma gruba örnek verilebilecek bazı Diyarbakır milletvekilleri şunlardır:

Nuri Onur

Hasan Değer

Necmettin Gönenç

Sebahattin Savcı

Şeyhmus Bahçeci

Cevdet Karakurt

Kadir Narin

Ahmet Sarp

Salih Sümer

Nurettin Atik

Ali İhsan Merdanoğlu

Abdusamet Turgut

Bu başlık altında ele alınabilecek ikinci grubu ise iyi bir eğitim almış, aldıkları eğitim sayesinde iyi bir meslek sahibi olmuş, sahibi oldukları meslek sayesinde tanınmış, devlette önemli görevlere gelmiş ya da partileri içerisinde önemli konumlara gelmiş olan kişiler oluşturur. Bu gruba örnek verilebilecek bazı Diyarbakır milletvekilleri şunlardır:

Halil Turgut
 Mehmet Mehdi Eker
 Aziz Akgül
 Muhsin Koçyiğit
 Hikmet Çetin
 Cavit Torun
 İhsan Arslan
 Abdurrahman Kurt
 Mesut Değer
 İrfan Rıza Yazıcıoğlu

Ağa şeyh gibi bir aileye ya da bir zümreye mensup olmayan Diyarbakır milletvekillerinden üçüncü grubu ise daha çok Kürt Sorunu üzerine siyaset yapan ve bu soruna yönelik tutumları dolayısıyla seçilen kişilerdir. Bu grupta yer alanlara örnek verilebilecek bazı milletvekilleri şunlardır:

M.Hatip Dicle
 Ahmet Fehmi Işıklar
 Sedat Yurttaş
 Leyla Zana
 Akın Birdal
 Selahattin Demirtaş
 Gültan Kışanak
 Aysel Tuğluk

Diyarbakır ilini temsil etmek üzere seçilen milletvekillerinin yaklaşık yarısının ağa, şeyh, din adamı gibi bir sınıfa mensup olmaması, siyasal temsil açısından genel anlamda olumlu bir durumdur. Bu milletvekilleri genel olarak güçlerini belli yapılardan almak yerine kişisel özellikleri, eğitim durumları, halk nezdinde ki saygınlıkları, ideolojik tutumları ve sorunlara olan tutumları nedeniyle seçilmişlerdir. Bunların bu şekilde seçilmeleri daha demokratik ve siyasal temsilin gerçekleşebilmesi açısından daha uygun olmuştur. Elbette bu kişiler içerisinde de temsil görevlerini tam olarak yerine getirememiş veya bir milletvekilinin taşıması gereken özelliklere haiz olmayan bazı kişiler olabilir. Ancak bu şekilde olan kişiler bir ağa veya bir şeyh olmadıklarından seçmenlerin memnuniyetsizliğini dile getirmesi ve bir dahaki seçimde onları seçmemesi daha kolay olmuştur.

4.3.2. Yoksulluk

Yoksulluk genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, giyim ve barınak gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi olgusudur. Buna ‘mutlak yoksulluk’ da denmektedir. Bu kişilerin miktarı genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesap edilmektedir. Bu düzey ulusal gelir düzeylerinden bağımsız olarak günlük bir dolardan aşağı gelir düzeyine sahip olanların sayısı şeklinde belirlenmektedir.⁹⁰ Ancak yoksulluğu sadece asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gerekli olan en basit ihtiyaçları karşılayabilme durumu ile tanımlamak yeterli değildir. Çünkü yoksulluk yaşamı devam ettirebilmek için gerekli olan seçenekler ve olanaklardan öte çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Bu kavram, uzun ve sağlıklı bir yaşam, yaşamı kontrol edebilme gücünün varlığı, yeterli yaşam standardına erişim, özgürlük, saygınlık, kendine güven gibi insani kalkınmanın temel bileşenlerinden yoksun olmak anlamına gelmektedir.⁹¹ O halde yoksulluğun maddi yoksunluklar (siyasi baskılar, minimum yaşam standardına erişememek, hak ve yetkilere sahip olamamak vb) ve maddi olmayan

⁹⁰ Ayşe Meral Uzun, (2003), *Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, yıl :2003, s,155-173.

<http://www.cumhuriyet.edu.tr/dergi/makale/194.pdf?ref=Fuckonly.com> (05.04.2009)

⁹¹ Mine Yılmaz, (2004) *Yoksulluğun Önlenmesinde Toplumsal Reformun Gerekliliği*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler, yıl:2004 cilt:2 say :1, s.119-135.

<http://www.bayar.edu.tr/~sosyal/dergi/dergi3/YoksullugunOnlenmesinde.pdf> (05.04.2009)

yoksunluklar (kaderini belirleyememek, kendine güvenli ve saygın olamamak, sevilememek vb) şeklinde tanımlanması⁹² daha doğru olacaktır.

İnsan hayatını birçok bakımdan etkileyen yoksulluk doğal olarak insanların yönetim biçimlerini de etkilemektedir. Toplumların ekonomik durumları ile onların siyasal sistemleri arasında bağ kuran çalışmalarda vardır.

Demokrasi ile yoksulluk arasında, dolayısıyla yoksulluk ile siyasal temsil arasında da bir etkileşim söz konusudur. Demokrasinin var olması için belli bir kalkınmışlık düzeyinin gerekliliği konusundaki tartışmalar bir kenara bırakılırsa, demokrasinin işleme ve devamı konusunda yoksulluğun olumsuz bir etkiye sahip olduğu açıktır.

Ülke şartlarına göre yoksulluk sınırı altında bulunan, açlık ve yaşama sorunlarıyla boğuşan bireylerden, demokrasinin gereklerini yerine getirmeleri beklenemez.⁹³ Başka bir ifade ile birey beslenme, barınma, eğitim, sağlık, gibi temel gereksinimlerini karşılayamıyorsa, içinde yaşadığı, sistemin farkına varamayacaktır; daha doğrusu sistemin ne olduğu onun için bir anlam taşımayacaktır.⁹⁴ Demokrasinin yerleşmesi ve sağlıklı olarak işleme için bireylerin belli bir bilinç düzeyine sahip olması gerektiği kabul edilen bir yaklaşımdır. Bireylerin demokrasi için gerekli olan bu bilinç düzeyine erişebilmeleri içinde en azından temel düzeyde bir eğitim alması, iletişim olanaklarından yararlanması, siyasal sistemi ve siyasal gelişmeleri takip edebilecek kadar bir zamana ve imkâna sahip olması gerekir. Oysa Birey ekonomik düzeyi elverdiği ölçüde eğitim alabilir, iletişim olanaklarından yararlanır ve buna bağlı olarak örgüt kullanma yoğunluğu artar.⁹⁵ Dolayısıyla yoksulluk çeken insanlar yaşam için zorunlu olan temel ihtiyaçlarını karşılamak konusunda sıkıntı çektiklerinden çoğu kere yeterli düzeyde eğitim alamamakta, iletişim olanaklarından yeterince yararlanamamakta ve bunların sonucunda da siyasete katılımları ya hiç gerçekleşmemekte, ya da çok sınırlı olarak gerçekleşmektedir.

Elbette demokrasiler, bütün toplumsal kesimlerin, mesleki, sendikal vb. alanlarda örgütlenmesini ve siyasete katılmasını öngörürler. Ne var ki, öyle de olsa, imkânlar ve güçler hiçbir zaman bütün demokratik kuruluş ve örgütler arasında eşit

⁹² Yılmaz , (2004), a.g.m.

⁹³ Çukurçayır, (2006) a.g.e. s,13.

⁹⁴ Çukurçayır, (2006) a.g.e. s, 24.

⁹⁵ Ahmet Karadağ, (2006), *Sürdürülebilir Demokrasi* C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, s, 75–101, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1282.pdf> (11.04.2009)

olarak dağıtılamaz ve her zaman diğerlerine göre kuvvetli ve örgütlü bir grup bu yarışta rakiplerine üstün gelmenin yollarını keşfedip bulacaktır.⁹⁶ Günümüzde kişilerin gücünü belirleyen esas faktör ekonomik durumdur. Çünkü ekonomik ve sosyal bakımdan güçlü olan kesimler, doğal olarak bütün sistemlerde alınan kararlarda söz sahibi olabilmekte, çıkarları doğrultusunda yönetimi yönlendirebilmekte ve bir biçimde katılma yolu bulabilmektedir.⁹⁷ Yoksul olan kesimler ise yoksulluğun dışlayıcı etkisiyle karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluğun dışlayıcı etkisi kamusal yaşamda, geniş kesimlerin politikadan uzaklaşması, hatta giderek politika karşıtı bir tutuma savrulması olarak yansır. Bunun en açık tanımı "yurttaşlık krizi"dir. Bu kriz, yoksulluk üzerinden dışlananların, yurttaşlığa ilişkin haklarla bağlarını tahrip eder. Yurttaşlık krizinin bir diğer sonucu, yoksulların kamusal yaşamın yanı sıra, kamusal hizmetler alanının da dışında bırakılmasıdır. Toplumlar, demokratik bir sistemi ve o sistemin unsurlarını çoğulcu bir şekilde ve siyasi partiler aracılığı ile gerçekleştirebilirler. Yoksul kişilerin siyasi hayatta etkin rol alabilmeleri için bu siyasi partilere nüfusları, bilgi birikimleri veya ekonomik güçleri, nispetinde katkıda bulunmaları gerekmektedir. Başka bir deyişle günümüzde siyasi partilerde söz sahibi olabilmek için de belli bir ekonomik güce sahip olmak gerekir. Politik alanda söz sahibi olmanın ve etkin bir şekilde bu alanlarda bulunmanın bir diğer yolu ise başta belirtildiği gibi siyasi alanda çok derin bilgi birikimi ve tecrübenin olmasıdır. Bu anlamda hayatındaki ekonomik sıkıntılarla sürekli olarak mücadele eden insanların politik yaşamda etkin bir şekilde yer alabilmeleri gerçekten çok güçtür. Bu insanlar ancak seçim dönemlerinde kullandıkları oy oranında siyasi yaşam içerisinde yer alabilirler. Bu açıdan yoksul kişilerin toplumsal hayattan doğrudan olmasa da dolaylı yollardan dışlandığını söylemek mümkündür.⁹⁸

Bu genel durum büyük ölçüde Türkiye’de de geçerlidir. Zira Türkiye nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Ancak bu insanların ülke yönetiminde sayılarıyla orantılı olarak etkin olduğu söylenemez. Sadece seçimden seçime oy kullanmak suretiyle siyasal katılmada bulunan bu insanların aksine sayıları az olan zengin kesimin politikadaki etkisi daha çok ve daha açık bir şekilde görülmektedir.

⁹⁶Ali Bulaç, (1993), İslam ve Demokrasi, Beyan Yayınları, İstanbul, s, 28.

⁹⁷Çukurçayır, (2006) a.g.e. s, 65.

⁹⁸ Mehmet Akalın, (2006) **Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve İşsizlik Sarmalı**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Yoksulluğun demokratik bir sistemde siyasal temsile olan olumsuz etkilerini görmek için Diyarbakır örneğine baktığımızda ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Ekonomik durumla ilgili veriler incelendiğinde Diyarbakır nüfusun büyük bir kısmının yoksulluk sınırı altında yaşadığı görülmektedir. Örneğin Sağlık bakanlığının verilerine göre Diyarbakır ilinde kayıtlı yeşil kartlı sayısı 560 bin kişidir.⁹⁹ Son nüfus sayımının rakamlarıyla ilgili¹⁰⁰ TÜİK 2008 verilerine göre Diyarbakır'ın nüfusunun 1.492.828 kişi olduğu dikkate alındığında bu rakamın il nüfusunun yarısına yakın olduğu görülmektedir. Bu tablo nüfusun yarısının yoksul olduğunu, SSK Bağ-Kur ve Emekli sandığı gibi bir sigortaya sahip olmadığını göstermektedir.

Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren Sarmaşık Yoksullukla Mücadele Derneği'nin yaptığı bir çalışmaya göre ise işsizlik oranının yüzde 70'lere ulaştığı, açlık sınırı altında yaşayanların sayısının arttığı Diyarbakır'da yoksulluğun ortadan kalkacağına inanların sayısı her geçen gün azalıyor. Yine yapılan bu çalışmada, Aralık 2006–Şubat 2007 döneminde asgari ücretin 403.03 YTL olarak belirlendiği ve hanelerin yaklaşık üçte ikisinin asgari ücretin altında bir gelirle yaşadığı tespiti yer almıştır. Aynı çalışmada kentte bulunan 10 bin gecekonduda 80 bin kişinin yaşadığı da ayrıca belirlenmiştir.¹⁰¹ Diyarbakır ilindeki bu gecekondularda yaşayan insanlara yönelik olarak yapılan diğer bazı çalışmalarda ise bu gecekondu mahallelerinde genellikle “çalışan yoksul”ların barındığı, bu kesimin, her ne kadar (sürekli olmasa bile) çalışıyor olsa da, temel gereksinimlerini karşılamakta zorlandığı ve haliyle yoksulluk sınırında ya da altında yaşayan işgücünden oluştuğu,¹⁰² bu kente göç ederek gecekondularda yaşayanların formel ve enformel sektörün tam olarak dışında kaldıkları ve kentin kalıcı yoksulları haline geldikleri sonuçlarına varılmıştır.¹⁰³

Devlet adına yoksullara ayni ve nakdi yardımlar yapmakla görevli olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfının verilerine göre ise sadece Diyarbakır il merkezinde ikamet eden vatandaşlardan 2006 yılında 80.803 kişi, 2007 yılında 150.358 kişi ve 2008

⁹⁹ http://ykart.saglik.gov.tr/ykbs/ykbs_ilaktif.jsp (11.10.2009)

¹⁰⁰ http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il1=21&p_kod=2&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env (17.10.2009)

¹⁰¹ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=13425 (10.09.2009)

¹⁰² *Türkiye’de Büyük kentlerin Gecekondu ve Çöküntü mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf (10.10.2009)

¹⁰³ Rüstem Erkan, Mazhar Bağlı, (2005) *Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2005 / Cilt: 22 Sayı: 1 / s, 105–124.

yılında da 215.471 kişi yoksul oldukları gerekçesiyle vakıftan aynı ve nakdi yardım almıştır.¹⁰⁴ Burada her geçen yıl yardım alan kişi sayısındaki artış dikkate değerdir. Yine aynı vakfın 2008 faaliyet raporuna göre Diyarbakır ilinde yoksullara yapılan yardımın parasal karşılığı sadece 2008 yılı için 111.067.205,50 Türk Lirasıdır.¹⁰⁵ Bu rakam diğer iller için harcanan rakamlarla karşılaştırıldığında çok yüksek bir rakamdır ve Diyarbakır'daki yoksulluğun boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Bu tablonun işaret ettiği ve Diyarbakır ilinde yaşayan nüfusun büyük bir kısmını oluşturan insanların maruz kaldığı bu yoksulluk olgusunun bir sonucu olarak çeşitli nedenlerden dolayı vatandaşlık haklarını, özellikle de hukuki ve siyasi haklarını tam olarak kullanamama veya siyasal yaşama katılmanın doğrudan ya da dolaylı olarak engellenmesi durumu olan ve bu durumda belli kesimlerin kamusal anlamda güvencelerini kaybetmesi, politikadan uzaklaşması—hatta uç noktalarda politika dışına düşmeleri—anlamına gelen politik dışlanma¹⁰⁶ sürecine maruz kalmaları kaçınılmazdır. Politik dışlanmayla yüz yüze kalan yoksulların mevcut şartlarda tam olarak temsil edildiklerinden bahsetmek ise mümkün değildir. Diyarbakır'daki tablo bu açıdan incelendiğinde yoksulların siyasal katılımlarının sadece seçimden seçime oy kullanmakla sınırlı olduğu, bu insanların anayasal bir hak olan seçilme hakkını neredeyse hiç kullanamadıklarını görmekteyiz. Örneğin şu anda mecliste Diyarbakır'ı temsil etmek üzere görev yapan on milletvekilinden hiçbirisi yoksul denilebilecek ya da seçildiği esnada bir gecekonduda yaşayan bir vatandaş değildir. Yine şu anda Diyarbakır merkezinde görev yapan belediye başkanlarından hiçbiri yoksulluk sınırının altına yaşarken bu göreve seçilmiş değildir. Bu durum Siyasi partilerin ildeki üst düzey yöneticileri içinde geçerlidir. Genel olarak il başkanları ve yardımcıları belli bir gelir seviyesinin üstünde olan insanlardan oluşurken yoksul kesime mensup insanlar ya hiç yönetimde yer almamakta ya da alt düzeylerde yönetim kadrolarında yer alabilmektedirler.

Burada değinilmesi gereken bir hususta yoksul insanların siyasal katılımlarının artırılmasına yönelik çaba ve faaliyetlerin olup olmamasıdır. Bu çalışma kapsamında

¹⁰⁴ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının 17.11.2009 tarih ve 2009/673 sayılı yazısı.

¹⁰⁵ <http://www.sydgm.gov.tr> (11.10.2009)

¹⁰⁶ *Türkiye'de Büyük kentlerin Gecekondulu ve Çöküntü mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf (10.10.2009)

yapılan incelemelerde yoksul kesimin siyasete katılımını sağlamaya yönelik kayda değer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yoksulların demokratik süreçlere katılımları halen seçimden seçime oy kullanmakla sınırlı olarak devam etmektedir.

Diyarbakır ili örneğinde daha da belirginleşen yoksulların temsili sorunu böyle devam ettiği sürece zenginleri yöneten, yoksulları ise yönetilen konumda tutmaya devam edecek gibi görünmektedir. Çözüm ise elbette ki temelde yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmak ve tüm vatandaşların insanca yaşayabilecekleri bir gelire kavuşturmadır. Ancak bunu sağlamak ülkenin genel ekonomik durumuyla alakalı bir konu olduğundan her zaman mümkün olmayacağı da bilinmektedir. O halde bir yandan insanların yoksulluktan kurtarılmasına çalışılırken bir yandan da bu insanlara temsil ve siyasal katılma olanakları tanınmalıdır. Siyasal katılma ve temsil edilme aynı zamanda yoksulluğun ortadan kalkmasına da yardımcı olacaktır. Çünkü yoksulluk ile insani özgürlükler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. İnsani özgürlükler kişilerin kapasitelerini geliştirebilmesine ve yoksulluktan kurtulup maddi olanaklara erişebilmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle, ulusal bağımsızlık, temel hak ve özgürlüklerin tanınması, siyasi ve ekonomik katılım, halka dayalı katılımcı demokrasi, eşitlik ve adalet, kendine güven gibi temel kavram ve amaçlara yönelik çalışmalara öncelik verilmelidir.¹⁰⁷

4.3.3.Eğitim Seviyesi

Genel anlamda eğitim bireylerin davranışlarında değişim meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte bireyler formal veya informal yollarla toplumdaki kültürel değerleri öğrenmekte ve davranışlarını, kazandıkları bu kültürel değerler doğrultusunda değiştirmektedirler. Kültürlenme süreci de denilen bu süreç günümüzde artık büyük ölçüde formal olarak, planlı bir şekilde okullar aracılığıyla yönetilmekte ve bireylerin davranışları belli amaçlar doğrultusunda değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan eğitim toplumları birçok bakımdan etkileyen temel bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal bir kurum olarak eğitimin ailesel, ekonomik, dini ve siyasi gibi temel işlevleri vardır. Bu işlevlerden siyasal işlev dışındakiler yönetim sistemini ve ülkenin yönetimine katılmayı dolaylı olarak etkilerken, siyasal işlev doğrudan doğruya ülkenin

---

¹⁰⁷ Yılmaz, (2004), a.g.m.

siyasi düzeni ve yönetimi ile ilgilidir. Ülkedeki vatandaşlara belli nitelikler kazandırmak, yöneticilik bilgisine sahip kişiler yetiştirmek, siyasal sistemi vatandaşlara benimsetmek, siyasal sistemin yaşaması ve devamı için gerekli olan bilgi ve becerileri vatandaşlara kazandırmak şeklinde özetlenebilecek olan bu işlev doğal olarak siyasal temsili ve siyasal katılmayı da etkilemektedir.

Eğitim siyasal temsilden önce siyasal katılmayı etkiler. Siyasal katılmanın gerçekleştiği yerlerde ise siyasal temsilin kalitesi yükselir. Bu bakımdan eğitimin siyasal katılım açısından işlevlerinin şunlar olduğu söylenebilir.

Birinci olarak, eğitim düzeyi arttıkça, birey için katılma bir yurttaşlık görevine dönüşür. İkinci olarak eğitim, bireye çevresini değiştirme becerisi kazandırır. Üçüncü olarak, bireye gelir ve sosyal statü sağlar. Dördüncü olarak, bireyin soyut ve genel kavramlarla düşünmesini kolaylaştırır. Beşinci olarak, eğitilmiş bireylerin çevreleri ve dış dünyayla ilgili bilgileri, onlara kozmopolit yaşam alanlarıyla daha kolay iletişim kurma olanağı sağlar ve son olarak, eğitilmiş birey bir grup içerisinde davranma alışkanlığı kazanır. Yalnız bir sınıfın ya da grubun üyeleriyle değil, birçok grubun üyeleriyle iletişime geçebilir.¹⁰⁸ Eğitim sayesinde bu özellikleri kazanan bireyler aynı zamanda hem kendileri hem de ülke ile ilgili olan konular hakkında bilgi sahibi olacaklardır. Doğal olarak siyasal konular hakkında bilgi sahibi olan bireylerin, bilgi sahibi olmayan bireylere nazaran daha iyi bir temsilci olmaları ve kendilerinin daha iyi temsil edilmesini sağlamaları beklenir.

Demokratik bir toplumun varlığından bahsedebilmek için toplumsal hareketliliğin olması gerekir. Bu açıdan eğitim toplumsal hareketliliğin en önemli aracıdır. Eğitimin toplumsal eşitsizlikleri azaltıcı potansiyeli en üst düzeyde kullanılmalıdır. Bu, demokratik ve çoğulcu bir toplum düzeninin de önemli bir gereğidir.¹⁰⁹ Eğer bireylere kaliteli ve yeterli bir eğitim olanağı sunulmazsa eğitim, bu bireyler için toplumsal hareketliliğin aracı olma niteliğini kaybeder. Bu da toplumsal eşitsizliklerin eğitim yoluyla yeniden üretilmesi ve gitgide kemikleşmesi sonucunu doğurabilir. Diğer bir deyişle, eğitim toplumsal hareketliliğin aracı olabileceken, eşitsizliklerin pekiştirilmesinin aracı haline de gelebilir.¹¹⁰ Türkiye’de verilen eğitimin toplumsal hareketliliği sağlama ve bireylerarası eşitsizlikleri giderebilme potansiyeli

¹⁰⁸ Çukurçayır, (2006), a.g.e. s,94.

¹⁰⁹ ERG, (Şubat 2009), a.g.r.

¹¹⁰ ERG, (Şubat 2009), a.g.r.

son derece düşüktür. Bu düşük potansiyeli Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olarak kabul edilen Marmara bölgesi ile daha az gelişmiş Güneydoğu Anadolu bölgelerini karşılaştırırken görmek mümkündür. Her iki bölgede verilen eğitimde uygulanan programlar ve sistem aynı olmasına karşın Regresyon analizlerinde Güneydoğu Anadolu'da bulunan bir öğrencinin Marmara'da bulunan bir öğrenciye göre 26 ila 33 puan düşük aldığı gözlemlenmektedir.¹¹¹ Bu durum ülkede verilen eğitimin kalitesinin her bölgede aynı olmadığını ortaya koymakta ve bölgeler arasında eğitim alanında ciddi eşitsizlikler olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim alanındaki bu eşitsizlikler “eğitimin bireylere sosyal hareketlilik sağlama potansiyelini” çok olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Bunun sonucunda da ülkemizde eğitim, mevcut toplumsal eşitsizlikleri güçlendirmektedir. Bu, Türkiye için çok ciddi sosyal ve ekonomik riskler oluşturmaktadır¹¹² Gerek eğitim alanındaki kalite düşüklüğü gerekse bölgeler arasındaki eşitsizliklerin en başta tüm siyasal sistemi ve daha sonra hem siyasal katılmayı hem de siyasal temsili etkilemesi doğaldır. Çünkü eğitimin siyasal işlevini yerine getirdiği bir yerde siyasal katılma ve siyasal temsil olumlu etkilenirken, eğitimin bu işlevini tam olarak yerine getirmediği yerlerde hem siyasal katılma hem de siyasal temsil olumsuz etkilenecektir.

Eğitimin siyasal katılma ve dolayısıyla siyasal temsil üzerindeki etkileri bakımından Türkiye'ye bakıldığında eğitim seviyesi ile ilgili olarak genel anlamda bir sorunun var olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye orta düzeyde insani kalkınma performansı gösteren ülkeler arasında eğitim göstergeleri yönünden son sıralarda yer almaktadır. Buna karşılık, uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye'nin eğitim harcamaları ortalamasının altındadır.¹¹³ Ancak buna karşılık Milli Eğitim Bakanlığının eğitimle ilgili olarak son yıllarda yayınlamış olduğu istatistiklere bakıldığında Türkiye'de eğitim seviyesinin hızla yükseldiği görülmektedir. Ancak eğitim konusunda sadece nicel duruma bakmanın yeterli olmayacağı açıktır. Özellikle eğitimin işlevlerini yerine getirip getirmediği konusunda bakılması gereken rakamlar değil niteliktir. Çünkü temel bir insan hakkı olarak kaliteli eğitim, bireylerin hak ve özgürlüklerini en üst

---

¹¹¹ ERG ,(Şubat 2009) ,a.g.r

¹¹² ERG (Şubat 2009), a.g.r

¹¹³ Yılmaz, (2004), a.g.m.

düzyeyde kullanmalarını kolaylaştırır, bireysel potansiyellerini gerçekleştirmelerinin yolunu açar, toplum içinde yapıcı roller üstlenmelerine katkıda bulunur.¹¹⁴

Türkiye’de ki demokrasi sürecine bakıldığında, hem demokrasinin geldiği aşama, hem de tarihsel süreçte demokratik sistemin maruz kaldığı müdahaleler ve müdahalelere karşı vatandaşların takındığı tutum eğitimin siyasal sistemi vatandaşlara benimsetme ile ilgili işlevlerini tam olarak yerine getirmediğini ortaya koymaktadır.

Eğitim durumunun siyasal temsil üzerindeki bu genel etkilerinden sonra, eğitim durumunun Diyarbakır örneğinde siyasal temsil üzerindeki etkilerini tespit edebilmek için bu ilin eğitim durumunu ortaya koymak gerekir.

Diyarbakır ili eğitim alanında geçmiş i olan bir ildir. Cumhuriyetten önceki dönemde Diyarbakır’da çok sayıda medresenin olduğu ve bu buralarda eğitim verildiği bilinmektedir. Ancak gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında Diyarbakır’daki eğitim olanakları ve hâkim sosyoekonomik yapı birlikte ele alındığında tüm vatandaşların eğitim olanaklarına ulaşabildiğini söylemek mümkün değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşıyordu ve eğitim olanakları herkesin yararlanabileceği şekilde gelişip yaygınlaşmamıştı. Çoğu yerde ilk ve orta öğretime ulaşmak için bile insanlar ailelerinden ayrı lıp şehir merkezlerine gitmek zorunda idiler. Bu nedenle o yıllardaki ulaşım şartları ve ekonomik olanaklar çoğu insan için buna el vermiyordu. O yıllarda yüksek öğrenim görmek ise çok daha olanaksızdı. Diyarbakır’da üniversitenin 1974 yılında açılmış olması dikkate alındığında özellikle yüksek öğrenim yapma olanağına çok az kişinin sahip olabileceği sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Bu olanağına sahip kişilerde genel olarak buranın elit kesimlerini oluşturan belli ailelerin çocuklarıydılar. Çünkü bu dönemlerde yüksek öğrenim görmek için ya Ankara, İstanbul gibi şehirlere ya da Avrupa ülkelerine gitmek gerekiyordu. Normal vatandaşlar için çocuklarını buralara göndermek hemen hemen imkânsızdı. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında hatta 1950’lerde bile bu bölgelerde çeşitli alanlarda okumuş ve devlet yönetiminde yer alabilecek olan kişi sayısı oldukça azdı. Okumuş olanlarda ileri gelen ailelerin çocukları idiler.

Günümüzde ise eğitim olanakları bu ilk yıllara kıyasla çok daha gelişmiş ve halkın büyük bir kısmının yararlanabildiği bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak bu büyük ilerlemeye rağmen Diyarbakır ilinde eğitim sorununun tam olarak çözüldüğünü

---

¹¹⁴ ERG,(Şubat 2009) a.g.r

söylemek hala mümkün değildir. Diyarbakır’da eğitiminin bu günkü durumu Türkiye İstatistik Kurumunun 2008 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre oluşturulan tablo:1’de ortaya konulmuştur.

BİTİRİLEN EĞİTİM DÜZEYİ, CİNSİYET VE YAŞ GRUBUNA
GÖRE DİYARBAKIR NÜFUSU¹¹⁵

Yaş	Cinsiyet	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen Fakat bir Okul Bitirmeyen
6-13	Erkek	845	149.051
	Kadın	2.931	138.564
14-17	Erkek	1.547	22.112
	Kadın	6.160	25.871
18-21	Erkek	2.573	10.138
	Kadın	10.406	15.668
22-24	Erkek	1.988	5.465
	Kadın	8.338	7.748
25-29	Erkek	3.721	8.150
	Kadın	17.073	11.159
30-34	Erkek	3.827	5.666
	Kadın	16.633	7.904
35-39	Erkek	4.379	5.244
	Kadın	18.213	6.570
40-44	Erkek	4.527	4.584
	Kadın	16.890	4.714
45-49	Erkek	3.934	3.375
	Kadın	14.891	3.493
50-54	Erkek	4.071	2.828
	Kadın	12.495	2.158
55-59	Erkek	4.083	2.730
	Kadın	12.304	1.626
60-64	Erkek	3.741	2.202
	Kadın	10.267	1.142
65+	Erkek	12.684	4.472
	Kadın	24.342	1.680
TOPLAM		222.863	454.314

Tablo:1

¹¹⁵http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=il_cinsiyet_yasgrp_egitim_top.RDF&p_kod=2&p_il1=21&p_xkod=egitim_kod&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env
(05.11.2009)

Bu tabloya göre Diyarbakır ilinde 222.863 kişi okuma yazma bilmediğini beyan etmiştir. 454.314 kişi ise okuma yazma bildiği halde herhangi bir okul bitirmemiştir. Bu durumda toplamda Diyarbakır ilinde yaşayan 677.177 kişinin herhangi bir okul bitirmediği ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bir kısmının yaşları itibari ile halen zorunlu öğrenim çağında buldukları ve ilerleyen yıllarda herhangi bir okula devam edebileceklerini varsaymak mümkündür. Ancak tablo incelendiğinde okuma yazma bilmediğini beyan eden nüfustan 211.380 kişinin on yedi yaş üstü olduğu yani zorunlu öğrenim çağının dışına çıktığı görülmektedir. Yine Okuma yazma bildiğini ancak herhangi bir okul bitirmediğini beyan edenlerin ise 118.716'sı on yedi yaş üstüdür. Bu iki rakam birbirine eklendiğinde büyük kısmı okuma yazma bilmeyen 330.096 kişinin 2008 yılı itibari zorunlu öğrenim çağının dışına çıktıkları ve herhangi bir okul bitirmedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu rakam Diyarbakır nüfusunun yaklaşık dörtte birine tekabül etmektedir.

Diyarbakır nüfusu herhangi bir okulu bitirmiş olanlar açısından incelendiğinde de çok parlak bir tablo ile karşılaşmamaktadır. Yine aynı TÜİK verilerine göre Diyarbakır da yaşayan nüfusun 161.207'si ilkokul mezunu, 143.132'si ilköğretim mezunu, 25.139'u ortaokul mezunu, 136.030'u lise mezunu, 30.091'i yüksekokul veya fakülte mezunu, 1925'i yüksek lisans mezunu, 668'i ise doktora mezunudur. Eğitim durumu bilinmeyen kişi sayısı da 100.742'dir. Görüldüğü gibi eğitim kademeleri yükseldikçe bu kademeleri bitirenlerin sayısında anlamlı bir düşme meydana gelmektedir. Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odasının verilerine göre ise¹¹⁶ Türkiye de okuryazarlık oranı % 87,3 iken Diyarbakır'da bu oran % 69.57'dir. Yine aynı çalışmaya göre üniversiteyi bitirenlerin nüfusa oranı Türkiye de % 8,2 iken Diyarbakır da bu oran % 5,6'dır.

Nüfusunun dörtte birinin eğitimsiz olduğu bir yerde siyasal katılma açısından seçmenlerin doğru ve bilinçli bir tercihlerde bulunmaları ve seçimden sonrada demokratik katılımlarını sürdürebilmeleri oldukça zordur. Çünkü Diyarbakır örneğinde herhangi bir eğitim almamış olan bu nüfustan 330.096 kişi on sekiz yaş ve üstünde olup seçimlerde oy kullanacak olan kişilerdir. Bu durumu Yüksek Seçim Kurulunun 2007 yılı milletvekili genel seçimlerinde, Diyarbakır ili seçim çevresindeki verileri gösteren aşağıdaki tablo ışığında değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür.

¹¹⁶ **Sayılarla Diyarbakır**, Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası Yayını (2008)

DİYARBAKIR İLİ SEÇİM ÇEVRESİ¹¹⁷

KAYITLI SEÇMEN SAYISI	675.192
OY KULLANAN SEÇMEN SAYISI	479.617
SEÇİME KATILMA ORANI (%)	%71,03
GEÇERLİ OY SAYISI	465.708
GÜMRÜK KAPILARI GEÇERLİ OYUNDAKİ PAYI	1.788
TOPLAM GEÇERLİ OY SAYISI (YANSIMIŞ HALİ)	467.496
ÇEVRENİN MİLLETVEKİLİ SAYISI	10

Tablo:2

Tabloda da görüldüğü gibi Diyarbakır ilindeki kayıtlı seçmen sayısı 675.192'dir. Yine bu tabloya göre Diyarbakır ilinde kayıtlı seçmenlerden yaklaşık 200.000 kişi oy kullanmamış ve seçime katılma oranı %71,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Türkiye geneli seçime katılma oranı olan %79,14'ün altında kalmıştır. Hem bu kadar sayıda kişinin oy kullanmamış olması, hem de seçime katılma oranının Türkiye ortalamasının altında kalmış olmasının sebeplerinden birisinin de eğitimsizlik olduğu ileri sürülebilir. Zira eğitim seviyesi yükselen insanların seçimlere daha çok ilgi göstermeleri ve demokratik katılım açısından son derece önemli olan oy kullanma haklarından kolayca vazgeçmemeleri beklenir.

Tüm bu durumlar Diyarbakır ilinin siyasal temsili açısından değerlendirildiğinde, eğitim seviyesinin düşük olmasının siyasal temsili olumsuz etkilediği söylenebilir. Seçmenlerin yaklaşık yarısının formal bir eğitimden geçmediği, yaklaşık üçte birinin ise okuryazar olmadığı Diyarbakır ilinde gerçek bir demokratik temsilin olması çok zordur. Zira okuryazar olmayan seçmenlerin politikacılar tarafından yönlendirilmeleri ve çeşitli yöntemlerle yapmaları gereken tercihlerin dışında bir tercih yapmalarının sağlanması hiçte zor değildir. Nitekim önceki bölümlerde açıklandığı gibi bu ilde seçilen milletvekillerinin yaklaşık yarısının siyasal temsili olumsuz etkileyebilecek yapılara mensup olmalarının buradaki seçmenlerin eğitim seviyesinin düşüklüğü ile de bir bağlantısı vardır.

¹¹⁷ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007secim/KesinSonuclar/diyarbakir.htm> (15.11.2009)

Ancak son yıllarda eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak, önceki dönemlere nazaran daha anlamlı ve amaçlı tercihlerin yapılmaya başlandığını da söylemek gerekir. Seçmenlerin eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak seçilen milletvekili profilinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Önceki dönemlerde eğitim seviyeleri son derece düşük olan kişilerin bile milletvekili seçilebildiği Diyarbakır ilinde artık daha eğitilmiş ve daha donanımlı kişiler seçilmeye başlanmıştır. Örneğin şu anda TBMM’de Diyarbakır ilini temsil eden milletvekillerinden biri lise mezunu, biri önlisans mezunu, dördü lisans mezunu, üçü yüksek lisans mezunu, biriside doktora mezunudur. Bunlar siyasal temsil açısından olumlu ve anlamlı gelişmelerdir. Ancak kaliteli bir siyasal temsil için sadece eğitilmiş kişileri seçmenin yeterli olmadığı, bununla birlikte seçimlerden sonrada aktif bir siyasal katılma faaliyetinde bulunmanın gerekli olduğunu bilmek gerekir. Aktif bir siyasal katılmada bulunmak ve siyasal temsilin tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ise en başta kendi sorunları olmak üzere, ülke sorunlarını anlayabilecek ve bunların çözümüne yönelik taleplerde bulunulabilecek kadar bir eğitim seviyesine sahip olmak gerekir.

4.3.4.Örgütlenme ve Sivil Toplum

Bir yerde demokrasinin yerleşmesi, yaşaması ve gelişmesi bakımından vatandaşların örgütlü olmaları önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü örgütlü bir topluluğun kendini ifade etmesi, taleplerini dile getirmesi ve en önemlisi de hem devlet üzerinde hem de temsilcileri olan milletvekilleri üzerinde etkili olması daha kolaydır. Günümüzde bu örgütlülüğü sağlayan en önemli yapılar ‘‘sivil toplum’’ olarak adlandırılan yapılardır. Bu gün çok sayıda Sivil toplum kuruluşu farklı grupları örgütlü bir yapı haline getirmektedir.

Genel olarak sivil toplum ‘‘bireylerin bireysel ya da toplumsal çıkarları, talepleri, sorunları dile getirmek üzere kurdukları, gönüllü faaliyet ve kaynaklardan beslenen, devlet iktidarının alanı dışında ondan özerk, örgütlenmelerin alanıdır.’’¹¹⁸ Bu alan devletin temsil ettiği politika alanı ile bireylerin ekonomik etkinliklerinin alanı olan piyasa alanı dışında kalan üçüncü bir alandır. Bu alan gönüllü örgütlenmeye dayalı,

¹¹⁸ Gülgün Erdoğan Tosun, (2005a), *Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekışmesinin Önündeki Engeller*, Edisyon, **Sivil Toplum Ve Demokrasi**, içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s, 131.

kendi kendini yöneten, devletten bir dereceye kadar özerk yapıları içinde barındırır.¹¹⁹ Bu kavramın siyasal pratik içinde kazandığı anlam ise NGO (Non-Governmental Organizations, Hükümet dışı Kuruluşlar) ile ifade edilmektedir. Modern dünyanın siyasal pratiği içinde NGO olarak anlam kazanan bu sivil toplum örgütlerinin iki boyutu vardır. Bunların hükümet dışı olmaları ve bir örgüt yapısına sahip olmalarıdır.¹²⁰ Sivil toplum kuruluşları bu yapıları dolayısıyla demokrasinin yerleşmesi ve ilerlemesinde önemli bir işlev yüklenmektedirler. Çünkü sivil toplum devlet iktidarını sınırlandırmak ve çoğunluğun neden olabileceği baskıları önlemek amacıyla yaygın biçimde oluşturulmuş örgütlü bir toplum demektir.¹²¹ Bu boyutuyla da sivil toplum, hiçbir üst kimliğe ve gerçekliğe başvurmaksızın, kendi gelişimini yönlendirebilen ve anlamlandırabilen, bunun için gerekli dinamikleri barındıran, devletten özerk, sürekli bir gelişme içerisinde bulunan bireyler ile örgütlenmeler topluluğudur.¹²²

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasiye olumlu etkide bulunmaları için mutlaka hükümet dışı olmaları ve bünyesinde barındırdıkları üyelerinin düşünce ve taleplerini dile getirebilecek ve duyurabilecek kadar bir örgütsel yapıya sahip olmaları gerekir. Ancak burada önemli bir hususu da belirtmek gerekir. Her hükümet dışı ve örgütlü yapının demokrasiye hizmet edeceğini beklememek gerekir. Zira bu yapıların demokratikleşmede etkin olmaları için öncelikle örgütsel yapılarının da demokratik olması gerekir. Kendi bünyelerinde demokratik ve çoğulcu bir yapıya sahip olmayan STK' ların demokrasiye hizmet etmeleri beklenemez.

Hükümet dışı, örgütlü ve demokratik bir yapıya sahip olan sivil toplumun, demokratik sistemin devamı açısından sağlayabileceği değişik faydalardan söz etmek mümkündür. Öncelikle, güçlü bir sivil toplumun varlığı devlet iktidarının sınırlandırılarak iktidarın toplum tarafından denetlenmesini, devletle toplumun birbirine yaklaşmasını sağlar. Bu sayede devlet soyuttan somuta dönüştürülür; devletin metafizik, aşkın bir kurum haline gelip kutsallaşması önlenmiş olur. Böylece, hem devlet iktidarının kötüye kullanılması engellenirken, hem de sivil toplum örgütlenmesi

¹¹⁹Gülğün Erdoğan Tosun, (2005b), *Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?*, Edisyon, **Sivil Toplum Ve Demokrasi**, içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s, 26.

¹²⁰ Ömer Çaha, (2005), *Sivil Toplum Üstüne*, Edisyon, **Sivil Toplum Ve Demokrasi**, içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s, 13.

¹²² Murat Yıldırım, (2003), *Sivil Toplum ve Devlet* C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2003 Cilt : 27 No: 2, s, 226 – 242, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/635.pdf> (11.04.2009)

içinde yurttaşların yönetim sürecine etkin bir biçimde katılması sağlanır. İkinci olarak, sivil toplum sayesinde demokratik kültüre ilişkin birçok unsur güçlü bir biçimde geliştirilerek yaşama geçirilebilir. Bu kültürel unsurlar arasında hoşgörü, farklılığa saygı, uzlaşma, eleştiriye açıklık ve işbirliğini saymak mümkündür. Üçüncü olarak, sivil toplumun gelişmesi sayesinde siyasete katılmanın siyasal kurumlar dışında farklı yolları açılmış olur. Dolayısıyla, farklı nedenlerle siyasal kurumlar aracılığıyla dillendirilemeyen çeşitli sorunlar sivil toplum kurumları aracılığıyla ifade edilebilme olanağına kavuşturulmuş olur. Bu durum, demokratik sistemin sorun çözme kapasitesini yükselterek sistemin yurttaşlar nezdinde ki meşruluğunu artırır.¹²³ Ancak sivil toplumun demokratikleşme üzerindeki etkileri bunlarla sınırlı değildir. Güçlü bir sivil toplum, devletin zor kullanma kapasitesini zayıflatmak ve siyasal sorumluluk ile moral değerlere saygı açısından devlet iktidarını sınırlayıcı bir işlev görür. Yurttaşlar ile siyasal sistem arasında aracı rolü oynar. Bu süreçte sivil toplum, bir yandan talep biçimindeki girdilerin siyasal sisteme ulaşmasını sağlarken, diğer yandan siyasal sistemin bu girdilere uygun cevaplar vermesi durumunda destek biçiminde girdilerle siyasal sistemin meşruluk düzeyini artırmaya katkıda bulunur. Ayrıca demokratikleşme süreci içinde sivil toplum, siyasal düzeyde oyunun kurallarının demokratik yönde yeniden belirlenmesine yardımcı olarak bu süreçte kurucu bir rol oynayabilir.¹²⁴ Sivil toplumun geliştiği yerde daha küçük, araçsal ve sınırlı bir devlet bulunmaktadır. Oysa sivil toplumun sönük ve güdük kaldığı toplumlarda her tür siyasal, ekonomik ve kültürel güç devletin elinde toplanmakta, devlet toplumsal yaşamın tüm titreşim noktalarına mutlak biçimde hâkim olmaktadır.¹²⁵

Demokrasi ve demokratikleşme açısından bu kadar öneme sahip sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve çokluğunun siyasal temsili olumlu etkileyeceği, bu kuruluşların yokluğundan ve azlığından ise siyasal temsilin olumsuz etkileneceğini söylemek mümkündür. Bu açıdan Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının ve bunlara üye olanların sayılarına bakıldığında, sivil toplumun henüz olması gereken düzeyde olmadığı sonucuna varılabilir. Çünkü İçişleri Bakanlığı dernekler dairesi başkanlığının verilerine göre Türkiye'de hâlihazırda 83288 faal dernek bulunmakta ve bu derneklerin

¹²³ Ahmet Karadağ, (2005), *Demokratikleşme ve Sivil Toplum Liberal Düşünce Topluluğu Örneği*, Edisyon, **Sivil Toplum ve Demokrasi** içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s, 69.

¹²⁴ Karadağ, (2005), a.g.m., s, 69.

¹²⁵ Ömer Çaha, (2007), **Aşkın Devletten Sivil Toplum**, Plato Film Yayınları, İstanbul, s, 287.

üye sayısı ise 2008 yılı itibari ile 7.126.448 kişidir.¹²⁶ Bu rakamlar Türkiye nüfusuna göre oldukça düşük rakamlardır.

Aynı verilere göre bu çalışmaya konu edilen Diyarbakır ilinde ise şu anda 691 dernek bulunmaktadır. Diyarbakır il dernekler müdürlüğünün verilerine göre şu anda bu derneklere üye olan kişi sayısı ise 30.000 civarındadır. Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odasının verilerine (2006) göre de Diyarbakır ilinde bulunan sendika sayısı 41, üye sayısı ise 38 bindir. Yine aynı odanın verilerine göre Diyarbakır ilindeki meslek kuruluşu sayısı 57'dir. Bu kuruluşlara üye olan kişi sayısı da 96 bindir.¹²⁷ Tüm bu rakamlar bize Diyarbakır ilindeki sivil toplum yapılanmasının yetersiz olduğunu göstermektedir. Birçok ekonomik sosyal ve siyasal sorunları bulunan bir ilde sivil toplum kuruluşlarının çatısı altında örgütlü olan insan sayısının yetersiz olması demokratikleşme ve siyasal temsil açısından olumsuz bir etkiye sahip olacaktır. Sivil toplum kuruluşu sayısının azlığı bir yana var olan kuruluşlarında kendilerinden beklenenleri yerine getirip getirmediği de tartışmalıdır. Çünkü bu konu ile ilgili olarak yapılan görüşmelerde Diyarbakır ilindeki STK' lara olan güvenin düşük olduğu, bu kuruluşların bazılarının belli partilerin yan kuruluşları gibi görüldükleri, bazılarının ise ideolojik yapılanmaların uzantıları oldukları ve yine bunların birçoğunun demokratik bir yapı ve işleyişe sahip olmadıkları kanaatinin hâkim olduğu gözlenmiştir. Nitekim Diyarbakır ilindeki Sivil Toplum Kuruluşlarının bazılarında devletin de kuşkuyla yaklaştığı çeşitli vesilelerle ortaya çıkmıştır. Örneğin genelkurmay başkanı 5 Eylül 2008 tarihinde Diyarbakır ilinde STK temsilcileriyle bir toplantı yapmış, ancak bu ilde var olan STK'ların bir kısmını bu toplantıya davet etmemiştir. Yine STK temsilcileri 06.11.2009 tarihinde bir basın açıklaması yaparak Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü tarafından, kuruluşlarının, legal görünüm altında, illegal faaliyet gösteren yapılar olarak nitelendirildiğini belirterek, bu duruma tepki göstermiş ve emniyet müdürlüğü yetkilileri hakkında suç duyurusunda bulunmuşlardır.¹²⁸

Tüm bunlar Diyarbakır ilindeki STK'ların sayıca az ve yetersiz olmalarının yanında, var olanlarında çeşitli nedenlerle, demokratikleşme ve siyasal temsil adına kendilerinden beklenen rolü oynamaktan uzak olduklarını ortaya koymaktadır.

¹²⁶ <http://www.dernekler.gov.tr/> (23.11.2009)

¹²⁷ **Sayılarla Diyarbakır**, Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası Yayını (2008)

¹²⁸ http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=7465 (22.11.2009)

4.4.Milletvekili ve Seçmen Arasındaki İlişkilerin Diyarbakır Örneğinde Siyasal Temsil Üzerindeki Etkileri

Siyasal temsil açısından en önemli konulardan biride milletvekili ile seçmen arasındaki ilişkidir. Esas olarak siyasal temsilin niteliğini belirleyecek olan da bu ilişkidir. Seçim öncesinde başlayan ve seçim sonrasında milletvekilinin vekâlet görevi süresince devam eden bu ilişkinin sağlıklı olması siyasal temsili de sağlıklı ve kaliteli hale getirecektir.

Bu bölümde seçmen ve milletvekili arasındaki ilişkinin siyasal temsil üzerindeki etkisi iki başlık altında ele alınacaktır

4.4.1.Milletvekili Adaylarını Belirleme Süreci

Siyasal temsil açısından milletvekili ile seçmen arasındaki ilişki esas olarak milletvekili adaylarının belirlenmesi sürecinde başlamaktadır. Bu süreçte adayların nasıl belirlendiği, adayların belirlenmesinde seçmenlerin bir rolünün olup olmaması, seçimden sonraki süreçte de siyasal temsilin nasıl gerçekleşeceğini büyük ölçüde belirlemektedir. Bu husus bilhassa temsili demokrasi için çok daha önemlidir. Çünkü temsili demokraside halkın sahip olduğu iktidar belirlenen bu adaylar arasından seçilerek parlamentoya gidecek kişiler aracılığıyla kullanılacaktır.

Bu önemli husus adayların hangi yöntemle belirleneceği ile ilgilidir. Siyasi partilerin aday olmak isteyen kişileri hangi yöntemle seçmenlerin önüne sunacakları çok önemli bir konudur. Nasıl ki partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurları ise, aday belirleme yönteminin demokratik olması da, parti içi demokrasinin olmazsa olmaz bir kuralıdır. Ancak günümüzde kullanılan yöntemlerde, adayların belirlenmesinde seçmenin değil, partilerin söz hakkına sahip oluşları, seçmenin seçme hakkının kapsamını daralttığı gibi yalnız partiler arasında bir tercih yapmak zorunda kalmalarına da neden olmaktadır. Günümüzde kitlelerin siyasi kararlara katılmasının partiler aracılığıyla olması; seçme ve seçilme haklarının, partilerden birinin siyasi tercihinden ibaret kalması, seçimlerin parti seçimi haline dönüşmesi, partilerin aday belirlemede kullandıkları yöntemlerin demokratik olup olmasını daha da önemli kılmaktadır.¹²⁹

Milletvekili adaylarının belirlenmesi Türkiye’de öteden beri önemli bir sorun olagelmıştır. Günümüze kadar geçen sürede Türkiye’de aday tespitinde istikrarlı bir yapı gerçekleştirecek yasal düzenleme oluşturulmuş değildir. 1961 yılına kadar

¹²⁹ Faruk Bilir, *Siyasi Partilerin Güncel Sorunları ve Demokratikleşme*
<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi1.pdf> (25.11.2009)

partilerce adayların nasıl saptanacağına ilişkin düzenlemelere rastlanmazken, 1961 yılında aday saptamada ön seçim ve sınırlı oranda da parti genel merkez organlarınca aday tespiti öngörülmüştür. 1982 Anayasası ile birlikte aday tespitinde seçim çevresinde parti üyelerinin tümünün katılımı ile ön seçim yapılması düzenlenmiştir. Ancak, bu düzenleme 12 Eylül döneminin ortamı nedeniyle geçici bir maddeye istinaden (geçici 6. madde) uygulanamamıştır. Sonraki düzenleme partileri serbest bırakmış, daha sonraki ise aday tespitinde ön seçimi yasaklamıştır. Bu yasağı da anayasa mahkemesi anti demokratik bularak iptal etmiştir. Hâlihazırda yürürlükte düzenlemeye göre aday tespiti ön seçim ve merkez yoklamasından birisiyle yapılabilir. Bu partilerin tercihine bırakılmıştır.¹³⁰ Çoğu parti tüzüğünde merkez yoklamasının yanı sıra ön seçime de yer vermiş olmasına rağmen, demokrasi açısından çok daha uygun olan ön seçim yöntemi yerine genel olarak adaylarını merkez yoklaması yöntemiyle belirlemeyi tercih etmişlerdir. Partilerin bu tutumu parti içi demokrasinin gelişmesi önünde ciddi bir engel oluşturmuş ve lider sultasını tartışmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda adayların merkez yoklaması gibi parti üyelerinin, delegelerinin ve yerel örgütlerin etkisinin olmadığı bir yöntemle belirlenmesi siyasal temsil açısından birçok soruna neden olmaktadır.

Bu sorunların başında seçmenin milletvekili adaylarının belirlenmesinde hiç bir etkiye sahip olamamaları gelmektedir. Özellikle geniş seçim çevrelerinde uzun aday listeleri çoğunlukla parti yönetimleri, son aşamada da parti liderleri tarafından yapılmakta ve seçmen, adayların çoğu hakkında hiç bir fikir sahibi olamamaktadır. Seçim sistemleri literatüründe "seçmen-milletvekili yakınlığı" şeklinde tanımlanan bu işlev, özellikle büyük kentlerde işlememekte ve seçmen ile milletvekilleri arasında yabancılaşmaya neden olmaktadır. Bu tür seçim çevrelerinde seçmenler lidere ya da partiye göre tercihlerini yapmakta, bu arada listelerde seçilmesini hiç istemedikleri kimi adayların da seçilmesine katkıda bulunmak zorunda kalmaktadırlar. Blok listeler bir yandan "lider sultasını" denilen olguyu pekiştirirken diğer yandan da milletvekili düzeyinin ortalama seçmeni tatmin etmeyecek kadar düşük kalmasına neden olmaktadır. Seçmen açısından milletvekili adayında dürüstlük, bilgi birikimi, çalışkanlık gibi erdemler öne çıkarılırken, parti liderleri için bağlılık önceliklidir.¹³¹

¹³⁰ M.Tevfik Gülsoy, (2006) *Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti*, EÜHFD, C.X, S.3-4.

¹³¹ Görsel, (2004), a.g.m.

Seçmenlerin adayların belirlenmesinde hiçbir etkiye sahip olmamalarının diğer bir sonucu olarak halkı parlamentoda temsil etmek isteyenler, ciddi bir siyasal bilinçten yoksun olarak, genellikle parti başkanları tarafından aday gösterilerek, vekil olmaktadır. Bu durum onları seçmenlerden daha çok parti başkanına karşı sorumlu hale getirmektedir. Bu nedenle de seçmenlerin arz ve taleplerini göz ardı ettikleri gibi, onların dertlerine çözüm bulma yeri olan parlamentoda her hangi bir girişimde bulunmamaktadırlar.¹³²

Günümüzde ön seçimin zorunlu olmaması ve adayların genellikle partilerin genel merkezleri ve liderler tarafından belirlenmesi özellikle de liderlere yakın olan vekiller açısından seçmenin tercihini neredeyse anlamsız hale getirmiştir. Çünkü lider, vekili olduğu ilde seçilme şansı kalmayan bir kişiyi oy potansiyeli yüksek olan başka bir ilde liste başına koyarak rahatlıkla seçilmesini sağlayabilmektedir. Bu durum milletvekillerini halktan uzaklaştırmakta ve halkın sempatisini kazanma ihtiyacı duymayan vekil tipini ortaya çıkarmaktadır.

Bu konu ile bağlantılı olarak gözlenen bir hususta partilerce aday olarak seçmenlerin önüne konulan bazı kişilerin aday oldukları illerde doğmamış ve yaşamamış olmaları ya da aday oldukları ile uzun süre hiç uğramamış ve orayla herhangi bir bağı kalmamış olmalarıdır. Sadece seçimden birkaç gün önce ortaya çıkan ve seçildikten sonra seçildikleri ile ya hiç uğramayan ya da adet yerini bulsun diye birkaç kez uğrayan bu vekillerin, üzerlerine almış oldukları temsil görevini yerine getirip getirmediği de tartışmalı bir hal almaktadır.

Örneğin şu anda TBMM'de Diyarbakır ilini temsil etmekte olan on milletvekilinden beşi Diyarbakır dışındaki başka illerde doğmuş kişilerdir. Başka bir ilde doğmuş olmak siyasal temsil açısından tek başına bir sorun olarak görülmebilir. Ancak sorun sadece bazı milletvekillerinin başka bir ilde doğmuş olmalarından kaynaklanmıyor. Aynı zamanda bazı milletvekilleri hiç Diyarbakır'da yaşamamış kişilerdir. Yine bazıları uzun süreler yaşamlarını başka illerde sürdürdüklerinden Diyarbakır ilinin sorunlarını yerinde görüp yaşamamışlardır. Bir ilin, orada doğmamış, orada büyümemiş, oranın sorunlarını ve ihtiyaçlarını yaşayarak öğrenememiş, seçmenlerin birçoğunun ilk kez seçim afişlerinde gördüğü kişilerin yerine, o ilde doğmuş orada yaşamış, oranın sorunlarını görebilen ve yaşayarak öğrenmiş olan kişiler

¹³² Bekir, Çınar, *Yargı Muhtıraları ve Batı'dan Demokrasi Dersleri*, Taraf Gazetesi, 31 Mayıs 2008.

tarafından temsil edilmesinin, siyasal temsil açısından daha anlamlı ve daha olumlu olacağı söylenebilir.

Hâlihazırda milletvekili adaylarının belirlenmesinde hâkim olan anti demokratik uygulamalar, milletvekillerinde olması gereken bireysel özellikleri ve halkın tercihine neden olacak yeteneklerini önemsiz hale getirerek, milletvekillerinin bireysel vekâleti yerine giderek parti vekâletini ön plana çıkarmaktadır. Seçmenlerin karşısına milletvekili adayları bireysel olarak değil bir partinin listesi şeklinde çıkmaktadır. Başka bir deyişle uygulanan seçim sistemlerinin de etkisiyle seçmenler tek tek adaylara değil partilere oy vermektedirler. Bu durumda seçmenlerin bireysel olarak seçtiği kişiler değil, partilerin belirlediği kişiler milletvekili olmaktadır. Bu durum siyasal temsil açısından seçmenlerin aleyhine, partilerin ise lehine bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu durum seçmenleri aday belirleme sürecinde tamamen devre dışı bırakmakta ve siyasi partilere seçmenlerin oy vereceği kişiler yanında hiç oy vermeyecek kişileri de listelerine koymasına imkân sağlamaktadır. Bütün bunların sonucunda da milletvekili olabilme niteliklerine sahip olmayan, belki de bağımsız aday olduklarında hiç oy alamayacak bazı kişiler de milletvekili olabilmekte ve siyasal temsili olumsuz etkilemektedir.

4.4.2. Milletvekillerinin Seçmen Sorunlarına Karşı İlgileri

Siyasal temsilin gerçekleşip gerçekleşmediği ve gerçekleşme kalitesi esas olarak milletvekillerinin kendilerini seçip yetkilendiren seçmenlerin sorunlarına karşı göstermiş oldukları ilginin derecesi ve bu sorunlara bulabildikleri çözümler ile ortaya çıkmaktadır.

Milletvekillerinin seçmenlerin sorunlarına karşı olan ilgilerine ve çözüm bulabildikleri sorunlara ilişkin olarak fazla veri bulunmamaktadır. Bu konuyu değerlendirebilmek için başvurulabilecek kayıt ise milletvekillerinin yasama faaliyeti çerçevesinde hazırladıkları veya imzalarının bulunduğu kanun teklifleri ve önemli gördükleri sorunlara ilişkin olarak TBMM başkanlığına sundukları soru önergeleridir.

Bu çalışma için örnek il seçilen Diyarbakır milletvekillerinin son üç dönemde imzalarının bulunduğu kanun teklifleri sayısı ile sormuş oldukları soru önergeleri sayısı aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir.¹³³

¹³³ <http://www.tbmm.gov.tr> (28.11.2009)

21. DÖNEM DİYARBAKIR MİLLETVEKİLLERİ

MİLLETVEKİLİNİN ADI VE SOYADI	İMZASININ BULUNDUĞU KANUN TEKLİFİ SAYISI	SAHİBİ OLDUĞU YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİ SAYISI
Osman ASLAN	22	40
Nurettin ATİK	9	3
Nurettin DİLEK	9	-
Mehmet Selim ENSARİOĞLU	9	1
Abdülbaki ERDOĞMUŞ	16	3
Sacit GÜNBEY	16	42
Seyyit Haşim HAŞİMİ	3	3
Ömer Vehbi HATİPOĞLU	14	18
Sebğatullah SEYDAOĞLU	8	13
Salih SÜMER	4	1
Abdulsamet TURGUT	10	-

Tablo:3

22. DÖNEM DİYARBAKIR MİLLETVEKİLLERİ

MİLLETVEKİLİNİN ADI VE SOYADI	İMZASININ BULUNDUĞU KANUN TEKLİFİ SAYISI	SAHİBİ OLDUĞU YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİ SAYISI
Aziz AKGÜL	24	-
M.İhsan ARSLAN	15	-
Osman ASLAN	14	-
Mesut DEĞER	18	-
Mehmet Mehdi EKER	16	-
Muhsin KOÇYİĞİT	31	-
Ali İhsan MERDANOĞLU	18	-
Cavit TORUN	26	-
Mehmet Fehmi UYANIK	16	-
İrfan Rıza YAZICIOĞLU	28	-

Tablo:4

23. DÖNEM DİYARBAKIR MİLLETVEKİLLERİ¹³⁴

MİLLETVEKİLİNİN ADI VE SOYADI	İMZASININ BULUNDUĞU KANUN TEKLİFİ SAYISI	SAHİBİ OLDUĞU YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİ SAYISI
İhsan ARSLAN	3	-
Kutbettin ARZU	4	-
Osman ASLAN	3	-
Abdurrahman KURT	6	-
Ali İhsan MERDANOĞLU	4	-
Mehmet Mehdi EKER	2	-
Akın BİRDAL	8	36
Selahattin DEMİRTAŞ	6	59
Gültan KIŞANAK	9	26
Aysel TUĞLUK	5	12

Tablo:5

Örnek olarak incelenen bu üç döneme bakıldığında ilk dikkati çeken Diyarbakır milletvekillerinin imzalarının bulunduğu kanun tasarılarının azlığıdır. Çünkü bu dönemlerde TBMM tarafından çıkarılan kanunların sayısı çok daha fazladır. Diyarbakır milletvekillerinin imzalarının bulunduğu kanun tekliflerine bakıldığında ise büyük bir kısmının partileri tarafından hazırlanan ve kendilerinin daha çok imzalarıyla katıldıkları kanun teklifleri olduğu görülmektedir. Bu kanun tekliflerinden de ancak bir kısmı kanunlaşmıştır.

Bu kanun teklifleri içerisinde özel olarak Diyarbakır ili ile ilgili olanlar da vardır. Bunlardan Diyarbakır il merkezinde yeni ilçelerin kurulması ile ilgili olan kanun teklifi gibi kanunlaşma imkânı bulanlar olduğu gibi, bazı Diyarbakır milletvekilleri tarafından hazırlanan ‘‘Ergani Adıyla Yeni Bir İl Kurulmasına Dair Kanun’’ teklifi gibi kanunlaşmayanlarda vardır.

İncelemeye konu edilen bu son üç dönemde dikkat çeken ikinci husus ise Diyarbakır Milletvekillerinin sormuş oldukları soru önergeleriyle ilgilidir. Milletvekillerinin ilgili bakan ve ya başbakanın cevaplaması istemiyle TBMM

¹³⁴ 23.dönem milletvekilleri TBMM’de görevlerine halen devam ettiklerinden tablo 5’te yazılan rakamlar bu verilerin TBMM kayıtlarından alındığı 28.11.2009 tarihine kadar olan süredeki çalışmaları kapsamaktadır.

başkanlığına vermiş oldukları soru önermeleri bir yerin, bir kurumun veya bir kişinin sorunlarının çözümü için önemli bir faaliyettir. Çünkü bu yolla sorun ilgili kişiye iletilmekte ve sorunun varlığı kayıt altına alınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Diyarbakır ili gibi çok sayıda sorunu olan bir ille ilgili olarak Diyarbakır milletvekillerinin dile getirdikleri sorun sayısı oldukça az görünmektedir. Kaldı ki Milletvekilleri sadece temsil ettikleri ille ilgili değil ulusun vekilleri sıfatıyla önemli gördükleri her sorunu dile getirme hak ve sorumluluğuna sahiptirler. Yine bu dönemler incelendiğinde genellikle soru önermelerinin muhalefet partilerine mensup milletvekillerce verildiği, iktidar partilerine mensup milletvekillerinin ise bu mekanizmayı kullanmadıkları görülmektedir. Belki iktidar partisine mensup milletvekillerinin buna gerek kalmadan sorunları dile getirebildikleri ileri sürülebilir. Ancak tüm dönemler boyunca iktidar partilerine mensup milletvekillerinin hiçbir konuda soru önermesi verme ihtiyacı duymamaları veya böyle bir geleneğin olmaması temsil açısından kayda değer bir husustur. Ancak sadece iktidar partilerine mensup milletvekilleri değil muhalefet partilerine mensup vekillerin de hiç soru önermesi vermedikleri dönemler de vardır. Örneğin 22. Dönemde hiçbir Diyarbakır milletvekili TBMM başkanlığına herhangi bir soru önermesi vermemiştir.

Gerek yukarıda örnek olarak incelen faaliyetler, gerekse Diyarbakır ilinin hemen tüm dönemler boyunca yaşamış olduğu ve halen çözülmeyen sorunlarının varlığından hareketle bu ilin milletvekillerinin, temsil ettikleri yerin sorunlarına göstermiş oldukları ilginin ve sorunlarının çözümü için gösterdikleri çabanın yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Milletvekillerinin seçildikten sonra seçilmiş oldukları yerin sorunlarına yeterli ilgiyi göstermemelerinin de bazı nedenleri vardır.

Bu nedenlerin en başında önceki bölümlerde açıklanan milletvekili adaylarının belirlenmesinde halen seçmenlerin bir etkisinin bulunmaması ve adayların partilerin genel merkezleri tarafından belirlenmesi gelmektedir. İkinci sırada ise Türkiye de siyasal katılımın neredeyse seçimle sınırlı halde olması ve vatandaşların seçimlerden sonra siyasal katılmada bulunma, fırsat ve imkânından çeşitli nedenlerle yoksun olmasıdır. Üçüncü neden ise Milletvekillerinin seçildikten sonra ve seçildikleri dönemin sonuna kadar azledilmeleri ya da yine seçmenler eliyle temsil görevlerinin sona erdirilmesine dair bir yöntemin Türkiye demokrasisinde bulunmayışıdır. Böyle bir yöntemin var olması halinde çeşitli sakıncalarının da olabileceği ileri sürülebilir. Ancak,

acaba kendimize vekil seçtiğimiz bir parlamenter, iktidar süresince bizim irade ve isteklerimize aykırı icraatlarda bulunmaya yeltenirse, bu icraatlara- tam zamanında, yani iş işten geçmeden- nasıl engel olabileceğiz?¹³⁵ Sorusuna mevcut şartlarda verilebilecek tatmin edici bir cevap da bulunmamaktadır.

Türkiye’de bazı milletvekillerinin halkın sorunlarına karşı olan ilgilerinin azlığının bir nedeni de, bunların temsil ettikleri halk ile kendileri arasında birçok alanda var olan uçurumlardır. Bu uçurumlar milletvekillerinin ekonomik durumlarının ve yaşam tarzlarının temsil ettikleri insanlardan farklı olmasından, ideolojik yapılarına kadar birçok alanda görülebilmektedir. Milletvekillerinin hem yaşam biçimleri, hem de benimsedikleri inançlar ile değerler sisteminin, temsilcisi oldukları halktan farklı olması özellikle seçimlerden sonra daha belirgin hale gelmekte ve vekil ile seçmen birbirinden kopmaktadır. Bunun sonucunda da vekil giderek temsilcisi olduğu halkın sorunlarından uzaklaşmakta ve seçmenlerinin sorunlarına karşı duyarsızlaşmaktadır. Bu durum yoksulluğun hâkim olduğu, seçmenlerin büyük bir kısmının eğitimsiz olduğu Diyarbakır gibi illerde daha da belirgin bir hale gelmektedir

---

¹³⁵ Bulaç, (1993), a.g.e. s, 39

5.BÖLÜM: SONUÇ

Türkiye, demokrasisindeki eksikliklere rağmen demokratik bir ülkedir. Halen varlığını sürdüren politik partiler bulunmakta, belli aralıklarla seçimler yapılmakta, iktidar seçim sonuçlarına bağlı olarak el değiştirmekte ve Türkiye demokratik parlamenter sistemle yönetilmektedir.

Türkiye'deki gerçek anlamda çok partili demokrasi uygulamasının başlangıcı 14 Mayıs 1950' dir. Bu nedenle Türkiye'de demokrasi deneyimi yaklaşık altmış yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bu süre bir sistemin tam olarak yerine oturabilmesi açısından kısa sayılabilir. Ancak demokrasinin bir fikir olarak Türkiye'de gelişmeye başlamasının tarihi daha eskidir ve Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı devleti 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile önce bir anayasa kabul etmiş ardından da meşruti bir yönetime geçmiştir. Bu meşruti yönetim anlayışı daha sonra gelişerek ikinci meşrutiyet olarak adlandırılan dönemde halkın kısmen de olsa devlet yönetimine katılmasını sağlamıştır.

Osmanlıda demokrasiye dönük olarak başlayan bu gelişmeler birinci dünya savaşı sonucunda Osmanlı devletinin yenilmesi ve fiilen yıkılmasıyla kesintiye uğramıştır. Osmanlı devletinin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde demokratik sistemlerde de yer alan millet egemenliği, parlamento, seçim gibi uygulamalar olmasına karşın devlet yönetiminde demokrasiye geçileceğine dair açık bir niyet ortaya konulmamıştır. 1930 yılına kadar geçen sürede devleti yöneten kadrolar batılılaşma adına, toplumu modernleştirme projesi yürütmüş ve bu amaçla siyasal, hukuksal ve toplumsal alanda birçok yenilik yapmışlardır. Tüm yenilikler doğrudan devletin eliyle ve tepeden yapılmış, bu önemli değişimlerde halkın talepleri önemsenmemiştir. Bu reformlar Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tek parti yönetimi tarafından gerçekleştirilmiş, halkın değişik taleplerini ortaya koyabilecek başka partilerin ortaya çıkmasına izin verilmemiştir. Bu amaçla ortaya çıkan iki siyasi parti çok kısa bir süre varlıklarını sürdürebilmişlerdir. 1930 yılından sonra istediği birçok değişikliği gerçekleştiren tek parti yönetimi daha da otoriter bir yönetime yönelmiş, bu anlayış sonucunda halka yönelik baskılar çoğalmış ve ciddi hak ihlalleri yaşanmaya başlanmıştır. Nihayetinde tek parti döneminin bu uygulamaları 1945 yılında Türkiye'yi bir yol ayrımına getirmiştir. Burada Türkiye tek partinin baskıcı otoriter yönetimi ile yola devam etmekle, demokratik bir düzene geçmek arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Ancak hem iç hem de dış bazı gelişmelerin etkisi ve zorlamasıyla

zamanın devlet yöneticileri demokratik düzene geçmeyi tercih etmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanında Demokrat Parti'nin kurulması ve 1946 yılında Demokrat partinin de katılabildiği genel seçimin yapılması demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmış, nihayetinde 14 Mayıs 1950 yılında ilk defa serbest seçimler yapılarak demokrasiye geçiş sağlanmıştır.

Ancak 1950 yılında başlayan demokratik süreç günümüze kadar geçen sürede gerekli olgunluğa ulaşmamış ve Türkiye'de demokrasi daha tam anlamıyla yerleşmemiştir. Bu sürecin günümüzde istenilen gelişmişlik seviyesine ulaşmayışının en önemli nedeni ise demokratik sürece yapılan demokratik olmayan müdahalelerdir. 1950 yılına kadar devlet yönetimini fiilen elinde bulunduran seçkin bürokratik anlayışa sahip kişiler, demokratik süreci içine sindirememiş ve ülkenin gerçek sahibi olan yurttaşların demokratik yollarla istedikleri hükümeti işbaşına getirmesini kabullenmekte zorlanmışlardır. Bu çevrelerinde etkisiyle ilki 27 Mayıs 1960 yılında olmak üzere günümüze kadar defalarca demokratik sürece müdahaleler yapılmış ve zaman zaman demokrasi askıya alınmıştır.

Demokrasiye yapılan bu müdahaleler başka nedenlerle de birleşerek, Türkiye'de demokrasinin zayıflamasına neden olmuş, halkın iradesinin ülke yönetiminde tam olarak hâkim olmasını engellemiştir. Bu nedenle günümüzde Türkiye'de halkın siyasal temsilinde ciddi sorunlar bulunmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın neticesinde Türkiye demokrasisinde siyasal temsilde sorun oluşturan ana noktalar şu şekilde tespit edilmiştir.

Türkiye demokrasisi temsili demokrasidir. Temsili demokrasiler milli egemenlik teorisine dayanmaktadır. Türkiye'nin de benimsediği ve 'egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' şeklinde ifade edilen bu teori tüm bireylerden daha üstün bir ulus varlığını öngörmekte ve ulusun genel çıkarlarını bireylerin çıkarlarından daha üstün tutmaktadır. Dolayısıyla egemenliğin tek tek bireylerde olmadığı, ulus gibi daha üstün bir varlıkta olduğu bir demokrasi anlayışında bireylerin siyasal temsilinin de önemi doğal olarak azalmaktadır.

Bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de siyasi partiler demokratik sistemin en önemli dayanaklarıdır. Siyasi partilerin demokrasinin en önemli unsurları oldukları ilgili kanunlarda da ifade edilmiştir. Ancak buna rağmen Türkiye'de her dönemde parti kapatmaları gündemde olmuş ve birçok siyasi parti kapatılmıştır.

Kapatılan bu partiler içerisinde küçük partiler olduğu gibi iktidar olan siyasi partilerde yer almıştır. Seçmenlerin programına ve adaylarına oy verdiği partilerin bu şekilde kapatılması siyasal temsil kurumunu kökten sarsmıştır. Siyasal temsil açısından son derece olumsuz etkiler yaratan parti kapatma yolu halen açıktır ve partiler kapatılma korkusu ve riski altında siyaset yapmaktadırlar.

Türkiye’de halen adaletli bir seçim sistemi oluşturulamamıştır. 1950’ den başlanarak günümüze kadar geçen sürede farklı seçim sistemleri denenmiş, ancak çoğu kere temsilde adalet sağlanamamıştır. Şu anda uygulanmakta olan ve partilerin milletvekili çıkarabilmesi için aşmaları gereken yüzde onluk ülke barajı siyasal temsil önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bu barajın olması nedeniyle bazen bir ildeki oyların büyük kısmını alan ancak ülke barajını geçemeyen partilerin adayları seçilememekte, bunların yerine tamamen sistemin etkisiyle aslında seçmenler tarafından seçilmemiş kişiler halkı temsil etmek üzere parlamentoya gitmektedirler.

Sosyoekonomik yapı siyasal katılma ve siyasal temsil açısından önemlidir. Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farkının çok olması, bazı bölgelerde hâkim olan toplumsal ilişkiler siyasal temsili olumsuz etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Bunlara en iyi örnek Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yıllarca hâkim olmuş ağalık ve şeyhlik gibi yapılardır. Feodal ilişkilerden beslenen bu yapılar demokratik sistemden de uzun süre yararlanarak bu bölgelerde halkı temsil etme görevini üstlenmiş, ancak bunlar yapıları gereği demokratik bir siyasal temsili gerçekleştirememişlerdir. Bu yapıların olduğu ve bu yapılardan beslenen kişilerin halkı temsil etme iddiasında buldukları yerlerde eğitimsizlik yoksulluk her daim var olmuş ve halkın siyasal temsilini daha da zorlaştırmıştır. Günümüzde bu yapılar önemli ölçüde çözülmüş ve siyasetteki etkilerini eskiye nazaran önemli ölçüde kaybetmişlerdir. Ancak bu yapıların yıllarca hâkim olmalarının insanlar üzerindeki etkileri ise halen devam etmektedir.

Türkiye demokrasisinde siyasal temsili olumsuz etkileyen faktörlerden biri de sivil toplumun yeterince gelişmemiş olmasıdır. Devletin merkezîyetçi ve müdahaleci yapısı sivil toplumun gelişmesi önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. Mevcut şartlarda var olan sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı devletin resmi kurumlarından daha geri bir yapıya sahip olup demokratikleşmeye hizmet edemeyecek durumdadırlar. Diğerlerinin sayısı ve etkisi insanları örgütleme ve taleplerini dile getirebilme bakımından yeterli

değildir. Bu durum demokrasinin gelişmesini olumsuz etkilediği gibi mevcut şartlarda siyasal temsili de olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de milletvekillerinin seçmenlerin sorunlarına olan ilgileri, özellikle de seçilmiş oldukları yerlerin sorunlarını çözme noktasında yeterli değildir. Bunun böyle olmasının ise birden fazla nedeni vardır. Ama en önemli nedenler seçimlerden önce milletvekili adaylarının belirlenmesinde seçmenlerin bir etkisinin olmaması ve seçimlerden sonra da milletvekillerinin seçmenlerce denetlenmesini hatta gerektiğinde kendilerine verilen temsil görevinin geri alınmasını sağlayacak bir mekanizmanın olmamasıdır.

Mevcut yasalarda bazı kısıtlamalar dışında her vatandaşın seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu haklardan seçme hakkı belli aralıklarla yapılan seçimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak seçilme hakkı için aynı durumdan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü Türkiye’de aday olmak ve seçim kampanyası sürdürmek için çok ciddi bir ekonomik güce sahip olmak gerekmektedir. Seçim dönemlerinde bazen bir milletvekili adayının bir ayda harcadığı para binlerce seçmenin o ayki kazancına bedeldir. Dolayısıyla aday olmak ve seçilebilmek için büyük bir paraya sahip olmanın şart olduğu mevcut durumda seçme hakkı herkes için, ancak seçilme hakkı sadece zenginler içindir gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Böyle bir realitenin varlığı ise toplumun büyük kesimini oluşturan yoksullar için demokrasinin önemini azalttığı gibi siyasal temsilini de olumsuz etkilemektedir.

Türkiye de halkın siyasal temsilini olumsuz olarak etkileyen bu faktörler aynı zamanda demokrasinin gelişmesi, kökleşmesi önünde de engel oluşturmaktadır. Halkın yeterince ve gerektiği gibi temsil edilmediği, sorunlarının demokratik yöntemlerle çözüme kavuşturulamadığı bir yerde demokrasiden bahsetmek oldukça zorlaşacaktır.

Demokrasinin varolduğunun en önemli göstergesi siyasal temsil olanağının tüm vatandaşlara sağlanmış olmasıdır. Siyasal temsil kanallarının sonuna kadar açık olmadığı durumlarda insanlar sorunlarına başka yollarla çözüm aramakta ve bazen de meşru kabul edilmeyecek şiddet gibi araçlara başvurumaktadırlar. O halde herkesi hukukun çizdiği sınırların içinde tutmanın ve gayrı meşru yönelişlerden korumanın en etkin yolu herkes için siyasal temsil olanağını en iyi şekilde yaratmaktır.

Türkiye bugün bazı aksaklık ve eksikliklerine rağmen demokratik açıdan önemli bir mesafe kat etmiştir. Daha çok demokrasi, daha çok özgürlük talebi her geçen

gün daha yüksek sesle dile getirilmektedir. Özellikle Avrupa Birliği adaylığı sürecinde Türkiye demokrasisini güçlendirmek için önemli adımlar atmıştır. Ancak yaşanan bu olumlu gelişmelere rağmen halen demokratik sistem bazı sorunları da bünyesinde barındırmaya devam etmektedir. Bu sorunlardan biride ‘‘siyasal temsil’’ sorunudur. Vatandaşların siyasal temsili önündeki engellerin tamamen ortadan kaldırılması Türkiye demokrasisi açısından önemli bir ihtiyaç olarak hala ortada durmaktadır.

KAYNAKÇA

Alkan, Mehmet Ö. (2006), *Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri* Anayasa Yargısı Dergisi 23.cilt.

Akalın, Mehmet, (2006) **Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve İşsizlik Sarmalı**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Aktan, Coşkun Can, (1999), *21.Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi*, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999.

Aydın, Mustafa, (2006), **Siyasetin Sosyolojisi**, Açılım Kitap, İstanbul.

Berzeg, Kazım, (1997), *Hakları Liberal Demokrasilerde İnsan Algılaması ve Uygulama*, **Uluslararası Demokrasi**, Hukuk ve İnsan Konferansı, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Bilir, Faruk, *Siyasi Partilerin Güncel Sorunları ve Demokratikleşme*
<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi1.pdf> (25.11.2009)

Bozarlan, Mehmet Emin, (2002), **Doğu'nun Sorunları**, Avesta Basın Yayın, İstanbul.

Bozdağ, Muhammed, (2004) **Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Bulaç, Ali, (1993), **İslam ve Demokrasi**, Beyan Yayınları, İstanbul.

Bulut, Nihat, (2002), *Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri*, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi. Aralık 2002, sayı, 10, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=10>, (04.04.2009)

Çaha, Ömer, (2007), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Film Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ömer, (2005), *Sivil Toplum Üstüne*, Edisyon, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Çınar, Bekir, *Yargı Muhtıraları ve Batı'dan Demokrasi Dersleri*, Taraf Gazetesi, 31 Mayıs 2008.

Çukurçayır, M.Akif, (2006), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Kitapevi, Konya.

Eğitimde Eşitlik, Politika analizi ve Öneriler, Eğitim Reformu Girişimi Raporu, Şubat 2009, <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/destekledigimiz-yayinlar.php> (12.04.2009)

Erdoğan, Mustafa, (2005), **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, Ankara.

Erdoğan, Mustafa, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Deneyimi (1945–1950)* <http://www.liberal-dt.org.tr> (14.05.2008)

Erdoğan, Mustafa, *Türk Demokrasisinin Doğum Tarihi: 14 Mayıs*, <http://www.liberal-dt.org.tr> (21.05.2008)

Erdoğan Tosun, Gülgün, (2005a), *Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller*, Edisyon, **Sivil Toplum Ve Demokrasi**, içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Erdoğan Tosun, Gülgün, (2005b), *Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?*, Edisyon, **Sivil Toplum Ve Demokrasi**, içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Erkan, Rüstem, Bağlı, Mazhar, (2005), *Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2005 / Cilt: 22 Sayı: 1 / ss. 105–124.

Gülsoy, Tevfik, (2006), *Milletin Temsili*,

http://www.akader.info/KHUKA/2006_eylul/2.pdf (19.05.2009)

Gülsoy, M.Tevfik, (2006) *,Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti*, EÜHFD, C.X, S.3-4.

Giddens, Anthony, (2002), **Sağ ve Solun Ötesinde**, Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul.

Görsel, Seyfettin, (2004), *Seçimler ve temsil adaleti*, s, 32-37 Görüş:2004, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı,

<http://www.tusiad.org/yayin/gorus/58/58.pdf>, (02.04.2009)

Hür, Ayşe, *Devletin Demir Yumruğu: Muğlalı Paşa*, Taraf Gazetesi 10 Mayıs 2009.

Kapani, Münci, (2008), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Karadağ, Ahmet, (2005), *Demokratikleşme ve Sivil Toplum Liberal Düşünce Topluluğu Örneği*, Edisyon, **Sivil Toplum ve Demokrasi** içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Karadağ, Ahmet, (2006), *Sürdürülebilir Demokrasi* C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler

Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, s, 75-101, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1282.pdf> (11.04.2009)

Kongar, Emre, (2006), **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Köker, Levent, (2000), **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Marshall, Gordon, (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.

Örs, Birsen, (2006), *Siyasal Temsil*, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:35.

Özbudun, Ergun, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2768.pdf> (13.02.2009)

Uzun, Ayşe Meral, (2003), *Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, yıl :2003, s,155-173

<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/194.pdf?ref=Fuckonly.com> (05.04.2009)

Sayılarla Diyarbakır, Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası Yayını (2008).

Sarıbay, Ali Yaşar, (2001), **Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Basım, Yayım Dğıtım Ltd. Şti. İstanbul.

Sarıbay, Ali Yaşar, (2008), **Politik Sosyoloji**, Everest Yayınları, İstanbul.

Sezen, Saim, (2000), **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Tan, Altan, (2009), **Kürt Sorunu**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Touraine, Alain, (2002), **Demokrasi Nedir**, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.

Türe, Celal Fatih, (2000), **Temsili Vekâlet İlkesi Çerçevesinde Türkiye’de Seçmen-Milletvekili İlişkisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Uşak, Hasan, (2005), **Kürdistan’da Aşiretçilik ve Milliyetçilik**, Aram Yayıncılık, İstanbul.

Yavaşgel, Emine, *Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil*,

<http://www.siyasaliletisim.org>, (28.10.2008)

Yıldırım, Murat, (2003), *Sivil Toplum ve Devlet* C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2003 Cilt: 27 No: 2, s,226 – 242 <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/635.pdf> (11.04.2009)

Yılmaz, Mine, (2004) *Yoksulluğun Önlenmesinde Toplumsal Reformun Gerekliliği*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler, yıl:2004 cilt:2 say :1, s.119-135. <http://www.bayar.edu.tr/~sosyal/dergi/dergi3/YoksullugunOnlenmesinde.pdf> (05.04.2009)

Türkiye’de Büyük kentlerin Gecekondu ve Çöküntü mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf (10.09.2009)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15 (04.04.2009)

http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Siyasal_temsil (13.02.2009)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Monar%C5%9Fi> (04.05.2008)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Se%C3%A7im> (11.01.2009)

<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (26.10.2008)

<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm> (26.10.2008)

<http://www.tesav.org.tr> (04.01.2010)

<http://www.samanyoluhaber.com/haber-94900.html> (09.02.2009)

<http://www.kuyレル.com/modules/AMS/article.php?storyid=667> (20.03.2009)

(<http://sagem.pau.edu.tr/dersnotlari/DEMOKRAS%C4%B0%20KAVRAMI%20VE%20AB'de%20DEMOKRAS%C4%B0%20Nesrin%20DEM%C4%B0R.pdf>) (20.03.2009)

<http://www.tdksozluk.com/index.php?qu=E%FEraf&ne=a&Submit=Ara> (09.04.2009)

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=13425 (10.09.2009)

http://ykart.saglik.gov.tr/ykbs/ykbs_ilaktif.jsp (11.10.2009)

<http://www.sydgm.gov.tr> (11.10.2009)

http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il1=21&p_kod=2&p_yil=2008&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env
(05.11.2009)

http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=7465 (22.11.2009)